

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА АРХЕТИПІКИ

**АРХЕТИПІКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ,
МЕХАНІЗМИ ТА ПРАКТИКИ**

**збірник наукових праць
переможців і кращих авторів
Першого міжнародного конкурсу молодих учених**

**КИЇВ
НТЦ «Псіхєя»
2013**

УДК 342:321:316
ББК 67
A94

Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентові України
(протокол № 202/4-9 від 21 травня 2013 року)

Експертна колегія:

Тетяна Данилова, канд. філос. наук (Київ, Україна);
Володимир Козаков, д-р держ. упр., проф. (Київ, Україна);
Павло Крупкін, канд. фіз.-мат. наук, с. н. с., (Париж, Франція);
Катерина Меркотан, канд. політ. наук (Борне Суліново, Польща);
Валентина Мамонова, д-р держ. упр., проф. (Харків, Україна);
Андрій Мартинов, д-р іст. наук, с. н. с. (Київ, Україна);
Людмила Приходченко, д-р держ. упр., проф. (Одеса, Україна);
Олена Шибанова-Росенко, канд. екон. наук, проф.
(Лондон, Велика Британія; Твер, Росія).

A94

Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики [Текст] : збірник наукових праць переможців і кращих авторів Першого міжнародного конкурсу молодих учених ; Київ, 24 травня 2013 р. / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : НАДУ, 2013. – 112 с.

ISBN 978-966-95379-6-6

До збірки увійшли статті переможців і кращих авторів Першого міжнародного конкурсу молодих учених, фінал якого пройшов у рамках Четвертого теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми і практики» (22-26 травня 2013 р., Київ, Україна).

УДК 342: 321: 316
ББК 67

© Українська школа архетипіки, 2013

ISBN 978-966-95379-6-6

ЗМІСТ

До читача

<i>Марина БІЛИНСЬКА</i>	5
<i>Сергій КОТОВ-ДАРТІ</i>	6

Теорія та історія державного управління, державної служби та місцевого самоврядування (архетипна парадигма)

<i>Ігор РЕШЕВЕЦЬ</i> . Архетипна парадигма в політико-адміністративному менеджменті	7
<i>Марина СТАРОВА</i> . Проблеми морально-етичної поведінки лідера в колективі: архетипна парадигма	17
<i>Олександр ЧАБАН</i> . Архетипні та соціокультурні основи корупційної поведінки в українській дійсності	25

Механізми державного управління, державної служби та місцевого самоврядування (архетипна парадигма)

<i>Олена БУЛКІНА</i> . Архетипні особливості здійснення політичної професійної діяльності	34
<i>Степан ГАЛИЧ</i> . Політичні вибори в Україні: архетипний підхід	41
<i>Юрій ГУБАРЄВ-ЗОЛОТУХІН</i> . Маніпулювання масовою свідомістю	51
<i>Сергій ДОРОШЕНКО</i> . Державно-приватне партнерство як наслідок архетипіки в державному управлінні	59
<i>Альберт ЗЕЛЯК</i> . Комунікації в публічній сфері та їх архетипіка	67
<i>Надія ПАВЕЛКО</i> . Архетипна природа державної аграрної політики України	74
<i>Аліна ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО</i> . Механізм збалансування та державної підтримки реалізації інтересів у сфері земельно-орендних відносин: архетипна природа	81

Проблеми планування розвитку територій (архетипна парадигма)

<i>Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО</i> . Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів	90
<i>Юлія ЧЕРКАСОВА</i> . Планування територій суспільного значення в житлових районах (архетипний підхід)	97
<i>Євген ЮРЧЕНКО</i> . Збереження архетипу територій при плануванні і забудові населених пунктів	104

Українська школа архетипіки	110
--	-----

TABLE OF CONTENTS

To the reader

<i>Maryna BILYNSKA</i>	5
<i>Sergej KOTOV-DARTEY</i>	6

Theory and history of public administration, state services and local self-government (archetypical paradigm)

<i>Igor RESHEVETS</i> . Archetypical paradigm of the political administration management.....	7
<i>Marina STAROVA</i> . The problems of ethical behavior of a leader in the group: the archetype paradigm	17
<i>Alexander CHABAN</i> . Archetypical and socio-cultural foundations of corruptive behavior in the Ukrainian reality	25

Mechanisms of public administrations, services and local self-government (archetypical paradigm)

<i>Helen BULKINA</i> . Archetypical peculiarities of professional political activity implementation.....	34
<i>Stepan GALYCH</i> . Political elections in Ukraine: archetypical approach.	41
<i>Yuriy GUBAREV-ZOLOTUKHIN</i> . Mass consciousness control.....	51
<i>Sergey DOROSHENKO</i> . Public-Private Partnership (PPP) as a consequence of archetypical patterns in the state administration	59
<i>Albert ZELYAK</i> . Communications in the public sphere and their archetypical patterns.....	67
<i>Nadiya PAVELKO</i> . Archetypal nature of state agricultural policy in Ukraine.....	74
<i>Alina POMAZA-PONOMARENKO</i> . Balancing and state support mechanism for realization of interests under in land lease relations: archetypical nature	81

Development problems in planning of territories (archetypical paradigm)

<i>Vitaliy OMELIANENKO</i> . Administering the processes of regional ecosystem innovations creation considering the peculiarities of institutional archetypes	90
<i>Juliya CHERKASOVA</i> . Planning of territories of public value in residential areas (archetype approach)	97
<i>Evgenii YURCHENKO</i> . Planning and development of residential areas preserving the territorial archetypes	104

Ukrainian school of archetypes	110
---	-----

Високоповажні пані й панове!



Щиро вітаю вас з відкриттям Четвертого теоретико-методологічного семінару з міжнародною участю «Архетипіка і державне управління».

Цьогоріч науковий форум відбувається у стародавній і славіній столиці України – місті Києві. Його історія та культура тісно пов'язані з архетипами східного слов'янства, а його ойкумена кріпиться правдивими знаннями та одвічними гуманістичними цінностями. Можна без перебільшення стверджувати, що наукова і культурна спадщина Києва дієво стимулює творчість і гармонізує її результати для сучасної державно-управлінської еліти.

Нинішнє зібрання є доброю нагодою для дослідників школи архетипіки зазирнути вглиб століть, побачити своє тисячолітнє коріння, відчутити титанічну енергію творення добрих справ великими попередниками, перейнятися славетним духом Київської Русі. Надійними дороговказами для нащадків постають Софія Київська і Києво-Печерська Лавра, Запорозька Січ і Києво-Могилянська Академія, Володимир Великий і Тарас Шевченко.

Саме тут гартувалася українська суспільна історія, що іноді несподівано для багатьох змінювала свою ходу. Саме тут її творці рішуче поставали після столітніх принижень. На цій землі народжувалася козацька вольниця, натхнена історичною пам'яттю й звитягою киеворуської доби, освячена водами сивого Дніпра-Борисфена. Тут кувалися народна воля і державність.

До цих святих місць, звеличених національними апостолами правди і науки, де творилася історія, де карбувалося слово правди й плекалося почуття національної гідності, Ви щоразу повертаєтесь наче на прощу.

Переконана, що доторкнувшись до духовних святинь, Ваша школа архетипіки та її учасники отримують нові стимули до творчості та злагоди.

Хай мудрість і досвід професорів і викладачів, творча наснага та громадські устремління молодих науковців подолають усі тимчасові незгоди й прикрощі як справжні гуманістичні домінанти.

Віце-президент Національної академії державного управління
при Президентові України,
д-р наук держ. упр.,
професор

23 травня 2013 р.
Київ, Україна

М. М. Білінська

Шановні панове!



Від імені співтовариства професійних науковців і дослідників вітаю організаторів, гостей та учасників Міжнародного теоретико-методологічного семінару «Архетипіка та державне управління: інституційні форми, механізми і практики»!

Ваш захід, організований Національною академією державного управління при Президентові України та її партнерами, проходить четвертий рік поспіль. І якщо наступний рік буде ознаменований п'ятирічним ювілеєм та підбиттям підсумків, то в цьому році ми спрямовуємо пильний погляд у майбутнє, шукаємо подальший вектор розвитку.

Сьогодні, коли на перший план виходить необхідність підвищення підприємницької активності, поліпшення інвестиційного клімату, появи

нових галузей економіки, і, як наслідок, створення нових підприємств і робочих місць, базові теоретичні знання відіграють винятково важливу роль. Однак цивілізаційні рамки буття базуються не лише на економічній основі, а наукомісткі технології – це не тільки технічні інновації та людський потенціал. Передові інтелектуальні досягнення визначаються високою цінністю й корисністю міждисциплінарного теоретичного мислення.

Ділова програма нинішнього форуму – авторитетного й затребуваного дискусійного майданчика, націлена на встановлення міцних зв'язків між академічною, науковою і бізнес-спільнотами. Цей процес вимагає наукового осмислення як традиційних, відомих понять, що набувають іншого змістового наповнення під впливом змін, так і нових явищ та інноваційних рішень. Подібні заходи здатні відігравати важливу роль в інформуванні управлінського корпусу ділового середовища, виступаючи міцною комунікативною платформою.

Переконаний, що реальний діалог учасників ділової програми дозволить знайти єдині підходи до досягнення найамбітніших цілей.

Упевнений, що після завершення форуму перед Вами відкриються широкі перспективи, що дозволять досягти взаємовигідних домовленостей і надати додаткового імпульсу Вашому заходу в цілому.

Бажаю всім цікавих зустрічей, що надовго запам'ятовуються, палких дискусій і перспективних контактів!

Президент Британської академії освіти,
д-р юр. наук, д-р екон. наук,
професор

23 травня 2013 р.
Лондон, Велика Британія

С. Ф. Котов-Дарті

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ,
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ (АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА)**

УДК 352/354:316:323.213

Ігор РЕШЕВЕЦЬ

*слухач магістерської програми за спеціальністю «Державне управління»
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(Харків, Україна)*

**АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА
В ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ**

Проаналізовано архетипні впливи на політико-адміністративний менеджмент, досліджено методи та складові адміністративно-державного управління та політичного менеджменту, розглянуто принципи функціонування політико-адміністративного менеджменту у системі державного управління.

***Ключові слова:** архетип, система, методи, адміністративне управління, політичний менеджмент, політико-адміністративний менеджмент.*

Ідеальний образ існує...

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Вирішення теоретичної складової проблеми оптимізації політико-адміністративної взаємодії можливе на основі чіткого розгляду архетипної парадигми адміністративної та політичної систем державного управління, які можна визначити як підсистеми в державі і суспільстві, та на основі окремого розгляду політичного й адміністративного менеджменту.

Історія взаємозв'язку між політичною та адміністративною сферами в Україні впродовж останнього десятиріччя нараховує безліч драматичних ситуацій. Відомі випадки безпосереднього тиску і відкритого конфлікту, коли політичні сили заявляли про необхідність відставки уряду буквально наступного дня після затвердження його складу парламентом. Більш м'які форми пошуку балансу між цими сферами – це практика кооптації представників політичних сил у виконавчі органи влади, яка часто використовувалася за часів президентства Л. Кучми. Політизація державної служби, хоч вона дещо відрізняється від політизації державного управління за тоталітарних режимів, також може призводити до низки негативних наслідків. По-перше, вона перешкоджає створенню високопрофесійної управлінської спроможності. За умов частих змін уряду паралельна зміна державних службовців просто не дає змоги останнім перебувати на посадах достатньо тривалий час, аби набути необхідного досвіду. Потім вони часто переходять з однієї посади в уряді на

іншу. Таких людей багато. У середньому протягом однієї парламентської каденції може бути від двохсот до трьохсот політичних призначень. Отже, йдеться про невелику політичну верхівку над численною армією державних службовців. Багато політиків не мають управлінського досвіду, коли стикаються з масштабними завданнями керувати великими міністерствами, величезною кількістю персоналу. Політики надзвичайно обмежені в часі, тож їм може бракувати достатньо часу для того, щоб займатися державною політикою й менеджментом [2].

Актуальність теми дослідження. Важливою складовою частиною сучасної політичної думки є теорія адміністративно-державного менеджменту, оскільки вона безпосередньо пов'язана з розробкою державної стратегії функціонування, розвитку та вдосконалення всіх сфер суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження процесів розмежування політичного й адміністративного рівнів системи державного управління висвітлили у своїх працях закордонні науковці Е. Вайнінг [3], Т. Веймер [3], Б. Гурне [8], Т. Дай [9], Ж. Зіллер [14], а також російські вчені Н. Глазунова [5], В. Граждан [7], Д. Зеркін [13], В. Ігнатов [15], Ю. Коргунюк [19] та ін.

Серед вітчизняних вчених цю проблему досліджували Б. Гаєвський [4], В. Горбатенко [6], С. Дубенко [11], В. Князев [17], І. Коліушко [18], В. Луговий [20] та ін.

Започаткував теоретичну розробку питань адміністративно-державного управління у 1887 р. професор В. Вільсон – майбутній президент США, який зазначав, що наука адміністрування прагнучиме віднайти способи поліпшення діяльності уряду, зробіть його роботу менш трудомісткою, упорядкує організацію управління. На його думку, завданням державної адміністрації має бути оперативне і компетентне впровадження в життя рішень будь-якої групи політичних лідерів – «обранців нації».

Разом зі своїм однодумцем американським політологом Ф. Дж. Гуднау В. Вільсон провів наприкінці XIX – на початку XX ст. дослідження ефективності функціонування американської системи адміністративно-державного управління з метою розробки оптимальної моделі бюрократії для умов демократичного суспільства. Запропонована ними теоретична концепція допомагала вченим осмислювати ідеали демократії у контексті діяльності професійної цивільної служби. В. Вільсон розглядав сутність урядової системи як гармонійні відносини між адміністрацією, яка виконує закони, і владою, яка створює закони. Політики й адміністратори повинні діяти у добре налагодженій системі поруч та злагоджено.

Утім, Ф. Гуднау і В. Вільсон вважали, що успішному розвитку демократії сприятиме чітке розмежування їх функцій: політикам слід здійснювати контроль за діяльністю адміністраторів. Тоді останні не зможуть «втручатися» у політику, а будуть зосереджуватись на вирішенні завдань, визначених для них політичними лідерами.

Ідеї американських політологів В. Вільсона й Ф. Гуднау визнавали проблеми менеджменту провідними в теорії адміністративно-державного управління та незалежними від політичної ідеології.

Визначення не вирішених раніше завдань загальної проблеми. Низька ефективність держави як політичного інституту, її неспроможність подолання кризових явищ в економіці, політичну нестабільність, корупцію, зростання рівня злочинності, соціальну напруженість, а також посилення недовіри до всіх форм влад-

них інституцій є важливою причиною необхідності реформування політико-адміністративної системи управління у зв'язку з чим виникає необхідність процесу розмежування політичного і адміністративного рівнів системи державного управління з метою дослідження кожного явища окремо.

Метою цієї роботи є з'ясування архетипних впливів на політико-адміністративний менеджмент.

Виклад основного матеріалу. Почнемо наше дослідження з визначення самого архетипу. Отже, архетип (грец. ἀρχή (arche) – початок і грец. τυπος (typos) – тип, образ; прототип, проформа) – прообраз, первісний образ, ідея, первісна форма для наступних утворень. Це поняття, що походить від традиції платонізму і відіграє головну роль в «аналітичній психології», розробленій Юнгом, що вплинула на сучасну культурологію. У філософії Платона під архетипом розумівся осяжний розумом зразок, «ейдос», у схоластів – природний образ, відбитий у розумі, у Августина Блаженного – споконвічний образ, що лежить в основі людського пізнання.

Також для нашого подальшого дослідження було б доречним дати визначення парадигми. Парадигма (грец. παράδειγμα – приклад, модель, зразок) – сукупність фундаментальних наукових установок, уявлень і термінів, що приймається і розділяється науковим співтовариством і об'єднуючою більшістю його членів.

Управління утворене людьми з метою свідомої саморегуляції їх життєдіяльності й залежить від стану суспільства, його закономірностей і форм, ідеалів і цінностей, від рівня розвитку й організації людського потенціалу, тому особливе місце у сучасному управлінні посідає менеджмент як процес управління матеріальними та людськими ресурсами задля ефективного їх використання з метою досягнення стабільного розвитку підприємства, транснаціональної компанії, суспільства.

Історія розвитку управлінської думки свідчить, що у ХХ ст. виникло кілька напрямів менеджменту: раціоналістична школа (дослідження питання відповідності фізичних та інтелектуальних характеристик людей у виконуваний ними роботі), школа людських відносин (вивчала соціально-психологічні чинники працівників виробництва, від яких залежить зростання продуктивності праці) та школа взаємопов'язаних дій (управлінська концепція, що поєднує досягнення науки про людську поведінку, психологію, з процесом управління).

Розкриття менеджменту як теорії і практики управління економікою можна застосувати у політичній діяльності, яка, зрозуміло, має свою специфіку, оскільки політичний менеджмент є наукою й мистецтвом аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації цих рекомендацій в політичній практиці. Зрештою, політичний менеджмент – це система управління політичною сферою суспільства на засадах використання форм, методів і технологій політичного маркетингу і правового менеджменту.

Класичну (бюрократичну) модель державного управління, яка домінувала в теорії та практиці діяльності системи державного управління починаючи з 30-х рр. ХХ ст., було піддано жорсткій критиці наприкінці 70-х рр. ХХ ст. Підставою для такої критики виступили закритість адміністративно-бюрократичної системи, низький рівень реагування на швидкі зміни в довікллі, незначний вплив громадськості на діяльність державних установ. Зусилля «просунути постбюрократичні» форми

зосередилися на відкритті можливостей керівництва з боку громадськості державними адміністраціями, поза традиційними контрольними установами, і зміні відносин між соціальними установами. Переорганізація від бюрократичного адміністрування та керування до конкурентних ринків і мережі політики участі була діагностована дослідниками, або передбачена [21], і перетворення інтерпретувалися як «неминуча зміна» до більш розвинутої адміністрації з конвергенцією адміністративних форм, якщо не глобально, то, принаймні, серед розвинених країн [25]. Модель публічного менеджменту або, за Т. Пітерсом [27], «ринкова модель» зіграла певну роль у розвитку державного управління і в деяких розвинених демократичних країнах є домінуючою і по теперішній час.

Загалом політичний менеджмент полягає у безпосередньому розгляді, ухваленні й утіленні в життя політичних рішень. Здійснює цю діяльність спеціалізована група людей – політична (владна) еліта. Тож головні функції політичного менеджменту є наступними:

- експертно-аналітичне і прогностичне обґрунтування організаційно-політичних і адміністративно-управлінських рішень – йдеться про досягнення «якості влади» та професійної культури управлінців;
- розроблення сценаріїв і вибору політичних технологій з проведення різноманітних політичних акцій і кампаній (вибори до місцевих і державних органів влади, референдуми);
- категоріальне осмислення стану політичного життя, розроблення парадигми політики, спрямованої на трансформацію політичних інститутів у напрямі становлення демократичних і правових інститутів суспільства.

В енциклопедичному словнику з державного управління поняття адміністрування (англ. administration) визначено як управлінська діяльність посадових осіб, що має чітко регламентовані функції. Там же зазначено, що адміністрування в перекладі з англійської мови означає «управління; адміністрація; урядування». Отже, адміністрування тісно пов'язане з управлінням. Виходячи з поділу управлінців на політиків та адміністраторів адміністрація означає діяльність саме управлінця-адміністратора та передбачає здійснення розпорядницьких, керівних функцій. До предметного кола поняття адміністрація входять поняття «адміністрація як органи виконавчої влади, управління», а також «керівний персонал установи, підприємства, організації». Адмініструвати – означає керувати установою, організацією, підприємством, управляти [12].

У сучасній науковій думці є різні визначення адміністративному менеджменту. А. Фомічев дає таке визначення: «Адміністративний менеджмент – один з основних напрямів сучасного менеджменту, який вивчає адміністративно-розпорядчі форми управління».

На думку Д. Бодді та Р. Пейтона, адміністративний менеджмент (administrative management) – управління, що спирається не стільки на особисті якості індивідів, скільки на інститути і встановлений порядок [1].

Отже, адміністративний менеджмент можна визначити як науку про адміністративну діяльність та практичну діяльність.

У науковій літературі теорію адміністративно-державного управління розглядають як міждисциплінарну науку (як теоретичний напрям виникла на перетині

теорії політики та менеджменту). До її розвитку активно залучали досягнення інших гуманітарних наук: соціології, філософії, психології. Тісний зв'язок з наукою адміністративного управління має наука адміністративного права, спрямована на вирішення таких завдань: закріплення організації, повноважень і порядок діяльності органів виконавчої влади, механізму функціонування державної служби, форм взаємовідносин цих органів із громадянами та іншими суб'єктами адміністративного права, засобів забезпечення законності у державному управлінні тощо. Водночас між ними існує істотна відмінність, суть якої полягає в тому, що коли теорія адміністративно-державного управління займається осмисленням об'єктивно існуючих закономірностей у сфері адміністративної діяльності і на цій основі опрацьовуються рекомендації, то предметом адміністративного права є процес реалізації цих рекомендацій через діючі юридичні нормативи.

На сучасному етапі зусилля теоретиків адміністративно-державного управління зосереджені на вирішенні низки завдань. По-перше, це пошук раціональних способів організації державного менеджменту на трьох рівнях управління: національному, регіональному та місцевому. По-друге, особливою сферою дослідження залишаються проблеми, пов'язані з підготовкою та рекрутуванням управлінських кадрів (визначення оптимальної структури штатного складу чиновників державного апарату; вимоги до менталітету і стиль роботи професійних державних службовців; боротьба з бюрократизмом та проблеми лідерства тощо). По-третє, це вдосконалення функціонування механізму державного адміністрування, а саме: розробка теорії прийняття державних рішень та політичного лідерства; методів адміністративно-державного управління в кризових і конфліктних ситуаціях тощо.

У науковому пізнанні теорії адміністративно-державного управління істинним має бути не тільки остаточний результат, а й спосіб, який веде до нього, тобто метод, який є системою правил і прийомів дослідження суб'єктів і об'єктів адміністрування з метою отримання істини.

Арсенал дослідницьких засобів та інструментів теорії адміністративно-державного управління можна поділити на три групи. До першої групи належать загальнологічні методи. Серед них найбільш важливими є абстрагування (під час абстрагування суб'єкт подумки фіксує будь-яку суттєво важливу для нього в певній пізнавальній ситуації властивість об'єкта адміністрування, відсторонюючись від решти властивостей, щоб спростити ситуацію і вивчити управлінський процес як такий), аналіз (розчленування адміністративної діяльності на підсистеми й елементи для їх всебічного вивчення), синтез (мислене об'єднання раніше виокремлених складових адміністративного менеджменту в певну систему теоретичних знань), індукція (загальний висновок ґрунтується на основі приватних покликань, а тому що отримана в індуктивний спосіб істина завжди неповна, тому індукція повинна доповнюватись дедукцією), дедукція (за допомогою цього методу із загальних посилок відповідно до законів логіки можна зробити висновок приватного характеру), моделювання (вивчення явищ, суб'єктів та об'єктів адміністративного менеджменту через створення і дослідження їх копій (моделей), що замінюють оригінал у певних аспектах, які цікавлять дослідника), аналогія (спосіб пізнання, за допомогою якого на основі подібності об'єктів у одних ознаках роблять висновок про їх схожість), класифікація (поділ усіх досліджуваних об'єктів адміністрування

на окремі групи відповідно до певних важливих для дослідника ознак) тощо.

Друга група методів – це теоретичні методи. Провідне місце серед них посідає системний аналіз, оскільки багатоаспектність державного адміністрування обумовлює необхідність осмислення фактів у їхній сукупності і взаємозумовленості. Методологічна специфіка системного підходу визначається тим, що основним поняттям його є певний ідеальний об'єкт, який розглядають як складне цілісне утворення, позаяк ту ж саму систему можна досліджувати з різних позицій, а системний підхід передбачає виділення насамперед певного системоутворюючого параметра, що обумовлює пошук сукупності елементів, мережу зв'язків і відношень між ними – її структуру.

Сукупність методів, що належать до складу системного аналізу, дає змогу розробляти та обґрунтовувати рішення у різноманітних складних проблемах державно-адміністративного управління, причому найважливішим є створення узагальненої моделі, що відтворює всі взаємозв'язки реальної менеджментської ситуації, які можуть виникати в процесі реалізації рішення.

Загалом системний підхід орієнтує дослідників на розгляд управлінських процесів, явищ насамперед як відкритих саморегулюючих соціальних цінностей, що постійно взаємодіють із навколишнім середовищем. Застосування цього підходу засновується на використанні таких загальнологічних методів, як мисленнєве розчленування цілого на різноманітні за ступенем складності складові (підсистеми, компоненти, елементи) та синтез (розгляд інтегральних якостей цілісності, якими її складові елементи не володіють).

Серед принципів системного дослідження адміністративно-державної сфери визначальне місце посідає структурно-функціональний аналіз. За своєю теоретичною сутністю зазначений метод має певну подібність до системного підходу. Цей аналіз займається виділенням елементів соціальної взаємодії, що підлягають осмисленню та визначенню їхнього місця і функцій у системі адміністрування. За допомогою структурно-функціонального методу можна розкрити регуляторний характер механізмів адміністративно-державного управління; дослідити зв'язок між внутрішньою структурою управління як усією системою загалом, так і складовими її елементами й виконуваними функціями; осмислити механізм розробки структури органу управління залежно від виконуваних функцій; визначити необхідну чисельність управлінського персоналу відповідно до потреб виробництва.

У методології адміністративно-державного управління необхідно особливу увагу звернути на ситуативний підхід, який фактично є логічним продовженням структурно-функціонального аналізу. Це спосіб осмислення організаційних проблем та визначення можливих рішень. Завдяки ситуативному аналізу менеджери організацій мають змогу визначати найбільш оптимальну структуру чи варіант управління, які відповідають конкретній ситуації, а також передбачати структурні інновації, впровадження яких збереже ефективність функціонування організації.

Визначальну роль у дослідженні теорії адміністративно-державного управління відіграє історичний підхід, який передбачає вивчення процесу адміністрування у його послідовно-часовому розвитку, зокрема виявлення взаємозв'язку у цій сфері між минулим, сьогоденням і майбутнім. Цей підхід набув поширення і застосування у західній та вітчизняній науковій думці. Як принцип підходу до вивчення дійсності, що

змінюється у часі та розвивається, він був висунутий і розроблений у філософських системах Ж.-Ж. Руссо [22], Д. Дідро [10], Й. Фіхте [23], Г. Гегеля [16].

За допомогою історичного підходу теорію адміністративно-державного управління розглядають як у ретроспективі, так і в різні конкретно-історичні періоди існування людства.

Широке застосування в дослідженні теорії адміністративно-державного управління має діалектичний метод, що дозволяє визначити внутрішні суперечності процесу адміністрування як джерела його саморозвитку. Власне цей підхід допомагає виявити основні тенденції та пріоритети в системі адміністративно-державного управління, розглянути їх у динамічному розвитку, органічному зв'язку з соціально-економічною, політичною і духовно-культурною сферами.

Важливим у дослідженні адміністративно-державного управління є порівняльний (компаративний) метод. Його важливість полягає в тому, що він надає можливість максимально використати багатоманітність міжнародного досвіду адміністрування щодо знаходження оптимальних моделей для порівняння з реальним станом існуючої системи адміністративно-державного управління в Україні, що потребує реформування. Учені цінують цей метод як перспективний за багатство методологічного інструментарію, який ґрунтується на принципах зіставлення законодавства України у сфері адміністративно-державного управління з міжнародно-правовими нормами.

В осмисленні теорії адміністративно-державного управління вагоме значення належить третій групі методів – емпіричним (біхевіористичним): безпосередньому спостереженню, конвент-аналізу документів та інформаційних потоків, експерименту, анкетному опитуванню, інтерв'ю тощо.

Державне управління як багатоваріантний вид суспільної діяльності це:

1) особливий тип соціального управління, що характеризується всезагальними владними повноваженнями і функціями, обумовленими як потреби в усіх видах суспільних ресурсів, так і різноманітними сферами публічного життя;

2) цілісна система органів та установ адміністративного апарату, яка функціонує скоординовано на національному, регіональному та місцевому рівнях із різним ступенем централізації і децентралізації з метою розробки державної стратегії розвитку, вдосконалення всіх сфер суспільного життя та проведення внутрішньої і зовнішньої політики.

Державне управління у своїй структурі містить різні види управління. По-перше, це управління адміністративним персоналом, сутність якого полягає у встановленні нормативних актів, що регулюють статус державного службовця, і створення системи відбору й набору адміністративних кадрів. По-друге, це управління суспільними сферами соціуму, яке охоплює економічну, соціальну, духовно-культурну сфери життєдіяльності держави, оборону, національну безпеку та міжнародні відносини.

Суб'єктами державного управління є керівники найвищої, середньої та нижчої ланок, еліта й організації, а об'єктами – певні особи, групи, організації, інститути, сфери та галузі суспільного життя, на які спрямований організуючий вплив держави.

До сфери впливу державного управління належать об'єкти як державного сектора – державна власність, державні органи й організації, так і суспільного, зокрема ті, що стосуються суспільно-економічного, духовно-культурного розвитку, забезпечення захисту прав і свобод громадян тощо.

Політична система може бути розглянута як частина соціальної чи громадської системи, яка охоплює організацію політичної влади, комплекс відносин між суспільством і державою, характеризує протікання політичних процесів, що включають інституціоналізацію влади, характер політичної участі тощо..

Політико-адміністративна система – це сукупність усталених зв'язків і відносин всередині виконавчої влади, між виконавчою та іншими гілками влади в їх динамічному взаємодії з інститутами громадянського суспільства. Як і будь-який інший системі, політико-адміністративної властива низка визначальних ознак:

1) цілісність або незвідність – властивість, яке свідчить про те, що система не дорівнює сумі складових її елементів, вона обов'язково охоплює комплекс зв'язків або відносин між елементами;

2) впорядкованість – структура системи, підпорядкована певним порядком відносин, який може бути виявлений і зафіксований;

3) подільність – властивість системи володіти властивим їй і таким, що відповідає тільки їй, складом (набором) підсистем і частин.

Як випливає з наведеного вище визначення політико-адміністративної системи, її структура – це комплекс стійких взаємозв'язків між основними елементами системи (гілками державної влади, інститутами державного управління та зовнішньої по відношенню до них середовища), які зазвичай формалізуються в праві.

На ефективність структури політико-адміністративної системи впливає низка факторів: досконалість правової бази, урахування соціокультурних особливостей цієї країни, матеріально-технічне забезпечення та ін. Однак головний критерій, за яким можна судити про ефективність чи неефективність структури політико-адміністративної системи, – ступінь її відповідності зовнішньому середовищу. Таким чином, ефективна структура – це така структура, яка дозволяє системі оптимально взаємодіяти із зовнішнім середовищем, відповідає її запитам і викликам.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Узвичаєно вважати, що можливість виконання державою своїх функцій досягається завдяки системі державного управління. Іншу частину суспільно корисних функцій суспільство виконує самостійно в рамках самоорганізації. Йдеться, в першу чергу, про розвинене громадянське суспільство. Неможливо стверджувати, що державне управління реалізується шляхом адміністративного ресурсу, а також реалізації владних повноважень. Сучасне суспільство, що є об'єктом управління, не може бути підконтрольним і керуватися лише завдяки владним повноваженням держави.

На сучасному етапі розвитку громадянської самосвідомості виникла необхідність впровадження нових методів управлінського впливу. Отже, суб'єкти державного управління також використовують технології політичного менеджменту.

Рекомендації органам законодавчої та виконавчої влади.

Політико-адміністративний менеджмент зображується як застосування «кращих методів», що забезпечують ефективне співвідношення ціни та якості. Можна мати керівництво з боку громадськості, яке коштує менше і функціонує краще, завдяки

методам та організації управлінського процесу, запозиченим з менеджменту. Адміністрація повинна пристосуватися до змішаної економіки і конкурентного ринку. Необхідність змін впливає з потреби ефективної адаптації до довкілля, диктує необхідність включення вимог клієнтів або врахування конкурентоспроможного вибору. Допускається, що бюрократія заперечує нововведення й адаптацію, і тому мета архетипного впливу на політико-адміністративний менеджмент полягає в тому, щоб збільшити гнучкість адміністративної організації та надати їй більшої самостійності.

Список літератури

1. Бодди Д. Основы менеджмента / Д. Бодди, Р. Пэйтон. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 816 с. – (Серия : Теория и практика менеджмента).
2. Валевський О. Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства / О. Л. Валевський. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 217 с.
3. Веймер Д. Аналіз політики: Концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. – К. : Основи, 2000. – 654 с.
4. Гаєвський Б. А. Українська політологія (концептуальні засади) / Б. А. Гаєвський. – К. : МАУП, 1994. – 142 с.
5. Глазунова Н. И. Система государственного управления : учебник для вузов / Н.И. Глазунова. – М. : Юнити-Дана, 2002. – 551 с.
6. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування : навч. посібник / В. П. Горбатенко, І.О. Бутовська. – К. : МАУП, 2005. – 152 с.
7. Граждан В. Д. Государственная гражданская служба / В. Д. Граждан. – М., 2007. – 496 с.
8. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне ; [пер. з фр. В. Шовкуна]. – К. : Основи, 1993. – 165 с.
9. Дай Т. Р. Основы державної політики : підручник / Т. Р. Дай ; [пер. з англ. Г. Є. Краснокутського] ; за наук. ред. З.В. Балабаєва. – О. : АО Бахва, 2005. – 468 с.
10. Дідро Д. Жак-Фаталіст / Д. Дідро ; В. Підмогильний (пер.). – Харків : Фоліо, 2007. – 447 с.
11. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні / С. Д. Дубенко. – К. : ІнЮре, 1999. – 244 с.
12. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
13. Зеркин Д. П. Основы политологии : курс лекцій / Д. П. Зеркин. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 573 с.
14. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз / Ж. Зіллер ; [пер. з франц. В. Ховхун]. – К. : Основи, 1996. – 420 с.
15. Игнатов В. Г. Государственное и муниципальное управление: введение в специальность. Основы теории и организации / В. Г. Игнатов. – М. : МарТ, 2005. – 448 с.
16. Кірюхін Д. І. Вступ до філософії релігії Гегеля. Філософія як спекулятивна теологія / Д. І. Кірюхін. – К. : ПАРАПАН, 2009. – 204 с.

17. Князев В. М. Громадянське суспільство в контексті реалій сучасної України / В. М. Князев, Ю. В. Бакаєв // Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – С. 26-38.
 18. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія / І. Б. Коліушко ; відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Факт, 2002. – 260 с.
 19. Коргунюк Ю. Г. Современная российская многопартийность / Ю. Г. Коргунюк. – М., 1999.
 20. Луговий В. І. Управління освітою / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997.
 21. Основи адміністративного менеджменту / В. Д. Бакуменко, Л. М. Усаченко, В. І. Тимцуник, О. В. Червякова ; за заг. ред. Л. М. Усаченко. – К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 148 с.
 22. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Ж.-Ж. Руссо ; [пер. з фр. та ком. О. Хома]. – К. : Port-Royal, 2001. – 349 с.
 23. Фіхте Й. Г. Абсолютне обґрунтування права в дійсності / Й. Г. Фіхте ; [пер. з нім. В. Абашнік] // Практична філософія та правовий порядок : зб. наук. статей. – Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2000. – С. 331-334.
 24. Хьелл Л. Теория личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб : Питер, 2003. – 608 с.
 25. Dunleavy P. From Old Public Administration to New Public Management / P. Dunleavy, C. Hood // Public Money & Management. – 1994. – № 4. – P. 9-16.
 26. OECD Serving the Economy Better. – Paris : Occasional Papers on Public Management, 1991.
 27. Peters T. J. In search of excellence : lessons from America's best-run companies / Thomas J. Peters, Robert H. Waterman. – N.-Y. : HarperBusiness Essentials, 2004.
-

Igor RESHEVETS

Master's program attendee

Kharkiv regional institute of state administration

National academy of Public Administration at the President of Ukraine

(Kharkiv, Ukraine)

ARCHETYPICAL PARADIGM OF THE POLITICAL ADMINISTRATION MANAGEMENT

This article analyses the archetypal influences on political and administrative management. It investigates the methods and components of administrative governance and political management. In addition, it addresses the principles of political and administrative management functioning in the public administration system.

Keywords: *archetype, system, methods, administration management, political management, political and administrative management.*

Марина СТАРОВА

*слухач магістерської програми «Парламентаризм та парламентська діяльність»
Національної академії державного управління при Президентові України
(Київ, Україна)*

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛІДЕРА В КОЛЕКТИВІ: АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА

Розглянуто історико-генетичний розвиток поняття лідер та лідерство шляхом використання парадигми архетипного дослідження, а також проаналізовано найважливіші аспекти морально-етичної поведінки лідера в колективі. Запропоновано механізм вирішення проблеми через застосування нових принципів професійно-етичної освіти чиновництва.

Ключові слова: лідер, мораль, етика.

Постановка проблеми. Сьогодні, в час бурхливого розвитку нових економічних відносин, все більше відчувається потреба у появі авторитетних керівників і менеджерів. Особистість лідера відіграє величезну роль у житті малих і великих груп, в організації їхньої діяльності, в ухваленні групових рішень, важливих для кожного її члена. Лідерство є однією з рис організації спільної діяльності людей. Суспільний характер праці, підпорядкованість одних людей іншим передбачають узгодженість між індивідами такої діяльності. Але керівництво спільною діяльністю здійснюють лідери. Тому лідерство існує скрізь, де є групова, колективна діяльність. Колектив є не тільки офіційною, формальною організацією, у ньому теж існують неформальні відносини. За таких відносин одні члени колективу керують, інші їм підпорядковуються. Це і породжує необхідність вивчення проблем морально-етичної поведінки лідера в колективі.

Мета статті – виявлення можливостей формування етично чутливої та морально зрілої особистості державного службовця у процесі професійно-етичної освіти чиновництва. Вони конкретизуються у виділенні головних завдань етичної освіти та визначенні специфіки змісту та методів особистісно орієнтованого професійно-етичного навчання лідера завдяки історико-генетичному підходу до вивчення питання. Професійно-етична освіта покликана стимулювати гідне представництво органів влади у взаємодії з різноманітними суспільними інститутами, підтримувати шанобливе ставлення до громадян, допомагати формуванню етичної чутливості державних службовців, впливати на створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі державних службовців.

Актуальність дослідження. Проблема морально-етичної поведінки керівника на сьогодні є актуальною. Це породжує необхідність дослідити професійні якості, якими повинен володіти лідер, стиль його керування групою та його вплив на ухвалення групових рішень.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи з 1970-х почала зростати цікавість до вивчення поняття лідерства, про що свідчить поява робіт Дж. Макгрегора Берн-

са, Р. Такера, Б. Келермана та Дж. Пейджа. До останніх років у нашій країні не було умов для формування лідерів і попиту на них, отже, не було дослідження проблем, пов'язаних з лідерством (окрім політичного). У зв'язку з цим більшість робіт у галузі дослідження лідерства належить західним ученим. Проте нині з'являються праці вчених СНД, що торкаються проблеми лідерства. Наприклад, книга з технології лідерства – колективна робота авторів московського центру політичних досліджень Н. Макіавелі «Імідж лідера». Політичне лідерство можна розглядати крізь призму правлячої еліти. Керівну еліту України в останні десятиліття до розпаду СРСР описано і проаналізовано В. Литвином.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду основної теми, необхідно розглянути ключові поняття дослідження. Лідерство – це соціально-психологічне явище, яке виникає і реалізується тільки в суспільному середовищі. Як явище лідерство відоме ще з давніх-давен, як категорія соціальної психології – почало вивчатися з кінця XIX ст. Як справедливо зазначає Ж. Блондель, лідерство є давнім, як людство. Воно універсальне й неминуче. Воно існує скрізь – у великих і малих організаціях, у бізнесі і релігії, у профспілках і благодійних організаціях, у компаніях та університетах, у неформальних організаціях і вуличних ватагах. Це ознака номер один будь-якої організації. Скрізь, де утворюється група, виникає і лідерство. Це відносини домінування і підкорення, впливу й наслідування в системі міжособистісних і групових відносин.

Лідер (від англ. *leader* – ведучий) – авторитетний член організації чи соціальної групи, особистий вплив якого дозволяє йому відігравати істотну роль у соціально-політичних ситуаціях і процесах, у регулюванні взаємовідносин у колективі, групі та суспільстві.

Історико-генетичне дослідження питання показує, що спроби соціально-психологічного аналізу лідерства відомі ще з давніх часів історії людства. Так, ще в стародавній міфології вожді, як правило, були наділені такими надлюдськими якостями, яких не було у пересічних смертних. Зображуючи давні війни, Геродот, Плутарх і Светоній говорять передусім про діяння великих полководців, вождів, відзначаючи їх надзвичайний розум, дух, сильну волю, визначні риси організаторів, здатних багато чого передбачати, вгадати, покликати людей на подвиг, зародити в них віру в перемогу. У платонівських діалогах вустами Сократа стверджується, що керівнику необхідно бути красномовним, уміти керувати. Платон підкреслював, що правитель повинен отримати належне виховання, бути мудрим, тому що саме мудрість є необхідною для управління людьми. На його думку, добродійність царів – філософствувати; добродійність підданих – підкорюватися. Філософ звертав увагу на те, що правитель повинен не тільки уміти впливати на підлеглих примусом, але і бути здатним переконувати людей [3].

Відомо, що значна частина політико-психологічних рис та особливостей детермінована соціокультурними обставинами. Так, давні єгиптяни, наприклад, приписували своїм правителям такі «божественні риси», як «владні висловлювання в устах», «розуміння в серці», справедливість. Вони зображали фараонів вищими на зріст за інших людей, вказуючи цим на їх особливість. В Гомерівській «Іліаді» теж відображено прагнення відзначити риси лідера на прикладі головних героїв твору. Тут розкрито чотири необхідні, на думку давніх греків, якості ліде-

ра – справедливість (Агамемнон), мудрість (Нестор), хитрість (Одіссей) та доблесть (Ахілл) [1, с. 24].

Перелік таких або схожих якостей зустрічається в різних культурах. Щоправда, моделі поведінки лідерів і «набори» лідерських «якостей» з часом не раз змінювалися. Власне, образи героїв були, є і завжди будуть, у будь-якому разі, доки зберігаються прихильники розуміння історії як творіння «героїв», великих людей. Це означає, що і списки «героїчних» рис зростатимуть.

Обґрунтовуючи роль особи в історії людства, німецький філософ Ф. Ніцше (1844–1900) намагався з'ясувати необхідність створення вищого біологічного типу людини-лідера, надлюдини, підкреслюючи, що «мета людства в його вищих представниках». Він зазначав, що «людство повинно невпинно працювати, щоб народжувати великих людей – і ані в чому іншому полягає його завдання». В уявленнях Фрідріха Ніцше «надлюдина не обмежена нормами існуючої моралі, стоїть по той бік добра і зла, може бути жорстокою до звичайних людей і поблажливою, стриманою, ніжною, гордою, приязною в стосунках з рівними собі, з надлюдинами. Її відрізняють високі життєві сили і воля до влади. Це сильна, розвинена, вольова і вродлива особа, що піднімається над людиною...» В творі «Генеалогія моралі» Фрідріх Ніцше відзначав прагнення людини посісти місце лідера як надприродний інстинкт і визначав, що лідер має право ігнорувати мораль.

Серйозно вплинули на розвиток поняття лідерства відомі роботи Г. Тарда (1843–1904), Г. Лебона (1841–1931). Усі найбільші досягнення людства, на їхню думку, – результат діяльності великих особистостей; послідовники ж, що складають переважну більшість, тільки наслідують видатних людей. У цьому наслідуванні Тард вбачає основний закон соціального розвитку. Послідовників він позначає терміном «юрба» і вказує на їх відсталість, невміння міркувати, рабську покірність сильному. Лідер же, на думку Тарда, в ім'я прогресу повинен боротися з відсталістю юрби, захоплювати її нововведеннями, вміти «бити» юрбу «по нервах» і цим домагатися успіху і підпорядкуванню. Лебон трактує умови взаємодії юрби і лідера дещо інакше. Він стверджує, що юрба (послідовники) відіграє головну роль у суспільному житті і домінує над лідером, задає йому мету, завдання і програму поведінки. Юрба може скинути лідера і піти за тим, хто пообіцяє їй нову ілюзію. Тому лідер повинен слідувати за юрбою, використовувати свою владу – неусвідомлено або свідомо – з урахуванням законів психології. Услід за працями Тарда і Лебона поступово починають складатися перші теорії лідерства, з'являється сам термін «лідер», що позначав людину, яка володіє владою й управляє іншими. Цю теорію можна визначити як теорію орієнтації на «великі особистості». Її не можна назвати теорією лідерства в прямому розумінні цього слова, скоріше це – перша спроба побудувати якусь емпірико-теоретичну платформу на підступах до розробки проблеми лідерства [9, с. 35].

Історія суспільного розвитку свідчить, що існування і розвиток роду людського уже з перших етапів буття був немислимим без формування і взаємодії тих чи інших моделей групового проживання. Саме це зумовило вибір такого устрою суспільного життя, де провідну роль відігравали більш досвідчені, розумні, сильні, гідні люди. Вони отримували визнання, довіру, авторитет серед своїх співвітчизників, що і призвело до появи лідерства у суспільстві.

Приблизно до 1960-х найбільшою популярністю користувалася так звана теорія рис лідерства. Навіть в разі швидкого ознайомлення легко помітити її зв'язок з визначеними теоретичними установками. Ця теорія визнає неповторність характерних рис лідера, тому лідерство як соціально-психологічний феномен можна розглядати у вигляді сукупності видатних рис особистості, що забезпечують лідерам можливість висунутися, зайняти провідну позицію й утримувати владу в своїх руках завдяки цим унікальним рисам. Над розвитком теорії рис лідерства працювали відомі соціологи Богардус, Сміт і Крюгер. Вони вивчали лідерство в різних соціальних групах на рівні мікросередовища: батьки, знайомі, найближчі родичі. Е. Богардус виділив десятки якостей, якими володіє лідер: почуття гумору, тактовність, вміння передбачати, розум, здатність привертати до себе увагу, енергія, сильний характер тощо. Він вважав, що пошук рис, необхідних лідеру, є головним завданням, і прагнув знайти певні універсальні риси, що характеризують керівників політичних партій і лідерів злочинного світу.

Проте теорія рис лідерства не відзначала тієї важливої обставини, що лідерство (виконання його функцій) саме по собі формує або принаймні сприяє формуванню необхідних якостей у суб'єкта лідерських процесів, і якщо тривалий час людина виконує цю роль, відбувається засвоєння нормативних вимог ролі, що призводить до закріплення рис особистості, що сприяють ефективному виконанню цієї ролі. Наприклад, впевненість у собі, наполегливість, що проявляються лідером у процесі управління людьми, формують і закріплюють ці якості в нього, і те, що було раніше його соціальною роллю, стає частиною його «Я». Криза теорії «рис лідерства» призводить до того, що дослідники переносять свою увагу на інші фактори, що впливають на лідерські процеси в групі і детермінують їх.

У ХХ столітті відомі представники «героїчної» теорії (Т. Карлайл, Є. Дженкінс, Дж. Дауд та ін.) намагалися вивчати якості, «що передаються спадково» і «сприяють зацікавленню мас». Пізніше, одразу за «героїчною», вже «теорія рис» спробувала дати відповідь на питання, якими властивостями повинен володіти лідер як особливий суб'єкт діяльності. Її прихильники (Л. Бернард, В. Бінхам, О. Тед, С. Кілбоурн та ін.) вважали, що лідером людину роблять певні психологічні якості і властивості («риси»). Лідер розглядався ними через призму факторів, до яких, по-перше, належали його «здібності» – розумові, вербальні тощо, по-друге, «досягнення» – освіта і фізичний розвиток, по-третє, «відповідальність» – залежність, ініціатива, завзятість, бажання тощо, по-четверте, «участь» – активність, кооперація тощо, по-п'яте, «статус» – соціально-економічне становище, популярність, по-шосте, важливими визнавалися «ситуативні риси» особистості.

Виділимо головні якості, які прихильники цієї теорії вважали необхідними для лідера: сильне прагнення до відповідальності і завершення справи, енергійність і наполегливість у досягненні мети, ризикованість та оригінальність у вирішенні проблем, ініціативність, самовпевненість, здатність впливати на поведінку оточуючих, структурувати соціальні відносини, бажання взяти на себе всі наслідки дій та рішень, здатність протистояти фрустрації і розпаду групи [9, с. 35].

Можна по-різному ставитись до таких поглядів. Однак звернемо увагу на цікаві результати, які виявило комплексне дослідження лідерської поведінки, проведене в прикладних цілях за замовленням держдепартаменту США в 1979 р. Воно

показало, що найбільш важливі риси сучасного політичного лідера – це неформалізовані організаторські навички, уникнення бюрократичних підходів, терпимість до фрустрації, прямота суджень, здатність вислухати чужу думку, енергійність, ресурс росту і гумор. Погодимося, що роки йдуть, а якості, приписувані лідеру, залишаються незмінними. Цікаво, що інтелектуальні здібності досі не вважаються обов'язковими для лідера.

На початку 1960-х відбуваються спроби створити нову, синтетичну теорію лідерства, поєднати всі існуючі концепції. Лідерство розглядається в ній як процес, що виникає зі специфічного набору культурних і групових факторів середовища. Серед представників синтетичної теорії лідерства варто відзначити Б. Басса, Ф. Фідлера, З. Холландера і Дж. Джуліана. Басс пропонує враховувати три найважливіші змінні у дослідженні лідерства: 1) цілі групи, 2) особистість лідера, 3) фактори, що визначають зміни в груповій поведінці. Холландер і Джуліан розглядають лідерство як відносини впливу між членами групи, що вирішують єдине завдання. Відносини впливу охоплюють насамперед відносини лідера і послідовників. При цьому, якщо внесок лідера у вирішення завдання є значним, то зростає його вплив на інших, підвищуються його статус, оцінка, визнання [9, с. 37].

Прихильники синтетичної теорії лідерства вважають свій підхід вільним від однобічності і таким, що позбавляє від суперечностей між теорією рис лідерства, ситуаційною і функціональною теоріями.

Вищерозглянута еволюція провідних напрямів у вивченні лідерства переважає в американській соціальній психології та соціології. Деякі аналогії можна простежити в дослідженнях фахівців Франції і Німеччини. Аналіз стану проблеми, еволюція концепцій лідерства свідчать про те, що в соціальній психології загальна теорія лідерства поки відсутня, що визнають і самі американські психологи. Е. Холландер зауважує, що лідерство є поки самим невловимим поняттям у мові групової динаміки.

У соціальній психології колишнього СРСР розвиток проблеми лідерства мав досить складний і часом суперечливий характер. Першими роботами в цій галузі були дослідження С. Лозинського, А. Залужного, П. Загоровського. Суперечливість у підході до проблеми лідерства в колишньому СРСР була обумовлена жорстким розумінням його природи, механізмів і змісту. Так, Б. Ліхачов відзначав, що лідерство як явище є нехарактерним для нашого суспільства та його конкретних спільнот – різних соціальних груп і колективів, і ставити питання про лідерство як про наукову проблему у вітчизняній психології неправомірно. У реальних малих групах зазвичай не буває «постійних» лідерів. Як свідчить практика, будь-який, навіть найавторитетніший керівник, рано чи пізно перестає ним бути внаслідок таких причин: зміни динаміки взаємовідносин між членами групи, особистісних якостей самого лідера, фатального збігу обставин тощо. Вирішальним чинником успіху лідера є добір ним команди. Психологи довели, що найоптимальнішою командою для управління і міжособистісного спілкування є група, яка налічує сім – дев'ять осіб. У такій команді чітко розподіляються ролі. Голова, або лідер, – людина з великим авторитетом, яка вміє поставити перед командою стратегічні завдання. Лідер повинен досягти реалізації поставленої мети не за рахунок влади, а завдяки та-

кій організації роботи, коли всі члени команди бачили б перспективу власного успіху [9, с. 38].

Сьогодні лідерство як наукова проблема не викликає сумніву. Більш того, намітилися явна цікавість і увага до неї не тільки в рамках соціальної психології, але і в соціології, педагогіці й у різних прикладних дослідженнях.

Однією з головних проблем, що впливає поруч із архетипним дослідженням розвитку поняття лідерства, є проблема морально-етичної поведінки лідера в колективі та породжена нею необхідність у професійно-етичній освіті керівництва.

Результати соціологічних опитувань свідчать, що серед головних причин аморальної поведінки лідерів – низька загальна культура державних службовців, недоліки виховання, в тому числі у відповідних учбових закладах, незнання або неправильне розуміння моральних норм службової поведінки. Це ставить державну службу перед необхідністю спеціального навчання державних службовців стандартам професійної етики, закріплення у них навичок професійної етичної взаємодії, вироблення алгоритмів поведінки в типових ситуаціях та здатності вирішувати нестандартні проблеми морального характеру, що повсякчас виникають у професійній діяльності, адже входження в професію – це заглиблення в її особливе ціннісне поле, яке потребує вивчення її специфіки і, в тому числі, навчання та набуття навичок етичної професійної поведінки. Навчання державних службовців професійним етичним нормам взаємодії, формування професійної етичної культури постає елементом входження у професію та фактором підтримки професійної етики [6, с. 115].

Питання професійно-етичної освіти розглядаються у працях таких вітчизняних науковців, як В. Ковтун, І. Надольний, Г. Опанасюк, М. Рудакевич, В. Майборода та ін. У контексті заявленої теми особливу цікавість викликають розробки Г. Опанасюк щодо проблеми особистісно орієнтованої підготовки державних службовців. Зокрема, авторкою як один з принципів особистісно орієнтованої підготовки державних службовців розглядається принцип єдності професіоналізму й етики, а серед її функцій виділяється виховна, що має на меті сприяння моральній зрілості кадрів державної служби, формування в них високих норм загальнолюдської культури, виховання відповідальності за доручену справу, створення атмосфери взаємної вимогливості, дисципліни та організованості. На наш погляд, тема особистісних вимірів професійно-етичного навчання представників бюрократії потребує свого подальшого спеціального вивчення. Етична освіта сприяє формуванню етичних установок та попередженню неетичних вчинків. Через навчання можна буде підвищити етичний рівень підготовки представників держслужби, а розуміння професійно-етичних проблем перевести з рівня побутового сприйняття на рівень наукового розгляду. Умовою успішної професійно-етичної освіти є тісний зв'язок із злободенними практичними проблемами державно-управлінської діяльності, набуття навичок їх аналізу та морально обґрунтованого ухвалення рішень.

Реальним важелем етичної соціалізації може стати інститут наставництва. Наставники впливають на інших працівників, надихаючи їх власним прикладом та даючи їм поради стосовно моральної складової службової поведінки. Тому в системі державної служби актуальним є окреме поглиблене навчання етичним засадам керівництва та лідерства, розробка та втілення програм навчання для керівників та потенційних наставників. Безумовно, процесу ротації кадрів і кар'єрного просу-

вання має передувати набуття нових знань, у тому числі з державно-управлінської етики.

Механізми соціалізації можуть передбачати не лише офіційні – такі, що вводяться формальною організацією, але і неформальні засоби, що запроваджуються асоціаціями державних службовців, неформальними групами, моральними лідерами колективу. Так, світова практика свідчить, що свій внесок у впровадження етичних стандартів професійної поведінки вносять професійні асоціації державних службовців. Їх просвітницька роль, контроль за знаннями професійно-етичних норм, проведення іспитів із професійної етики для членів асоціації дозволяють формувати етичність професійного середовища зсередини бюрократичного середовища.

Запровадження комплексного підходу до вирішення питань етичної освіти в організаціях дозволило б українській державній службі вийти на більш високий щабель щодо інформованості з питань професійної етики та відпрацювання навичок професійної етичної поведінки. Спеціальне вивчення етичних засад професії є необхідною частиною професійного навчання в ході підготовки спеціалістів з державного управління у вищих навчальних закладах. У країнах із сталими традиціями державної служби необхідність етичної освіти у вищих навчальних закладах не викликає сьогодні жодного сумніву. Так, однією з вимог Європейської асоціації акредитації програм із державного управління (ЕАРАА) є наявність в основній складовій програми елементів, які мають розвивати цінності, знання та вміння студента для ефективної праці та етичної поведінки. У місіях багатьох університетів світу, які готують професійних державних службовців, етичний компонент є обов'язковим.

Для реалізації цього завдання слід залучати потенціал дисциплін гуманітарного циклу, які допоможуть окреслити місце етики в суспільному житті, особливості моральної та етичної регуляції й специфіку процесу їх створення в державно-управлінській діяльності. Формуванню механізмів моральної саморегуляції, на наш погляд, передусім сприяє виявлення особистісної позиції службовців на семінарах та під час застосування ситуативних методів навчання. Постановка гострих етичних питань державної служби, концентрація уваги на моральній неоднозначності деяких аспектів професійної діяльності стимулює діалог серед професіоналів (або майбутніх представників професії), задає пошуковий характер процесу професійно-етичної освіти. Діалогічні методи навчання, замість нав'язування та навіювання певних ідей, розвивають аналітичні здібності, дозволяють чітко проявити власну позицію, примушують осмислювати аргументи та контраргументи дискусії, каталізують внутрішній пошук. У дискусіях та обговореннях кожен для себе уточнює зміст етичних службових нормативів, вибудовує власну шкалу етично належного у професії. Така «пошукова діяльність» накладає підвищену відповідальність, має серйозні виховні ефекти, позначається на подальшій поведінці, загалом сприяє формуванню професійно-етичної зрілості службовців.

Через моделювання ситуацій у ході тренінгів та в процесі ділових ігор здійснюється набуття державними службовцями досвіду, що дозволить їм у подальшому формувати колектив з належним моральним кліматом, спілкуватися з громадянами та колегами етично коректно та з повагою до їхньої гідності.

Список літератури

1. Альтманн Г. Х. Звёздные часы лидерства. Лучшие стратегии управления в мировой истории / Г. Х. Альтманн ; пер. с нем. – М. : АО «Интерэкспорт», 1999. – 272 с.
2. Андриенко Е. В. Социальная психология : учебное пособие / Е. В. Андриенко. – М. : Академия, 2002. – 264 с.
3. Ананченко М. Ю. Лидерство и мифы о лидерстве / М. Ю. Ананченко.
4. Виханский О. С. Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – М. : Гардарики, 2001. – 528 с.
5. В роли лидера успешной команды / пер. с англ. ; под ред. С. Морриса, Г. Уилкокса, Э. Нейзела. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2002. – 180 с.
6. Иванов Ю. Соционическая типология руководителей / Ю. Иванов // Управление персоналом. – 2003. – № 10. – С. 59-61.
7. Ильин В. В. Философия политики / В. В. Ильин, А. С. Панарин. – М., 1994. – 283 с.
8. Карпов А. В. Психология менеджмента : учебник / А. В. Карпов. – М. : Гардарики, 2003. – 582 с.
9. Кочеткова А. И. Введение в организационное лидерство (фрагмент из книги) / А. И. Кочеткова // Управление персоналом. – 2001. – № 11-12. – С. 38-45.
10. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления / В. И. Кнорринг. – М. : Норма – Инфра-М, 2001. – 438 с.
11. Кретов Б. И. Современные западные концепции лидерства / Б. И. Кретов // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 4. – С. 34–38.
12. Лившиц И. Деловой рейтинг руководителя / И. Лившиц // Управление персоналом. – 2001. – № 11–12. – С. 29–32.
13. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
14. Минделл А. Лидер как мастер единоборства : ч. 1 / А. Минделл. – М. : ОАО «Фриста», 1993. – 284 с.
15. Савран Р. В. Проблемы лидерства в современном менеджменте [Электронный ресурс] : Современная западная социология : словарь / Р. В. Савран. – М., 1990.

Marina STAROVA

*Master's program attendee «Parliamentary system and parliamentary activity»
National academy of Public administration at the President of Ukraine
(Kiev, Ukraine)*

**THE PROBLEMS OF ETHICAL BEHAVIOR OF A LEADER IN THE GROUP:
THE ARCHETYPE PARADIGM**

The article reviews the historical development of «leader» and «leadership» concepts by using the archetypal paradigm of research. It also analyzes the most important aspects of the moral and ethical behavior of a leader in the team. It suggests a mechanism of solving the problem via applying new principles of professional and ethical education of officials.

Keywords: leader, ethics, morality.

Олександр ЧАБАН

*слухач магістерської програми за спеціальністю «Державне управління»
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(Харків, Україна)*

АРХЕТИПНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ КОРУПЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДІЙСНОСТІ

Розглянуто феномен корупційної поведінки через призму архетипу «дару», який допомагає нам по-новому зрозуміти корупцію в українській дійсності. Особлива увага приділяється подальшим перспективам дослідження корупції як частини більш широкого і складного соціокультурного та історичного контексту. Саме ці аспекти корупційної поведінки на сьогодні вивчені мало і нечасто беруться до уваги дослідниками.

Ключові слова: *корупція, архетип «дару», культура, «блат», дарообмін, реципрокний обмін.*

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Зростання уваги світової громадськості до проблем корупції актуалізувалося в 1990-х, підкреслюючи негативні соціальні, політичні та економічні наслідки цього руйнівного явища для більшості країн світу. Корупція – популярна тема для публічного громадського обговорення та повсякденних розмов і в Україні. Авжеж, неприємно усвідомлювати, що за результатами 2012 р. Україна посіла 144-е місце в індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, отримавши 26 балів зі 100 можливих. Хоча треба визнати, що такі індекси не відображають повної картини зростання рівня корупції за певний час, бо досить складно знайти будь-який однозначний кількісний або якісний вимір цього явища. Зате з повною впевненістю можна сказати, що зросла суспільна цікавість до проблеми корупції.

Дебати з приводу підходів до розуміння корупції серед учених ще тривають. Як стверджує американський політолог А. Гайденгаймер у роботі «Політична корупція», «історія цього терміна рясніє різними смислами і значеннями» [7, с. 149]. Однак можна сказати, що найбільш поширеним і домінуючим дискурсом на сьогодні залишається традиційний, нормативний підхід, у центрі якого перебуває неприйняття та повне засудження цього явища. Услід за цим іде в хід етико-правовий аспект вирішення проблеми, який розглядає корупцію як «зловживання службовим становищем для отримання особистої вигоди», окреслює рамки (не)законності дій та аналізує кодекси поведінки через призму етичних проблем у сфері державного управління.

Можна погодитися з деякими науковцями, що таке конвенційне визначення корупції пропонує занадто вузьке розуміння предмета та робить надмірний акцент на незаконності корупційних практик [12, с. 57]. Цей обмежений підхід не спонукає до більш повного розуміння неоднозначного феномена корупції в різних суспільст-

вах. Французький дослідник Олів'єр де Сардан констатує, що «в країнах, особливо уражених корупцією, її стигматизація хоч і є центральним елементом дискурсу всіх верств суспільства, але це не призводить до спроб вирішити проблему. Такі рішення можна знайти тільки зрозумівши культурний контекст корупції» [11, с. 25–52]. Вічна присутність у суспільствах, стійкість і постійне повернення корупції свідчать про складність цього феномена, дискурс якого можна буде адекватно сприйняти тільки за умови, що він буде усвідомлюватися як частина більш широкого соціокультурного та історичного контексту.

Попередня спроба окреслити актуальність та визначення невирішених завдань порушеного питання підводить до необхідності використання міждисциплінарного підходу до вивчення та розуміння проблематики корупції. Виходячи з цього, **метою статті** є спроба поєднати унікальні за своєю методологією та інструментарієм архетипний підхід із соціально-історичною та економічною антропологією для розуміння феномена корупції в українській дійсності.

Виклад основного матеріалу. Культура існує та проявляє себе у певних міфах, символах, звичаях, ритуалах, уявленнях, базових цінностях тощо, які зберігають ідентичність будь-якого народу всупереч динамізму історії. Культурні символи передаються та транслюються від покоління до покоління і врешті-решт стають архетипними. У своїх роботах швейцарський психоаналітик К.-Г. Юнг (1875–1961) значну частину уваги приділяв саме архетипам, під якими він розумів несвідомо відтворювані схеми, що проявляються в образній формі у міфах та галюцинаціях, казках та творах мистецтва. Це – сукупність первісних уроджених мотивів, що складають зміст «колективного несвідомого», ціннісна природа котрого «завжди містить у собі певний особливий «вплив» або силу, завдяки якій дія його має нумінозний характер, тобто архетип зачаровує або спонукає до дій» [17, с. 97–128].

Для швейцарського вченого архетип виступає як уроджений стереотип людської поведінки, вироблений у процесі історії. В архетипній ситуації людина діє у відповідності до незмінних успадкованих образів колективного несвідомого, які із часом можуть набувати динамічного характеру. Виходячи із цього, на думку багатьох послідовників К. Юнга, розуміння комплексності соціально-історичного досвіду та культурних цінностей суспільства через архетипну складову є принциповим моментом для адекватного сприйняття дискурсу будь-яких усталених практик сьогодення.

Реконструкція архетипів є актуальним та перспективним підходом, який допомагає шляхом трансформації символів минулого тлумачити певні суспільно-політичні процеси сьогодення. Український учений С. Кримський (1930–2010) писав: «Архетипи асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого в символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як «культура попереду нас»» [5, с. 98]. Отже, у рамках окресленої теми статті перспективно буде проаналізувати концепт «дару», який проходить через усю історію людської свідомості, тим самим набуваючи архетипного значення. Саме реконструкція архетипу «дару» допоможе нам по-новому зрозуміти феномен корупції в українській дійсності.

Архетип «дару» притаманний більшості культур, але в кожній він наповнюється своїм особливим змістом. «Дар» був одним із найголовніших символів украї-

нців. Архетип «дару» є наскрізним ментальним концептом, який сприяв формуванню певного способу мислення та світосприйняття українського народу, і надалі залишається невід'ємною складовою нашої культури. Це навіть простежується в славнозвісній характеристиці українців, відомих своєю щедрістю та гостинністю.

Від початку символ «дару» набуває сакрального значення, а практика дарування стає формою вираження усвідомленого буття. Символ дарування інтерпретується українцями в першу чергу не в матеріальному аспекті, а в духовному. Символ та практика дарування набуває онтологічного статусу в архаїчній культурі, що наближає родину до богів, уводить її в коло «своїх». Саме тому дарування стає зразковою моделлю для підтримання відносин в усіх важливих сферах суспільного життя українців [15, с. 1-2].

Обмінні відносини традиційних суспільств як система дарообміну (gift-exchange) незмінно цікавили і цікавлять багатьох учених в рамках соціально-історичної та економічної антропології (М. Мосс, Б. Маліновський, А. Гуревич, К. Поланьї, Г. Далтон, М. Салінз, К. Леві-Стросс, Л. Хайд та інші). Відносини дарообміну в традиційній культурі отримали осучаснені назви «економіка дарування», «престижна економіка» або реципрокний обмін.

Уперше дослідження феномена дару було зроблене відомим «батьком французької антропології» М. Моссом (1872–1950). У своїй праці «Нарис про дар», написаній на величезному етнографічному й історичному матеріалі, автор відмітив, що для архаїчних суспільств феномен дару був універсальним засобом обміну та тотальним фактом людських стосунків [9]. Міжособистісні відносини були предметом постійного торгу у формі вручення та прийняття дарів. У сучасній літературі поняття дару трактується досить широко, охоплюючи різні форми обміну, які залежно від ситуації та дослідницького контексту аналізуються як мережевий, символічний, реципрокний обмін, раціональний вибір та ін. «Незалежно від мети дарування і природи відносин між учасниками обміну предметами дарування можуть бути взаємні послуги, матеріальні блага, додаткові зусилля, відданість, репутація тощо» [3, с. 343].

Також ефективним бачиться розгляд корупційної поведінки в рамках концепції реципрокності (від лат. *reciprocus* – взаємний, обопільний) угорського соціолога, економіста та антрополога К. Поланьї (1886–1964).

Соціальна структура будь-якого суспільства тяжіє до форм «великої родини». Із цього приводу К. Поланьї стверджує, що «чим ближчими один до одного почують себе члени великої спільноти, тим більше вони будуть схильні перекладати на реципрокну основу конкретні відносини...» [10, с. 70]. Пропорції та характер дарообміну значно залежать від соціального статусу особи, який також визначає існуючі між людьми відносини. Якщо розглядати горизонтальний дарообмін (рис. 1), то вибудовується реципрокна мережа на симетричній основі (дарообмін між членами горизонтальної мережі $A-A^1$ та $B-B^1$, статус яких є однаковим або незначно відрізняється). У цій мережі практики дарообміну виконують роль символу «доброї волі», яка дозволяє зміцнити відносини та встановити довіру як форму соціального капіталу. У цьому випадку реципрокність є інструментом прирощення соціального капіталу. Залучення індивіда до реципрокної мережі дає змогу підвищити свій потенціал, репутацію або отримати допомогу ресурсами в різних формах.

Наприклад, для бізнесу участь у такій мережі надає можливість одержати пільговий грошовий кредит, зменшити податкові платежі або ухилитися від дотримання дорогих регулюючих норм. Якщо відверто проаналізувати внутрішню українську структуру державного управління, то практики дарообміну свідчать про те, що тут найчастіше наймають на роботу працівників, виходячи не з їх професійних характеристик як державного службовця, а з кількості зв'язків. Не допомагає навіть наявність формальних конкурсів, тестування та іспитів. Можна стверджувати, що існування корупційної поведінки в переважній більшості своїх проявів є неможливим без реципрокних відносин ні у «верхових», ні в «низових» взаємодіях.

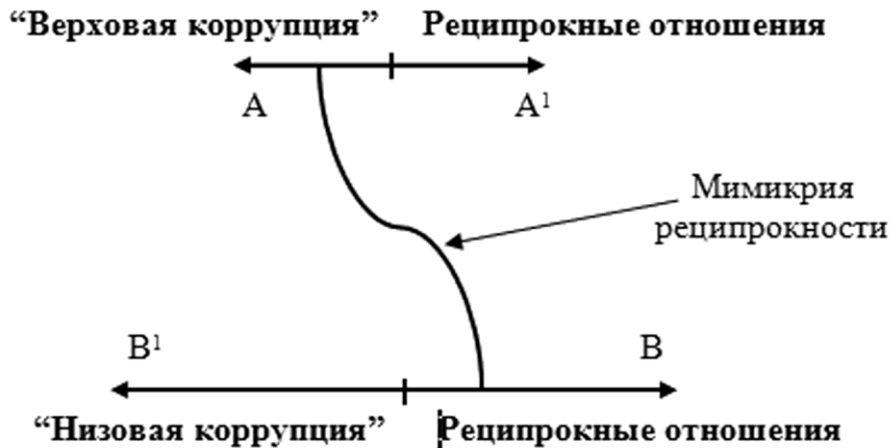


Рис. 1. Горизонтальний дарообмін

Під час розгляду вертикальних відносин дарообміну між А і В, тобто акторами, соціальні статуси яких значно відрізняються, корупційні відносини лише зберігають форму реципрокності. Асиметричні зв'язки відтворюють відносини на кшталт «патрон – клієнт». Цей тип дарообміну фактично виявляється його запереченням. Це – перетворена форма попередньої данини, податі та інших форм підношень, коли нижчий за статусом вважався зобов'язаним вищому. Але небагато людей хоче сприймати такий вертикальний дарообмін як прояв логіки стягування данини. В українській суспільній практиці можна знайти багато прикладів, коли деякі люди несуть добровільно невеликий «дар» (хабар), цим самим намагаючись психологічно стерти незримий вертикальний асиметричний бар'єр між учасниками обміну. Але «добровільний обмін» ієрархічно організованих суб'єктів не породжує відносин реципрокності, а обмінні ресурси не перетворюються на дари. Швидше за все, відбувається *мімікрія реципрокності* за рахунок дотримання зовнішніх атрибутів дарообміну [1, с. 6–11].

У найзагальнішому та спрощеному вигляді різниця між реципрокним обміном і патрон-клієнтськими відносинами полягає в такому: *дар* – є атрибутом реципрокності, *данина* – основа відносин «патрон – клієнт».

У Київській Русі основною формою обміну дарами були бенкети, коли князь годував своїх підданих, а вони віддавали йому данину. Такий обмін був обов'язковим. Так, Данило Заточник дорікає Ярославу Мудрому за те, що він перший із князів став скупим до своїх підданих: «Друзі та близькі й ті зневажають, бо не поставив перед ними трапези зі стравами різноманітними... Хай не буде, княже

мій пане, рука твоя скута на подавання вбогим, бо ані чашею моря не вичерпати, ані нашими стяганнями твого дому не виснажити» [13, с. 31–32]. Але свого символічного значення на Русі дар не втратив і в період пізнього Середньовіччя (XV–XVI ст.), виступаючи одним із необхідних атрибутів та інструментів налагодження стабільних політичних зв'язків як усередині окремих князівств, так і на міждержавному рівні.

Український дослідник Олена Донченко в одній із своїх статей написала таке: «Мета розкопок в області архетипової парадигми – показати, що не лише архетип може регулювати життя і діяльність людини, але й людина спроможна допомогти архетипу стати своїм другом, знайти з ним спільну мову, знайти тим самим власну мудрість (цілісність)» [4, с. 35]. Це дуже цікаве твердження, особливо в рамках досліджуваної проблематики. Можна сказати, що сучасне українське суспільство знайшло спільну мову з архетипом «дару», який створює альтернативні та легітимні неформальні соціальні структури взаємозв'язку.

Можна погодитись із харківським політологом О. Крисенком, що в українській дійсності склалася соціально-генетична природа корупції як неформального інституту. «Корупційні практики певним чином є виявом фантомного функціонування досучасних соціальних правил, т. зв. дарообміну, або реципрокного обміну. Передусім це стосується «побутової корупції», дрібного хабарництва, системи корпоративних подарунків представникам фіскальних інституцій. Фактично корупція в даному разі інтерпретується як етичне явище або соціально легітимне явище, адже інтерпретує «корупційну вдячність» як адекватну поведінку, тоді як формалізовані моделі поведінки сприймаються як егоїстичні, позбавлені духу людяності» [6, с. 60]. Саме таке сприйняття деяких практик дарообміну допомагає знаходити для учасників обміну виправдання у своїх очах корупційної поведінки через «людський та повсякденний вимір» цього явища, який часто не береться до уваги багатьма дослідниками.

Важливим фактором живучості традиційних відносин більшої частини суспільства може бути сильна потреба у взаємному «соціальному страхуванні» як умові виживання, що є характерним не тільки для архаїчних, але і для сучасних великих суспільств. Орієнтація на особисті зв'язки у мережах дарообміну свідчить про глибоко вкорінений, усталено відтворюваний у масових практиках характер неофіційного інституту корупції, який, на думку більшості населення України, визнається значно ефективнішим, ніж формальні та офіційні структури.

Деякі дослідники акцентують увагу на тому, що неформальні практики у пострадянських суспільствах є наслідком радянської культури, коли групи взаємної підтримки і взаємодопомоги відігравали велику роль, а володіння акціонерним капіталом та відносини взаємного кредитування підсилювалися дружніми або родинними зв'язками [8, с. 70]. Але, на мою думку, радянський період більшою мірою актуалізував, поширив та зміцнив українську культурну константу, а саме опору на сімейні цінності та створення «сімейних груп» як форми соціальної організації. До цього контексту, безумовно, належить той факт, що в переважній частині своєї історії Україна не мала усталеної державності, що сприяло створенню важливості сімейних зв'язків, за логікою якої «добрим є все те, що працює на тебе і твою родину». Така практика допомагала виживати в складних життєвих умовах.

Але саме в радянські часи, коли більшість українського населення не змогла перейнятися довірою до держави та її адміністративних органів, такі слова, як «блат», «рука», «наша людина», «кругова порука» тощо, міцно ввійшли в повсякденний лексикон. Як приклад можна розглянути феномен «блату», що став формою дарообміну і полягав у використанні особистих і неформальних контактів для отримання товарів та послуг при їх дефіциті. Я не помилюся, стверджуючи, що це і досі вважається абсолютно легітимною практикою. Відмінність «блату» від «хабара» полягає в тому, що «блат» – це свого роду знак приналежності до певного кола, де важливим вважаються особисті відносини між учасниками процесу. Таким чином, межа між «блатом» і корупцією стає розмитою. Як зазначає український соціолог В. Степаненко, «наявність та стійкість неформальних відносин у пострадянських країнах, зокрема в Україні, були (та й досі є) об'єктивною раціональною життєвою стратегією виживання у колі «своїх людей» в період болісної соціальної трансформації» [14, с. 198–211].

На сьогодні складається парадоксальна ситуація, коли в українському суспільстві критикуються будь-які прояви корупційної поведінки, але більшість людей по змозі залюбки включилися б у мережі реципрокних відносин. Цьому сприяє й стійке переконання українців, що досягти успіху в житті можна лише за наявності «корисних» зв'язків. Ми маємо справу з українським «статусним і даруючим суспільством», яке спирається на звичайне право дарообміну.

Економіка дару в цілому має особистий, персоніфікований характер. Така ситуація сприяє психологічному та соціально-політичному створенню патримоніального виміру бюрократії (лат. *patrimonium* – вотчина, приватне володіння), коли чиновниками і «прохачами» певних послуг або благ державна установа найчастіше сприймається серед населення не як інституція держави, а як «приватна власність» людини, сім'ї або певного клану. Це можна простежити і в сучасній персоніфікації адміністративних послуг у державному управлінні, коли більшість українського населення сприймає надання певних послуг як прояв волі певного чиновника, який асоціюється з державною установою, хоча при цьому будь-яка адміністративна послуга для громадян гарантується державою. Отже, глибинні витoki корупції лежать у сфері зіткнення колективних стереотипів, уявлень, культури та традицій з діяльністю сучасної держави, яка слабо контролює свій адміністративний апарат.

Треба визнати, що багато дослідників корупційної проблематики не сприймають та не виявляють прямого генетичного зв'язку між традиційною практикою, яка схожа на сучасну корупцію, і нинішніми формами корупції. Наприклад, американські дослідники Р. Райт та Е. Симпкінс вважають, що сучасна корупція – це здебільшого результат спотворення традиційних звичаїв, а не перенесення їх у новий політичний контекст [2, с. 33-34]. Але мені здається, що таке розуміння корупції тільки підтверджує вплив досучасних звичаїв на сьогоднішні базові цінності та організаційні практики, але з плином часу вони змінюються, пристосовуються та осучаснюються, в чому можна розгледіти і «спотворення». «Спотворені традиційні звичаї» – це також звичаї, але в модифікованій формі.

Під час пошуку додаткової інформації для написання статті мою увагу привернув дуже цікавий та показовий історичний факт періоду Російської імперії

(справедливий і для України, на більшій території якої в ті часи була сформована імперська адміністративна структура), що до початку ХХ ст. чиновник, який відмовлявся від винагороди, багатьом прохачам здавався дивним і підозрілим. Як серед чиновників, так і серед деяких верств населення ті, хто нічого не брав, вважалися дурнями або боягузами [16, с. 33]. *Виникає питання, чи може така форма колективного сприйняття «чесного чиновника» існувати в сучасному українському суспільстві?*

Концентрація уваги лише на політичних, економічних, адміністративних або правових факторах корупційної поведінки чиновників призводить до того, що корупція зображується як «гра одного актора». Але в дійсності, корупція – це активна взаємодія двох, а в деяких випадках, трьох сторін. Така ситуація призводить до того, що, незважаючи на механізми формальних обмежень і посилення адміністративної боротьби з проявами корупції, відтворення корупційних дій залишається стійкою практикою в різних галузях суспільного життя України. Таким чином, для боротьби з корупцією недостатньо зміцнення контрольних органів або інших репресивних заходів, необхідне вивчення «іншого боку» корупційних практик, тобто «пересічного громадянина», його ціннісних колективних уявлень, масової свідомості та соціальних відносин, які виражаються в практиках дарообміну. Це допоможе краще зрозуміти джерела й основи легітимності різних практик дарообміну як основи для корупційної поведінки.

Висновки та рекомендації. У цьому дослідженні феномена корупційної поведінки зроблено спробу поєднати архетипну парадигму психологічної науки з напрямом соціально-історичної та економічної антропології, які допомагають краще зрозуміти деякі джерела легітимності різних практик дарообміну як основи для корупції. Це різні наукові підходи, але в них є спільний знаменник, а саме розуміння важливості дослідження колективного та культурного успадкування різних форм взаємодії сучасного суспільства, які передаються через традиції, вірування та ритуалізацію суспільного буття досучасних суспільств. Нове міждисциплінарне знання дозволяє виявити можливі розбіжності між офіційними та реальними нормами і практиками.

Метою дослідження було не виправдання незаконності корупційної діяльності за допомогою посилення на «архетип», «культуру» або «дарообмін», а спроба продемонструвати, що кордони сучасної прийнятної поведінки людини аж ніяк не є універсальними. Доводиться визнати той факт, що боротьба з корупцією згори, яка нагадує короткострокову агітаційну кампанію з посиленням покарання, є неефективною, оскільки вона не зачіпає тих стійких і домінуючих стереотипів суспільної свідомості, стандартів і цінностей, які виховувалися десятки і навіть сотні років.

На порядку денному для української держави постала спроба позбавлення раціональної основи корупційних практик, що сприймається легітимним неформальним інститутом у державному управлінні. Але необхідно при цьому зрозуміти, що раціоналізація та легітимізація корупційних мереж в українській дійсності відбувається через визнання недосконалості та несправедливості існуючих формальних норм більшою частиною суспільства. Доки корупція залишатиметься єдиним інструментом, здатним забезпечити функціонування органів державного управління, її не буде подолано. У питаннях корупції можна погодитися з тезою деяких зарубі-

жних дослідників про те, що корупція в більшості країн, які розвиваються, стала невід'ємною частиною життя, і тому негайне вилучення матеріально-фінансових коштів, котрі перебувають у корупційному обігу, майже неминуче обернеться розвалом органів місцевого управління та низки інших владних структур [2, с. 39]. Такий постулат є справедливим і для України.

Список літератури

1. Арутюнян Б. К. Вопросы понимания коррупционного поведения [Электронный ресурс] / Б. К. Арутюнян. – Режим доступа : http://www.crrc.am/store/files/db_fellows/article%201.pdf.
2. Гевелинг Л. В. Клептократия. Социально-политическое измерение коррупции и негативной экономики. Борьба африканского государства с деструктивными формами организации власти / Л. В. Гевелинг. – М. : Гуманитарий, 2001. – 592 с.
3. Додлова М. Ч. «Обмен дарами» в отношениях государственных служащих / М. Ч. Додлова, М. М. Юдкевич // Экономический журнал Высшей школы экономики. – 2007. – № 3. – С. 337–363.
4. Донченко О. Феноменологія архетипу і державне управління / О. Донченко // Публічне управління: теорія та практика. – Х., 2010. – № 3-4. – С. 33–37.
5. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення : зб. наук. пр. – К. : Фенікс, 1996. – С. 91–112.
6. Крисенко О. В. Вплив неформальних інститутів на український політичний процес / О. В. Крисенко // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4. – С. 58-62.
7. Липсет С. М. Коррупция, культура и рынки / С. М. Липсет, Г. С. Ленц // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред. Л. Харрисона и С. Хантингтона. – М. : Московская школа политических исследований, 2002. – 320 с.
8. Лясота Л. Соціальні мережі та неформальні практики у політичному дизайні пострадянських суспільств / Л. Лясота // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 65–79.
9. Мосс М. Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии / М. Мосс. – М. : Восточная литература, 1996. – 360 с.
10. Поланьи К. Экономика как институционально оформленный процесс [Электронный ресурс] / К. Поланьи // Экономическая социология. – 2002. – № 2. – Т. 3. – С. 62–73. – Режим доступа : http://ecsoc.hse.ru/data/692/586/1234/ecsoc_t3_n2.pdf.
11. Sardan J. P. O. A Moral Economy of Corruption in Africa / J. P. O. de Sardan // Journal of Modern African Studies. 1999. – № 1. – Vol. 37. – P. 25–52.
12. Сиссенер Т. К. Феномен коррупции в антропологической перспективе / Т. К. Сиссенер // Борьба с ветряными мельницами? Социально-антропологический подход к исследованию коррупции. – СПб : Алетейя, 2007. – С. 56–82.

13. Слово Данила Заточника, що писав він князю своєму Ярославу Володимировичу // Історія філософії України. Хрестоматія : навч. посібн. / упор. М.Ф. Тарасенко, М.Ю. Русин, А.К. Бичко. – К. : Либідь, 1993. – С. 30–37.
 14. Степаненко В. Суспільство громадянське і «не громадянське»: дискурси та моделі взаємодії / В. Степаненко // Українське суспільство 1994–2004. Моніторинг соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги – К. : Ін-т соціології НАН України, 2004 – С. 198–211.
 15. Холох О. І. Дарування – архетип української культури [Електронний ресурс] / О. І. Холох // Вісн. Чернігівськ. нац. пед. ун-ту. – 2011. – Випуск 95. – (Сер. «Філософські науки»). – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/filos/2011_95/holoh.pdf.
 16. Шаттенберг С. Культура корупції, или К истории российских чиновников / С. Шаттенберг // Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. – 2005. – № 4 (42). – С. 29–35.
 17. Юнг К. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Юнг // Архетип и символ. – М. : Reneissance, 1991. – С. 97–128.
-

Alexander CHABAN

Master's program attendee

Kharkiv regional institute of state administration

National academy of Public administration at the President of Ukraine

(Kharkiv, Ukraine)

ARCHETYPICAL AND SOCIO-CULTURAL FOUNDATIONS OF CORRUPTIVE BEHAVIOR IN THE UKRAINIAN REALITY

The article examines the phenomenon of corrupt behavior through the prism of the «gift» archetype that helps us understand in a new way the corruption in Ukrainian reality.

Particular emphasis is made on the prospects for further study of corruption as part of a broader and more complex socio-cultural and historical context. These are the very aspects of corrupt behavior that have not been studied in-depth to this date and are rarely considered by researchers.

Keywords: *corruption, the «gift» archetype, culture, «blat», gift-exchange, reciprocal exchange.*

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ, ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА)

УДК 316.422

Олена БУЛКІНА

слухач магістерської програми

Національної академії державного управління при Президентові України

(Київ, Україна)

АРХЕТИПНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено архетипи політичних діячів та використання архетипних характеристик як складових їх професійної діяльності. Показано взаємозв'язок архетипу й базових засад професійної політичної діяльності як з теоретичної, так і з практичної точок зору, при цьому акцентовано увагу на розкритті важливості таких компонентів архетипу, як етичне, мета та принципи діяльності.

Ключові слова: *архетип, політична діяльність, служіння.*

Сучасність потребує політичних діячів нового покоління, управлінців, здатних не лише розібратися із складовими політичної арени, ухвалювати ефективні рішення, а ще й давати адекватну оцінку собі. Це означає, що існує відповідь на питання, хто і який я є, якою є моя мета.

Залежно від наданих відповідей та подальшої їх реалізації і формується образ політика у суспільстві. Це складний багатогранний процес, який вимагає відповідної професійної освіти (навчання) й не оминає застосування архетипного менеджменту.

Постановка проблеми. В умовах трансформації політичних, економічних та соціальних відносин у сучасній Україні особливого значення набувають питання підготовки нових кадрів державних і політичних діячів. Цю проблему неодноразово піднімали як Президент України у найважливіших стратегічних документах, що визначають пріоритетні напрями розвитку українського суспільства та формування майбутніх політичних лідерів, так і вчені і теоретики у своїх дослідженнях. При цьому ефективність рішення поставлених завдань значною мірою залежить від управлінської компетентності, професіоналізму й організаційної культури керівників різних рівнів, які були б здатні підняти державу на нові, більш високі ступені розвитку, забезпечувати країні лідерські позиції.

Зростання складності державних та управлінських завдань, які вирішуються сучасним суспільством, формування нових систем і типів управління, активізація теоретичних і практичних розробок та рішень в управлінській сфері визначають

важність розвитку управлінської компетенції в умовах зміни парадигми бачення суспільством політичних діячів.

Проаналізувавши останні дослідження і публікації, можна стверджувати, що дослідженню архетипів у вітчизняному науковому полі приділяють значну увагу Е. Афонін, Т. Вакулова, О. Донченко, Л. Кочубей, О. Крутій, О. Пелін, О. Романенко, Ю. Шайгородський, В. Шедяков. Однак слід виділити не вирішені раніше питання, зокрема стосовно політичних аспектів архетипу, можливостей використання цих архетипних форм у професійній політичній діяльності.

Метою цієї статті є дослідження формування архетипів українських політичних діячів та використання архетипних характеристик як складових професійного напрямку їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Термін «архетип» складається з двох частин і має в своїй основі два давньогрецьких поняття: *arche*, що означає першооснова, і *typos* – образ, тобто цим терміном позначається, символізується якийсь первісно освоєний (або засвоєний) образ (явище чи феномен), сутність якого полягає в тому, що він є одночасно і процесом, і переживанням цього процесу. К. Г. Юнг, який є класиком теорії несвідомого і визнаним розробником фундаментального поняття архетипу, у своїх роботах проводить чітке розділення між наступними поняттями:

— «успадкованими виразами» – тобто розумінням архетипу як простого забобону;

— «інстинктивними виразами» – тобто певними фізіологічними стимулами, що сприймаються нашими органами почуттів.

Водночас він переконливо доводить, що існує певна межа між «інстинктами» й «архетипом», яка виражається в тому, що вищезгадані фізіологічні стимули проявляють і виявляють свою присутність лише через символічні образи. Саме ці прояви і є власне тим, що Юнг називає архетипами.

Актуалізує проблему формування політичних діячів нового зразка і сучасний стан управлінських ресурсів України. Різко відчувається недостатність кваліфікованих кадрів, існує невідповідність існуючої управлінської ланки цілям, які стоять перед державою.

Сучасна ситуація потребує достатньо високого рівня професійної компетенції керівників, сукупності розвинутих лідерських якостей та особливих особистих здібностей. У цій ситуації зростає потреба як у підготовці кадрів, так і в безперервному розвитку професійних якостей, систематичному підвищенні особистої кваліфікації політиків.

Управлінці повинні володіти не тільки сучасними професійними знаннями у сфері управління й політики, певними вміннями та навичками, але і бути готовими і здатними застосовувати їх у політичній ситуації, що швидко змінюється. Фахівці нової формації мають володіти необхідними компетенціями для ухвалення грамотних політичних рішень. Такі фахівці потрібні на всіх рівнях управління – від організацій усіх форм власності і місцевого рівня управління до вищих органів влади, відповідальних за формування та реалізацію державної політики.

Однак ринок освітніх послуг не здатен повною мірою задовольнити цей запит. Існуючі сьогодні системи підготовки як за формою, так і за змістом не завжди відповідають потребам суспільства.

Сьогодні система підготовки управлінських кадрів багато в чому не відповідає соціальним реаліям, вона є недосконалою та фрагментарною. Повністю втрачено досвід допрофесійного етапу формування управлінських компетенцій; підготовка почитається на рівні професійної освіти, коли вже значно важче формувати дійсно інноваційного та креативного діяча.

Усі ці процеси та тенденції роблять соціально значущим засвоєння нових моделей підготовки управлінців. Підготовка повинна починатися вже у системі середньої загальної освіти, що надає можливість раннього виявлення управлінських здібностей і розвитку управлінських компетенцій особистості, сприятиме розвитку її комунікативних і лідерських якостей, формуванню вміння творчо перетворювати соціальну дійсність.

Але також не можна повністю покладати відповідальність на систему освіти, на інституції підвищення кваліфікації. Важливу роль має відігравати потреба самого фахівця відповідати на виклики політичної сучасності, тренувати здатність відбивати удари.

Значна цікавість учених, політиків і практиків до проблематики компетенцій у цілому й управлінських компетенцій зокрема, актуальність цього питання і разом з тим невирішеність завдань підштовхують до розгляду рішення питання з точки зору, далекої від політичного аналізу, а саме – потрібен аналіз існуючого кадрового забезпечення політичних діячів як ремісників, а процесу їх роботи – як ремесла.

Якщо в основу вирішення проблем покласти не зовнішні чинники, а людський потенціал, спрямувати увагу на розкриття внутрішніх ресурсів, то може статися перехід від ремесла до мистецтва: мистецтва управління, мистецтва комунікації, ставлення до себе і до якості своєї роботи як до експоната, який предстане перед мільйонами, який або має досягти успіху, або бути приреченим на провал, який незалежно від результату залишиться нащадкам.

Що мається на увазі?

«Ремесло – мелкое ручное производство, основанное на применении ручных орудий труда, личном мастерстве работника, позволяющем производить высококачественные, часто высокохудожественные изделия» [2, с. 670].

Розглянемо модель Верховної Ради України вже у підкоригованому на сьогодні існуванні.

Ручне виробництво – це написання законопроектів, дослідження, обговорення, голосування. Воно засновується на майстерстві – спеціальній освіті, знаннях, аналізі. Високоякісні вироби – закони, в які не буде потреби через місяць вносити зміни, виправляти в них орфографічні помилки.

Ремесло виникає з початком виробничої діяльності людини. Коли народні обранці ставлять свою діяльність як фактор забезпечення особистих або ж паралельних виробничих завдань, виникає право говорити про них як про ремісників і градувати ремесло за формами (табл. 1).

Як можна побачити з таблиці, з виникненням ремесла на замовлення й, особливо, на ринок пов'язуються поява та розвиток міст як ремісничо-торгових центрів.

Домашнє ремесло нерідко називають домашнім виробництвом (тобто, виробництвом не сільськогосподарської продукції), ремесло на замовлення та на ринок – кустарною промисловістю.

Види ремесел та їх прояв у парламентській діяльності

Види ремесел	У творчості	Реальність	Моя ідеальна модель
Домашнє	в умовах натурального господарства	сімейна спадкоємність крісел; забезпечення сімейних потреб	сім'я – це народ; відповідно, ремесло для сім'ї та в її інтересах
На замовлення	в умовах розпаду натурального господарства (необов'язкова умова для політичного ремесла)	бізнес-замовлення на закони	можливо, під час ухвалення Закону України «Про лобістську діяльність»
Для ринку	для матеріального забезпечення та розвитку (популяризації)	продаж держави у міжнародних масштабах знову ж таки для матеріального забезпечення	реагування на світові процеси, ратифікація міжнародних угод

Як би не намагалися політичні діячі здаватися компетентними, не здійснивши переходу від образу до змісту, вони ризикують називатися кустарями, якими в «русской статистической литературе нередко именовались все ремесленники XIX–XX вв.» [5, с. 121].

Більшою мірою ремесло зберігається в слабо розвинених країнах. Однак і тут відбувається його витиснення фабрично-заводською промисловістю в результаті індустріалізації цих країн. Україна теж могла б «нав'язувати свою продукцію іншим країнам», якби більш чітко визначила цілі інноваційного розвитку політико-промислового процесу, більш чітко забезпечила б проникнення демократичних і гуманістичних принципів державного управління.

При презирстві греків до ремісничої праці, яка визнавалась не гідною вільної людини, ремесло як постійна професійна діяльність було справою дуже обмеженого контингенту осіб, якщо не рахувати рабів, які входили до складу дому.

Дійсно, не кожному можна стати народним депутатом, а ставши – виконувати відповідні функції. Хіба хтось звертає увагу на чиєсь презирство та незадоволення?

Просто вибір – бути обраним і трудитися на благо усього народу, хай і як раб, поставлений рукою господаря (народу), – вибір гідних.

Як висновок відмічаю, що пропозиція модернізації управлінської компетентності – це перехід від вивченого, налагодженого, продуктивного ремісництва, що охоплює всі необхідні для цього сфери для створення процесу мистецтва.

«Искусство – (от церк.-слав. искусство; лат. experimentum – опыт; ст.-слав. искуоуь – опыт, реже истязание, пытка) – образное осмысление действительности; процесс или итог выражения внутреннего или внешнего мира творца в (художест-

венном) образе; творчество, направленное таким образом, что оно отражает интересующее не только самого автора, но и других людей» [1].

Термін «мистецтво» може застосовуватися у різних значеннях: процес використання таланта, твір обдарованого майстра, споживання творів мистецтва аудиторією, а також вивчення мистецтва (мистецтвознавство).

Управлінська компетентність політика – це талант політичного діяча, який вимагає постійного надихання та підтримки, як з боку партії, так і з боку народу, суспільства, громади. Закони мають ухвалюватися такої якості, щоб називатися твором, щоб використовуватись усією цільовою аудиторією. А це стає можливим лише за умови тривалого, а не швидкого й неякісного обговорення з експертами та громадянами країни, повного узгодження у Комітетах Верховної Ради України, а тільки потім – подальшого розгляду та голосування у сесійній залі.

Досвід зарубіжних країн з досвідом демократичної розбудови (США, Англія, Канада, Франція, Німеччина) свідчить про обраний механізм (стандарт) ухвалення законопроектів, у тому числі тимчасовий.

Наприклад, у Конгресі США законопроект може ініціювати будь-який член будь-якої з палат, але перед підписанням у Президента, який, у свою чергу, може застосувати право вето, він має пройти «фільтрацію» профільного комітету Палати, пройти у самій Палаті дебати та голосування, перейти в разі позитивного вирішення в іншу Палату (також комітет, дебати та голосування) й у комітет двох палат. Обов'язковою вимогою є досягнення згоди двох палат. Слід зауважити, що робота Палати представників є гнучкою, може змінюватися, на відміну від Сенату, де правила є незмінними, однак законодавча процедура не зазнає при цьому обмежень.

В Україні потрібні посилення професійної підготовки законотворців і висування справедливих вимог до всіх законопроектів як від влади, так і від опозиції.

Будь-який розвиток якостей є неможливим без їх вивчення, дослідження, аналізу, без здійснення наукової роботи або безперервної взаємодії з ученими, яка передбачається у взаємодії практикуючих управлінців з ученими, забезпеченні доступу до проведення досліджень та готовності до застосування експериментальних схем управління.

Як наслідок можна відмітити, що внутрішній перехід політичного діяча до принципово інших бачень свого призначення, до якісного не тільки з точки зору «матеріальних», так би мовити, закріплених кваліфікаційних вимог, але і до морального рівня, спрямовує фокус уваги на нове бачення держави в цілому, а також на відображення цих потреб у суспільстві.

І може вже не будуть утопічними у нашій сучасності ідеї Платона, Конфуція, Лікурга, Августина Блаженного?

Учення про моральність (етика) та вчення про державу (політика) у Платона є нерозривно пов'язаними: держава є подібною до людини, а людина – до держави; чесноти людини мають бути притаманні державі. Тому особа може бути моральною лише у правильно організованій державі, а остання має бути «прообразом людини».

Суспільно-політичним питанням Платон присвятив два найбільш ґрунтовних своїх твори – довго розроблюваний трактат «Держава» і твір «Закони», який від написав уже у глибокій старості, в час мудрості. Платон мав задум пов'язати полі-

тику з психологією у такий спосіб: трьом частинам душі (мудрій, вольовій та бажаної) відповідали три людських чесноти – мудрість, мужність і почуттєвість. Відповідно до них існували три державних стани: правителів-мудреців, воїнів та ремісників-землеробів.

Тому, можливо, доречно буде запровадити відповідну класифікацію моральних (етичних, духовних, ін.) вимог до відповідних політичних діячів і посадовців, так би мовити, градацію обов'язкових моральних якостей до відповідних посад, коли займатися політичною діяльністю будуть лише здатні на це. Політична еліта у контексті архетипіки повинна усвідомлювати, що держава має перебувати в безупинному діалозі зі своєю та світовою історичною пам'яттю і сучасністю, з великими культурами минулого й сьогодення.

Тоді політик, діяч не буде споживати, використовувати своє становище для задоволення власних потреб, а буде служити, як одні служили Царю, Вітчизні, коли Честь вважається найвищою над усе, як інші служать Богові, де Любов – у всіх діях.

Конфуцій говорить про державу як про продовження сімейних традицій, де правитель виступає в ролі благородного патріарха, який справедливо і з любов'ю дбає про своїх підданих.

Це показує, що добі античності глибоко притаманне надособистісне сприйняття держави, що ґрунтується на основних загальнолюдських цінностях, які в усі часи були природними і зрозумілими для кожного, таких як благо, спілкування, справедливість.

За Н. Макіавеллі, відносини між правителем і підданими, що спираються на страх і любов останніх, і є державою. Згодом такий підхід, в основі якого лежать міжособистісні і міжгрупові відносини протистояння, набуває значного поширення в західноєвропейському розумінні держави. Але що є первинним для наслідків? Те, що закладено у сім'ї, суспільстві, проектується під час здійснення діяльності.

Щодо діяча давньої Спарти Лікурґа (VIII–VII ст. до н.е.), то він, будучи царем, здійснював політичні реформи, спрямовані на досягнення соціального миру в громаді спартіатів, переконував громадян відмовитися від володіння землею на користь держави, видавав закони, що забороняли жити у розкоші, увів в ужиток поняття «рівність».

Аврелій Августин Блаженний (354–430), християнський ідеолог і представник західної патристики, в роботі «О граде Божієм» стверджував, що будь-яке насильство є наслідком гріховної зіпсованості людини, воно заслуговує на зневагу. Гріховність державно-правового життя в «граді земному» визначається пануванням людини над людиною, жадобою до наживи. Визнаючи неминучість встановлення державної влади, він критикував імперські спрямування Риму, бездуховність державного устрою та споживацький характер римської цивілізації.

З позицій моральності політики він дає нове тлумачення античних політичних термінів – несправедливого правителя (а також несправедливий народ) він іменує тиранами, несправедливу аристократію – клікою, а державу без права – загиблою. Римському «граду земному» він протиставляв «град Божий», заснований на любові до Бога, хоча і визнавав компроміс праведників із «земним світом».

Чи можливі будь-які угоди із совістю, компроміси з моральністю? Кожен відповідає за себе. На жаль, моральний закон не може бути чимось, нав'язаним лю-

дині ззовні, оскільки це її вибір – приймати його чи ні. Моральний закон відтворює певне психічне явище. Як регулятор вчинків моральний закон відповідає наперед сформованому образу поведінки, що є архетипним за своєю сутністю, глибоко вкоріненою в людській природі.

Головне питання особистості – це питання сенсу людського або свого буття. Держава – це вид людського буття, від реалізації якого повністю залежить її якість. У сучасних державах, де проголошується верховенство права, закладено визначення регулятора відносин за допомогою законів, але втрачено величезну сферу людських відносин як моральних, без яких є неможливим ухвалення загальнодержавних, суспільно значущих рішень, які приносять благо та добро.

Висновок. Відкинувши мріяння про ідеальність, можна відмітити, що головним у розвитку управління має стати наголос на людський ресурс, на формування та розвиток моральних, вольових якостей, на перехід до етичного лідерства і політичної діяльності. Кожен, хто бажає зватися політичним лідером, повинен тримати в пам'яті трактування, що Мистецтво – це вміння, яке здатне визвати захват, і завжди мати свої аргументи на користь цього твердження, тому що мистецтво не ставить за мету матеріальну наживу на слабкостях і недоліках інших, воно покликано служити потребам, заповняти необхідні порожнини душі.

Список літератури

1. Аристотель. Метафизика / Аристотель ; пер. с греч. А. В. Кубицкого. – М. : ЭКСМО, 2008. – 608 с.
 2. Виноградов В.В. История слов : Ч. 3. / В.В. Виноградов. – М. : Институт русского языка РАН, 1999. – 1138 с.
 3. Иллюстрированный энциклопедический словарь Ф. Брокгауза и И. Ефрона [Соврем. версия]. – [М. : Эксмо, 2006]. – 959 с. : ил., [16] л. цв. ил.
 4. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант ; пер. с нем. Н. Лосского. – М. : ЭКСМО, 2009. – 739 с.
 5. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия : учеб. пособие / [сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков]. – М. : Волтерс Клувер, 2010.
 6. Основи вітчизняного парламентаризму : підруч. / за заг. ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2011. – 466 с
 7. Платон. Держава / Платон ; [пер. з давньогр. Д. Коваль]. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
 8. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2 т. / Бенедикт Спиноза. – М. : Госполитиздат, 1957. – 1362 с.
 9. Харитонович Д. Э. Ремесло. Цехи и миф / Д. Э. Харитонович // Город в средневековой цивилизации Западной Европы : т. 2. – М. : Наука, 1999. – С. 118-124.
 10. Юнг К.Г. Символы трансформации / Карл Густав Юнг ; [пер. англ.]. – М. : АСТ ; АСТ-Москва, 2009. – 732 с.
-

Helen BULKINA

Master's student

National Academy of Public Administration at the President of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ARCHETYPICAL PECULIARITIES OF PROFESSIONAL POLITICAL ACTIVITY IMPLEMENTATION

The article analyzes the archetypes of political leaders and usage of the archetypal characteristics as integral parts of their professional activity. It demonstrates the interrelation between the archetype and the fundamentals of professional political activity both from the theoretical and practical points of view. There is an emphasis on explaining the importance of such basic components of an archetype as ethnicity, purpose and main principles of action.

Keywords: *archetype, political activity, ministry.*

УДК 316.454.33

Степан ГАЛИЧ

*слухач магістерської програми за спеціальністю «Публічне адміністрування»
Харківського національного економічного університету
(Харків, Україна)*

ПОЛІТИЧНІ ВИБОРИ В УКРАЇНІ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Проаналізовано засади становлення демократії та політичних технологій у світі; визначено найбільш притаманні українському суспільству архетипи політичної влади; досліджено закономірності впливу лідера на суспільство в контексті архетипного сприйняття дійсності; запропоновано архетипну модель асиміляції та акомодатії політичних сил до загальних потреб соціуму.

Ключові слова: *політичні вибори, модель взаємодії, політичні технології, архетипи управління, архетипи лідера.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними задачами. На тлі зростання конкуренції між політичними силами як в Україні, так і в світі все більш своєчасним та актуальним стає питання політичного лідерства й удосконалення політичних технологій, що використовуються під час проведення передвиборчих кампаній. Проблема політичного лідерства в Україні розгортається на теренах підвищеного негативізму народу у ставленні до влади, сумнівної легітимності діючого уряду, електорального нігілізму.

Політичні технології дедалі більше набувають ринкових ознак, поступово політичні вибори перетворюються на «товар», а передвиборчі агітації – на вдалі маркетингові кампанії. Політичні лідери з метою забезпечення широкого кола еле-

кторату активно використовують психологічні прийоми маніпулювання свідомістю не тільки окремих громадян, а й соціальних груп та населення в цілому. У контексті цього впливу особливо актуальним стає використання архетипного підходу до проведення політичних виборів як методу впливу на колективне та індивідуальне несвідоме.

Генеza політичних виборів сягає сивої давнини, коли управління родом, фратрією чи племенем ґрунтувалося на виборі окремої категорії «кращих» – найбільш мудрих, сильних чи досвідчених членів первісного соціуму. Первісні форми народного волевиявлення полягали, зокрема, в тому, що на племінній сходці люди криком схвалювали або відхиляли якусь пропозицію чи рішення ради старійшин. Народні збори й виявлення спільної волі голосуванням на них, вотування (лат. *votum* – спільна думка, бажання, воля) – це прояви прямої або безпосередньої демократії [5, с. 226].

Витоки представницької демократії та зародження поняття політичних технологій варто шукати в Давній Греції та Давньому Римі. Представницька демократія являє собою таку форму правління, за якої переважна частина соціуму передає повноваження щодо управління спільнотою, вирішення значущих справ та обстоювання інтересів окремим делегатам (репрезентантам). Такими прикладами можна назвати раду чотирьохсот, запроваджену реформою Солона у Давній Греції, сенат у Давньому Римі. Тут і з'являються перші передвиборчі протокампанії. У Давньоримській республіці громадянин, котрий претендував на високу державну посаду, надягав білий одяг (лат. *candida*) і ходив вулицями, закликаючи громадян віддати за нього свої голоси [5, с. 214].

На теренах сучасної України зародження представницької демократії відбувалося у давньоруській державі, де найважливіші питання щодо життєдіяльності громади вирішувало віче – народне зібрання. Однак із розвитком князівської влади віче поступово починає втрачати свою правомочність. Наступною важливою віхою у розвитку системи політичних виборів є період існування Запорізької Січі та Гетьманщини, де обрання гетьмана чи отамана ґрунтувалося перш за все на його особистісних якостях та війсьній вправності.

Політична історія людства переконливо свідчить: домінуючою тенденцією розвитку цивілізації є поступова демократизація суспільного життя, де відповідальне становлення політико-управлінської еліти є стрижневою основою в демократизації управління [1]. Суспільство за всю свою історію виокремило такі три основні засоби впливу на людину: примус, маніпуляцію і співробітництво. Як правило, у виборчих технологіях застосовуються всі три чинники впливу. Однак у суспільствах з розвиненою демократією провідну роль відіграє третій, найгуманніший, спосіб [7].

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі в умовах функціонування багатопартійної системи, законодавчої нерегульованості та поступової утилітаризації політичної влади, виборчі технології починають використовувати дедалі більше маніпулятивних технологій для забезпечення контролю за мінливим психоемоційним станом суспільства під час виборів. На початку виборів ситуація у країні складається напружена, електорат цікавиться програмами кандидатів, отримує певне уявлення про їх імідж. Цей етап можна вважати відправним для «наби-

рання ваги» кандидатом, оскільки населення ще є політично активним, не спостерігається втоми та пригніченості від постійного «промивання мозків». Відповідно до Закону України «Про вибори депутатів...» кандидати мають право використовувати так звані «білі технології маніпуляції» – дебати, прес-конференції, інтерв'ю тощо, однак політичний цинізм можновладців дозволяє їм у ході своїх кампаній використовувати і «чорні» – протиправні – технології (підкуп, примус) та чорний PR.

Одним з основних елементів передвиборчої кампанії є формування іміджу кандидата. Як зазначав Ж. Сегела, «виборець голосує насамперед за особистість, аж ніяк не за програму». У процесі вибудовування іміджу виділяють наступні етапи: впізнавання кандидата населенням, усунення перешкод між ним і свідомістю сприймання, схильність «об'єкта» впливу підтримати цього кандидата. Ці логічні фази не можна ігнорувати, адже пряма агітація – перехід від першого етапу відразу до третього, що не може бути настільки ефективним, наскільки це було б можливо в разі послідовного вибудовування іміджу [8]. Саме в контексті вибудовування іміджу останнім часом дуже популярним є архетипний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема архетипіки та архетипного сприйняття дійсності була вперше розглянута науковцями ще у ХІХ ст. Ґрунтовними були праці К. Юнга, який ввів поняття архетипів, всебічно проаналізував їх, намагався виявити природу і походження цього суспільного явища, а також запропонував свою класифікацію. Його трактування і до сьогодні вважається базовим, і його дотримується більшість учених. Існує і інші підходи до розуміння архетипів – їх застосовують для розуміння літератури, історії і навіть біології. Щодо застосування у сучасній науці, то ця тематика набула широкого розповсюдження у наукових колах, хоча кожен розуміє сутність цього поняття по-своєму, його намагаються чіпляти його до будь-чого, вживати у своїх роботах для надання додаткової загадковості і значимості. У роботах вітчизняних учених можна зустріти різні трактовки понять архетипу, найбільше вражають їх тематика, сфера застосування і типологізація. Звичайно, не слід зациклюватись на єдиному підході, але слід оперувати загальноприйнятими категоріями і термінами. Поширеним у літературі є виокремлення різних видів архетипів, кожен намагається по-своєму їх класифікувати, спираючись на сферу дослідження.

У контексті обраної тематики акцентуємо увагу на архетипах державного управління, архетипах політичної сфери, психологічних властивостях особистості і народу у цілому, а також на виокремленні архетипів виборів і виборчого процесу зокрема.

Досліджуючи проблеми політичного лідерства, державного управління та влади, слід брати за основу праці таких видатних учених, як М. Вебер [4], Ж. Блондель [3], Р. Такер [11] та Р. Лінтон [14]. М. Вебер є «батьком» теорії державного управління, на його думках ґрунтується сучасна політологія. Такі вчені, як Р. Такер та Р. Лінтон, більше досліджували природу лідерства, визначали основні ознаки політичного лідера.

Також не слід забувати про психологічну будову архетипів, а саме те, що вони ґрунтуються на емоційно-чуттєвому сприйнятті й віддзеркалюються у підсвідомості. К. Юнг вважав, що специфічною властивістю архетипів є неусвідомлювані для людини мотивування. Це свідчить про те, що архетипи слід сприймати і як категорію психології. Низка учених-психологів зверталася у своїх працях до архети-

пів, моделей їх виникнення та способів їх застосування, також одним із підрозділів є застосування архетипової практики у маніпулятивних технологіях, яка набула свого розповсюдження останнім часом.

І. Кант, Г. Гегель, А. Шопенгауер і Ф. Ніцше у своїх працях аналізували невидимий цілісний регулятивний феномен, який діє в соціумі водночас із видимими й усвідомленими чинниками. Він є також підґрунтям виникнення і більш-менш усвідомлених і мінливих презентацій колективної психіки – колективних уявлень (на думку Г. Зімеля, М. Вебера, Е. Дюркгейма, Л. Леві-Брюля, С. Московічі та ін.), громадської думки, електоральних очікувань тощо. Деякі види психічних захворювань людей і навіть великих соціальних груп пов'язані саме з колективними уявленнями і нездійсненими очікуваннями (З. Фройд). Останні, перемішуючись з фактами реального життя людей, спроможні видозмінювати як свою структуру, так і характеристики (Ж. Фламан, С. Московічі), що відрізняє їх від таких відносно інертних феноменів, як соціетальна психіка й інституціональні матриці [6].

Коли йдеться про дослідження спільних для всіх систем сприйняття, намагання управляти народом на рівні легітимної влади, слід звертатися до загальних, спільних каналів сприйняття та методів впливу на маси. К. Юнг акцентує увагу на колективному несвідомому сприйнятті, а саме на тому, що існують спільні закономірності засвоєння та інтерпретації навколишнього середовища. Колективне несвідоме Юнг постулює як психічну спадщину людства, яка, подібно до людського тіла, розвивалася шляхом еволюції й позначена численними людськими досвідами. Усе, що будь-коли було виражене індивідуальною психікою окремої людини, стає складовою психічної структури людини, а на рівні колективного – складовою колективного несвідомого [12]. За Юнгом, колективне несвідоме є надіндивідуальним і незалежним від культури. Колективне несвідоме можна досліджувати через порівняння різних культур (міфи, уявлення про магію, казки, легенди). За порогом свідомості лежать вічні, незмінні образи, які проявляються в різні часи в різних культурах, універсальні образи, які криються у глибинах розуму [13].

Особливо часті, неодноразово повторювані психічні моделі утворюють, за Юнгом, так звані архетипи, які структурують колективний та індивідуальний психічний світ. Архетипи наділені своєрідною силою («Нумінозум»), впливу якої на довшу перспективу не може уникнути жоден індивід. У свідомості людини архетипи постають як типові, часто повторювані мотиви поведінки, які об'єктивно проявляються у вигляді культурних ритуалів. За Юнгом, доказом існування архетипів є прояв у мистецтві та снах різних мотивів казок і міфів, які повторюються незалежно від епохи, мови та культури [12]. У розробці концепції архетипів Юнг спирався на праці французького антрополога Люсьєна Леві-Брюля [15].

К. Юнг також звертає увагу на те, що прообраз, тобто архетип, – це своєрідний підсумок «величезного типового досвіду незліченного ряду предків: це, так би мовити, психічний залишок незліченних переживань одного й того самого типу» [12]. Для активування міфологічного мислення людей, запропоновані іміджі політиків мають апелювати до універсальних архаїчних ідей, основ міфів, до колективного позасвідомого, тобто, по суті, кожен вдалі образи і створені навколо них міфи мають в своїй основі певний архетип.

Власного змісту в архетипу нема, це тільки апріорна схема сприйняття, особлива форма, структура мозку; це свого роду сутності, які не можуть бути вигадані, а можуть лише виявлятися, розкриватися, викриватися. Через це самі символи не можна «вигадати», вони з'являються, коли виникає можливість в тій або іншій ситуації виявитися якому-небудь архетипу.

Архетипові моделі сприйняття проявляється і під час аналізу процесу впливу на громадян, а особливо у період політичних виборів у країні. Виявлення загальних схем впливу на свідомість народу за допомогою всезагальних, спільних та історично сформованих моделей-архетипів надає можливість ефективно досягати поставлених перед кандидатами цілей. Цікаво, що ідеологічно голосує досить мала частина суспільства. Більшість бачить у політиці не ідеологію, а особистість. Для переважної більшості українських виборців бажання жити в кращих умовах стає головним мотивом голосування. Це свідчить про низький рівень політичної ідентифікації та політичної культури загалом. До того ж низький рівень політичної культури призводить до збільшення кількості виборців, які голосують, керуючись думкою родичів, знайомих, колег або ж зовсім не йдуть на виборчі дільниці. Останнє додає шансів політичним маніпуляторам та фальсифікаторам [9]. Тому потрібно, проаналізувавши громадські уподобання, встановити, який тип особистості є найбільш жаданим на цьому етапі розвитку суспільства, і створювати цей тип.

Завданнями дослідження є:

- визначення архетипів політичної влади, які склалися в українському суспільстві та притаманні йому;
- установа законності впливу лідера на суспільство в контексті архетипного сприйняття дійсності;
- аналіз генезису демократії та політичних технологій у світі;
- побудова архетипної моделі асиміляції та акомодатії політичних сил до нагальних потреб соціуму.

Мета – теоретичне обґрунтування побудови архетипної моделі взаємодії соціуму та політичних сил у контексті аналізу генезису та впливу «колективного підсвідомого» на перебіг політичних виборів.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай систему заходів, що здійснюються передвиборчими штабами кандидатів в період виборчої кампанії, називають передвиборною стратегією. Більш доречно назвати цю систему тактикою, адже стратегічні цілі в усіх кандидатів схожі – отримати і зберегти владу. Тактичні ж рішення, що проводяться в площині «кандидат – електорат», можуть розрізнятися дуже сильно. Значною мірою це визначається і розходженням тактичних завдань, що стоять перед кандидатом і його іміджмейкерами. «Успішна стратегія передбачає бачення різних аспектів взаємовідносин з виборцями, вибір засобів ведення агітації в цьому випадку повинен визначатися, з одного боку, максимально точними соціологічними даними про стан суспільства під час виборів, а з іншого – тверезою оцінкою характеристик кандидата, що просувається. Якщо ці характеристики входять у суперечність зі стилем життя і прагненнями виборців, то ніякі технології не переконують їх проголосувати» [8].

У суспільній підсвідомості сукупність характеристик, притаманних політичним (ідеологічним, соціальним тощо) лідерам, відображається у формі певних ар-

*Архетипіка і державне управління:
інституційні форми, механізми та практики*

хетипів, які було систематизовано Карлом Юнгом у вигляді восьми основних груп (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристики, притаманні політичним лідерам (за К. Юнгом)

Базові архетипи	Соціонічний опис	Характерні риси
Правитель	екстравертна сенсорика	влада, примус, контроль, авторитет
Герой	екстравертна логіка	професіоналізм, компетентність, власний приклад, патріотизм
Мудрець	інтровертна логіка	освіченість, розум, об'єктивність
Шукач	інтровертна інтуїція	яскрава індивідуальність, волатильність
Дитина	екстравертна інтуїція	неутилітарність, інновативність мислення, наївність
Коханець	екстравертна етика	приваблива зовнішність, магнетизм, харизматичність, чуттєвість
Славний малий	інтровертна етика	толерантність
Хранитель	інтровертна сенсорика	консервативність

З метою виявлення гострих проблем, які існують у сучасному суспільстві, у контексті цього дослідження нами було вирішено провести соціологічне опитування, адже саме цей метод досить широко використовується теоретиками та практиками у галузі державного управління. Вибірка складала 2000 осіб. Опитування проводилось серед громадян України, які згідно з чинним законодавством мають право голосу.

Достатньо вагома вибірка, охоплення різних категорій громадян, які перебувають на різних соціальних рівнях, віковий ценз та територіальна відмінність дозволяють адекватно оцінити рівень соціально-економічного розвитку та політичної стабільності в Україні. За такої вибірки можна говорити про обґрунтованість дослідження та адекватно оцінювати отримані результати. Також для оцінки зв'язків між думками респондентів і для перевірки їх схожості нами був використаний метод оцінки за допомогою коефіцієнта конкордації.

Саме такий популярний метод, як опитування, дозволяє найбільш точно виявити основні суперечності в зазначеній проблематиці та на його підставі визначити переважні напрямки побудови архетипної моделі взаємодії соціуму та політичних сил.

Щодо використаної нами під час опитування анкети, то вона розроблялася за методиками, запропонованими провідними соціологами, та найбільш загальними типовими анкетними формами, які використовуються для таких дослідженнях. Анкета мала вступну частину, в якій респондентів ознайомили з цілями і завданнями дослідження, порядком відповіді на питання, основну частину, яка містила безпосередньо запитання, і «паспортичку», яка містила запитання про соціальний стан респондента. Слід зазначити, що для зменшення ймовірності неправдивих відповідей в ході опитування дотримувались певних вимог [2]: так, наголошувалось, що

дослідження має теоретичну цінність; анкетування проводилось анонімно; респонденти мали можливість відмовитися від участі в опитуванні.

У розробленій анкеті (її основній частині) респондентам пропонувалося шляхом використання рейтингової шкали оцінити твердження, об'єднані в три блоки.

Перший блок містив показники соціального захисту, зокрема: соціальні трансферти, рівень освіти, стан екології, рівень зайнятості населення, стан інфраструктури, рівень охорони здоров'я, розвиток комунікацій, рівень захисту та розвитку культурно-духовних цінностей, свобода совісті. Вибір цих показників був зумовлений тим, що їх перелік використовується для оцінки рівня життя населення за методикою ООН.

До другого блоку були віднесені такі показники економічного розвитку та громадянських свобод: рівень заробітної плати, свобода ведення підприємницької діяльності, ефективність системи оподаткування, наявність державних замовлень, доступність державних дотацій підприємствам, рівень охорони праці, доступність житла, ефективність антиінфляційної політики.

До третього блоку увійшли показники політичної стабільності: вступ України до міжнародних організацій та міжнародна інтеграція України, стабільність законодавства, зовнішня та внутрішня безпека. За основу були взяті показники якості законодавства, ефективності роботи уряду (за методологією Всесвітнього банку) й індексу політичних свобод (за методикою Freedom House).

На основі розроблених анкет нами проведено опитування по всій території України. Отримані результати були згруповані в розрахункові таблиці. Метою було встановлення оцінок за кожним з показників, які винесено на загальне опитування. Для розрахунку такої оцінки ми використали формули середнього геометричного, оскільки, на нашу думку, у цьому разі найбільш точно відображається результат.

Щоб оцінити узгодженість думок респондентів, використовували коефіцієнт конкордації [10]:

$$W = \frac{12}{k^2(H^3 - H)} \sum_{i=1}^H \left[\sum_{j=1}^k A_{ij} - \frac{k(H+1)}{2} \right]^2,$$

де $\sum_{j=1}^k A_{ij}$ – сума рангів, виставлених респондентами; k – кількість респондентів;

H – кількість об'єктів ранжирування.

Коефіцієнт конкордації змінюється в діапазоні 0...1. Коли $W = 0$, узгодженість думок респондентів відсутня, коли $W = 1$ – узгодженість є абсолютною. За еталон достатньої узгодженості було обрано значення $W \geq 0,5$.

Думки респондентів під час оцінки соціального захисту, економічної свободи та політичної стабільності можна вважати узгодженими, оскільки за результатами розрахунку $W = 0,51$. Розрахунки свідчать, що респонденти давали приблизно однакові оцінки визначеним нами факторам, тому отримані нами результати можна використовувати для побудови теоретичної моделі взаємодії суспільства і влади.

Слід акцентувати увагу також на тому, що на цей момент відсутнє описання моделі, яка могла б точно акомодувати політичні сили та їх передвиборчі кампанії відповідно до рівня існуючих потреб суспільства. Політичним силам, що приходять до влади, необхідно разом із населенням країни сприяти всебічному розвитку дер-

жави. Тому з цією метою потрібна побудова не лише економічно сильної, а й громадянсько-правової держави, де забезпечувалися б найвищі стандарти соціально-економічних та політичних показників. Саме тому політична сила виступає як «надбудова», вираз національних потреб та соціально-політичних тенденцій.

За результатами проведеного дослідження побудовано модель, що відображає стан розвитку країни на думку населення (рис. 1). Можна відзначити, що населення доволі негативно оцінює стан країни за соціальним захистом, політичною стабільністю та економічною свободою. Погіршення якості життя, руйнування інститутів демократичних свобод загрожують переростанням кризових явищ у так звану «Зімбабвійську хворобу».

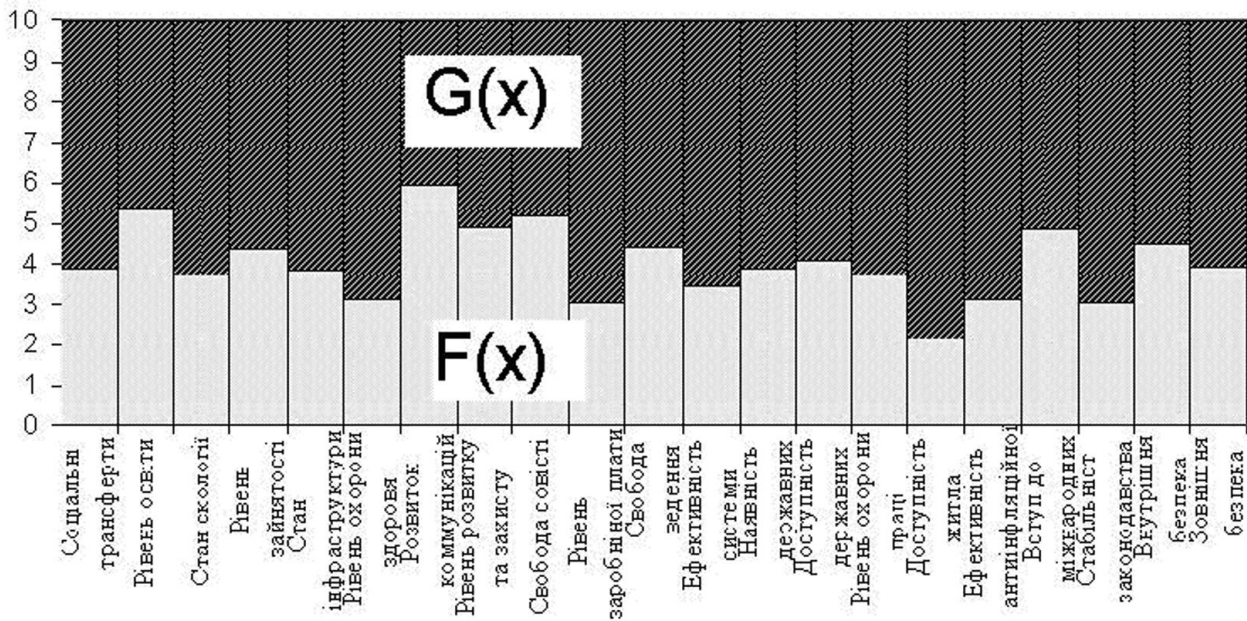


Рис. 1. Архетипна модель взаємодії соціуму та політичної сили

Політична сила, що приходить до влади, має враховувати думку населення як під час розробки своєї політичної кампанії, так і для своєї діяльності під час державного управління. Головним завданням влади, згідно з цією моделлю, є забезпечення розвитку країни шляхом проведення таких реформ, які б могли забезпечити підвищення рейтингу кожного з показників до найвищого рівня.

Наведена на рис. 1 модель є ілюстрацією ідеальної взаємодії, але така ситуація є утопічною. Як правило, між потребами суспільства і тим, що намагаються зробити політичні лідери, простежуються значні розриви, які відображалися б на моделі незаповненим простором, а у суспільстві – гострими проблемами. Таким чином ця модель описана на основі всезагальної теорії сприйняття, в її основі лежить архетипові сприйняття суспільством тенденцій політичної проблематики. Архетипи у цьому випадку проявляються у всезагальному впливі політичних лідерів на вибір громадян з використанням загальних особливостей «колективного несвідомого», а також у виборі громадянами своїх лідерів, керуючись сформованими архетипами у їх свідомості, особливо щодо особистості лідера, його основних людських і професійних якостей.

Для успішного проведення передвиборчої кампанії політичний лідер повинен усвідомлювати, які саме суспільні потреби існують, на якому рівні перебувають основні показники соціально-економічного та політичного розвитку країни. Тому функція потреб суспільства $F(x)$ і функція політичної сили та політичного лідера $G(x)$ (див. рис. 1) мають прямувати до максимуму, оскільки потреби є необмеженими, а держава має забезпечувати всебічний сталий розвиток суспільства.

Ця формула відображає модель взаємодії соціуму та політичного лідерства. На нашу думку, якщо потреби народу будуть задоволені повністю, а саме буде досягнута відповідність програм лідера його діями, то спостерігатимемо ідеальну ситуацію взаємодії і повного задоволення як народу, так і лідера. Ця функція прямує до максимуму, оскільки є можливою ситуація перевищення можливостей лідера, що буде позитивно впливати на ситуацію.

Запропонована модель відображає ідеальну взаємодію двох сфер – народу і лідерів. Зрозуміло, що у реальному житті лідери не завжди зважають на потреби суспільства, намагаючись просто зайняти відповідну посаду будь-якими методами.

Слід також зазначити, що опитування, яке було проведено, складалося з двох частин: перша була спрямована на виявлення проблемних сфер у сучасному суспільстві, друга – на встановлення рис, які повинні бути притаманними сучасному лідеру для забезпечення всіх потреб та вирішення наявних проблем. У ході опитування були визначені основні риси, які, на думку більшості респондентів, мають бути притаманні лідеру.

Отже, на цьому етапі розвитку українського соціуму існує нагальна потреба у лідері-Герої. На нашу думку, серед сучасних політичних лідерів є особистості, що відповідають цьому архетипу, і вдале іміджування може допомогти їм у реалізації владних повноважень.

Таким чином, для спрощення процесу підбору «правильних» характеристик кандидата, які будуть відповідати потребам суспільства в період виборів, було побудовано модель, яка дозволяє визначити потреби суспільства. Особливістю цього методу є дослідження ефективності політичної сили на основі соціологічних досліджень стану економічної свободи, соціального захисту та політичної стабільності різних категорій населення, тому що саме ці чинники, враховуючи сучасне становище, мають найбільший вплив на вибір електорату.

Висновки та рекомендації. Використовуючи цю модель, а також ураховуючи результати проведеного соціологічного дослідження, ми визначили рівень потреб суспільства, і, таким чином, дізналися чим повинен керуватися майбутній політичний лідер, продумуючи та формулюючи свою програму. Розглядаючи критерії, описані в запропонованій моделі, можна оцінити конкурентоспроможність різних політичних сил за допомогою порівняння сум незаповнених клітин у запропонованих діаграмах, інакше кажучи, можна розрахувати ймовірність їх перемоги. Якщо діаграма відповідності можливостей і дій політичних сил прагнучим до діаграми потреб суспільства, створюючи при цьому мінімальну кількість вільних клітин, то рівень задоволеності суспільства завжди буде позитивним. А рівень задоволеності суспільства – це величина прямо пропорційна лояльності електорату до кандидата. Також слід зазначити, що маніпулювання рівнем щастя і задоволенням суспільства є архетиповим інструментом управління, оскільки щастя, так само як і незадоволе-

ність, завжди залишаються в підсвідомості потенційного виборця, і часто емоція, яка асоціюється з тим чи іншим кандидатом, є вирішальним аргументом для вибору. Зважаючи на це, розроблену модель було б доцільно використовувати під час складання передвиборчої програми політичних сил і лідерів, оскільки дослідження в контексті цієї моделі дає характеристику потреб суспільства, які треба враховувати в першу чергу. Також практичне застосування її може виступати як графічне відображення відповідності потреб суспільства і дій політичних сил під час проведення соціологічних досліджень.

Список літератури

1. Політична відповідальність державно-управлінської еліти як чинник підвищення ефективності державного управління / Е. А. Афонін, О. Л. Валевський, В. В. Голубь та ін. – К. : Вид-во НАДУ, 2011. – 44 с.
2. Баклицький І. О. Психологія праці : підручник / І. О. Баклицький. – К. : Знання, 2008. – 655 с.
3. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. – М. : Российская академия управления, 1992. – 135 с.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер ; пер. с нем. ; [сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
5. Вегеша М. М. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша. – К. : Знання, 2008. – 384 с.
6. Донченко О. Базові матриці в управлінні / О. Донченко // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. упр. : спец. випуск. – Х., 2011. – 354 с.
7. Кирилюк Ф. М. Політологія : навчально-методичний комплекс / за ред. Ф. М. Кирилюка. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 704 с.
8. Майстренко О. Тактика проведення виборчої кампанії і формування іміджу кандидата. [Електронний ресурс] / О. Майстренко, С. Іщенко. – Режим доступу : <http://polpravozhit.ho.ua/?p=560>.
9. Меркотан К. Маніпулятивний присмак виборчих процесів / К. Меркотан ; Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – № 6 (50). – 391 с.
10. Мхитарян В. С. Эконометрика / В. С. Мхитарян, М. Ю. Архипова, В. П. Сиротин. – М. : ИЦ «ЕАОИ», 2008. – 144 с.
11. Такер Р. Политическая культура и лидерство в советской России: от Ленина до Горбачева / Р. Такер // США: Экономика, политика, идеология. – 1990. – № 1. – С. 78–93.
12. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К. Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. : трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 214–231.
13. Hillmann, Karl-Heinz: Wörterbuch der Soziologie. Kröner. – 2007. – 1017 p.
14. Linton R. The Cultural Background of Personality / R. Linton. – N.-Y., 1981. – 157 p.
15. Lévy-Bruhl L. Les fonctions mentales dans les sociétés inférieures / Lucien Lévy-Bruhl. – Paris : Les Presses universitaires de France, 1951. – 474 p.

Stepan GALYCH

Master's student

Kharkiv national economic university

(Kharkiv, Ukraine)

POLITICAL ELECTIONS IN UKRAINE: ARCHETYPICAL APPROACH

The analysis covers fundamentals of democracy formation and political technologies in the world as well as indentifies the most representative archetypes of Ukrainian political powers. The research demonstrates the mechanism of leader's influence on the society in the context of archetypical perception of reality. The archetypical model of assimilation and accommodation of political powers to the vital issues of the society has been investigated.

Keywords: *political elections, correlation pattern, political technologies, management archetypes, archetypes of a leader.*

УДК 316.64-026.39

Юрій ГУБАРЄВ-ЗОЛОТУХІН

слухач магістерської програми за спеціальністю «Публічне адміністрування»

Харківського національного економічного університету

(Харків, Україна)

МАНІПУЛЮВАННЯ МАСОВОЮ СВІДОМІСТЮ

Розглянуто основні методи маніпулювання масовою свідомістю, історичні характеристики розвитку практики маніпулювання, опис і виявлення негативних і позитивних сторін процесу маніпулювання масовою свідомістю.

Ключові слова: *маніпулювання, масова свідомість, управління, влада, архетип маніпулювання.*

Постановка проблеми. Сьогодні маніпулювання масовою свідомістю не тільки є поширеним явищем, а і стало повсякденною проблемою стосовно політики, економіки і, як наслідок, сфери державного управління. Дослідження цього – актуальне теоретичне і практичне завдання. Актуальність цієї теми визначається перш за все тим, що якщо жертвами міжособистісних маніпуляцій стають окремі індивіди, то жертвами маніпулювання масовою свідомістю – цілі народи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт учених, які аналізують проблему маніпуляції переважно з точки зору політології та соціології, можна виділити роботи Г. Шиллера, Е. Шострома, С. Кара-Мурзи, Н. Лімнатіса, М. Бабюка. Але феномен маніпуляції не розглядався з точки зору його генезису й історичного розвитку. Так, М. Лімнатіс відносить появу маніпуляції як суспільного явища

тільки до буржуазного суспільства. Тієї ж точки зору дотримується і М. Бабюк, акцентуючи увагу на маніпуляції як на похідній від відчуження – природного наслідку поділу праці. Виняток становить дослідження Г. Грачова та І. Мельника, які аналізують культурно-історичну еволюцію таємного примусу особистості в різних часово-просторових умовах і сферах соціальної взаємодії. Автори відзначають, що сфера застосування маніпуляційних впливів з плином часу розширюється, починаючи свій розвиток з відносно обмежених сфер людського буття (політичної, дипломатичної, військової) й індивідуальних форм (міжособистісної маніпуляції) та закінчуючи в наш час галуззю масового соціального маніпулювання.

Доводиться констатувати, що, хоча питання про історичні форми було порушене у вітчизняній літературі, але проблема соціальних основ маніпуляції та особливості історичних форм маніпуляції практично не знайшли відображення у наукових публікаціях, і це зумовлює актуальність вивчення проблеми.

Метою цієї статті є дослідження соціальних підстав маніпуляції, розкрити категоріальний зміст поняття, а також виявити особливості форм маніпуляції в історичному контексті.

Виклад основного матеріалу. Грунтуючись на наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних учених, поняття «маніпуляція» слід розглядати у широкому і вузькому сенсі слова. Маніпуляція є технологією влади.

У літературі ця точка зору є узвичаєною, і проти неї ніхто не заперечує. Виникає питання, що розуміти під терміном «влада»? Ми використовуємо поняття «влада» теж у широкому і вузькому розуміннях. Влада у вузькому розумінні являє собою відносини з явно вираженою ієрархією суб'єктів, котрі беруть участь у процесі управління. Маніпуляція, пов'язана з таким розумінням влади, є усвідомленим явищем, яке виражається у рекламі, пропаганді, політичних технологіях.

Маніпуляція в широкому розумінні, тісно пов'язана з владою, орієнтована на створення стабільності соціального порядку, соціокультурної ідентичності системи. Маніпуляція включається в нормальну регуляцію, визначає соціалізацію особистості, уніфікацію поведінки, інтеграцію індивідів у суспільство, узгодження інтересів, соціальну орієнтацію та засоби контролю над поведінкою. Нормативний аспект культури є притаманним як матеріальній, так і духовній сферам людської діяльності. Звідси – тісний зв'язок норм і цінностей. Через реалізацію нормативних стандартів відбувається збереження ідентичності соціальної системи. Нормативний аспект культури виступає джерелом управління, контролю та функціонування влади. Маніпуляція, пов'язана з владою, є неусвідомленим управлінням і належить до функціональних характеристик соціальної системи. У цьому контексті маніпуляція є неминучим супутником людства, вона існувала на всіх історичних етапах розвитку, тісно пов'язана з владою [1, с. 221-222].

Пов'язуючи воедино владу і маніпуляцію, ми акцентуємо увагу на її соціальній сутності, яка проявляється через обґрунтування нормативності (комунікативних, поведінкових і світоглядних процесів). Таким чином, маніпуляція суспільною свідомістю як інструмент влади здійснюється через ціннісно-нормативне середовище, соціально-культурну стереотипність суспільної свідомості.

Стереотипи є спрощеною моделлю, стандартизованим уявленням про суспільні явища. Вони полегшують сприйняття людиною навколишньої дійсності, знімають її складність, адаптують об'єктивність, дозволяють швидше реагувати і будувати асоціації, такі як: погане / добре, подобається / не подобається, прийнятно / неприйнятно. Стереотипи мислення являють собою певні образи явищ, які засвоюються індивідом. Вплив стереотипів відбувається і на розумові процеси, і на емоційно-психологічні складові індивіда. Тому стереотипи перетворюються і керують людьми зсередини.

Наприклад, принципи «спільного блага», «все заради блага суспільства», «щастя для всіх людей» свого часу були одним з найбільш спекулятивних принципів маніпуляції громадською свідомістю. Цілком очевидно, що фактично такий стан є недосяжним через свій утопічний характер, а, по-друге, в суспільстві яке складається з різноспрямованих соціальних груп, «спільне благо» не може бути благом для всіх його членів. Однак поведінкова діяльність визначалася ідейними постулатами зазначених принципів.

Сьогодні існують гасла, що мають на меті ідеологічне, духовне об'єднання людей, формування єдиної масової свідомості, наприклад «В єдності наша сила!» Але частіше застосовуються методи, що дозволяють згуртувати маси не «для», а «проти». Наприклад, проти світового тероризму, пандемія «пташиного» грипу. Подібні методи відмінно спрацьовують, але містять у собі дуже негативні компоненти, вони відвертають людей від важливіших проблем, таких як низький рівень зарплат, нерозвиненість соціально-економічної сфери, погана робота уряду [2, с. 448].

Відволікаючими маневрами можна визначити величезну кількість розважальних передач, реаліті-шоу, в цілому всю індустрію масової поп-культури, яка «працює» на те, щоб згладжувати всі неприємні, а в деяких випадках недопустимі моменти політичної істини.

Норми і цінності як соціальні категорії являють собою ту опосередкованість, через яку реалізується маніпуляторна практика. Ціннісно нормативні компоненти є структурними складовими будь-якої форми світогляду, тому маніпуляторна практика проявляється через світоглядний зріз культури.

Так, у період первіснообщинного ладу маніпуляція суспільною свідомістю як технологія влади здійснювалася через міфологічність суспільної свідомості. Маніпуляція відігравала роль соціальної ідентифікації, самовизначення людської спільноти.

У період переходу людської спільноти від стадії «дикості» до стадії «варварства» (якщо погоджуватися з теорією еволюції), з'являється людська мова, що робить можливим перетворення людини з істоти суто біологічної на суб'єкт соціальний. Саме людська мова формує свідомість, яка, на думку більшості психологів, на первинних стадіях свого розвитку не мала особистісних, індивідуальних відмінностей від суспільного (колективного), тобто являла собою останнє. Таким чином, говорячи про генезис соціальної маніпуляції, можна стверджувати, що маніпуляція суспільною свідомістю передувала міжособистісній маніпуляції.

Міфологічність свідомості можна уявити за допомогою знань про відносини давніх людей до природних явищ, богів, магії. Міфотворчість стає тим елементом,

через який здійснюється маніпуляція як метод неусвідомленого соціального управління і керування культурними орієнтирами. Провідниками міфотворчості ставали жерці і шамани.

У реальності людського буття швидше втілювалося уявлення про трансцендентне, аніж навпаки. Так, модель ієрархії, а отже, виділення та відокремлення, походить з уявлень первісних людей про ієрархію богів, виділення «головних» і «неголовних».

Ієрархічна структура божественного Олімпу, закріплена в суспільній та індивідуальній свідомості, призводить до можливості реального втілення останньої в умовах історичної дійсності, а отже, усвідомленого прийняття відносин соціальної нерівності, соціальної ієрархії, відносин влади і підпорядкування.

Існує думка, що в період рабовласницького ладу, маніпуляторна практика здійснювалася переважно у формі міжособистісної взаємодії, реалізовувалася в софістиці, політичних дискусіях, мистецтві та публічних виступах. Пояснюється це тим, що потреба в ненасильницьких методах примусу особистості – маніпуляції – була відсутня, бо панував насильницький метод примусу – рабство. Здається, що це припущення є помилковим. У період панування насильницьких методів примусу величезна кількість людей належала до вільного стану. Їх свобода реалізовувалася в можливості вільнодумства, свободи слова, в прямій участі в політичних справах держави. Однак вільні процеси мають бути керованими, тому що в іншому випадку вони приведуть до хаосу. Тому в епоху рабовласництва (насильницького методу примусу), з одного боку, і широкого горизонту свобод, з іншого боку, використовуються ненасильницькі, «м'які», «легкі», непомітні і ненав'язливі методи управління-примусу. Маніпуляція суспільною свідомістю як метод соціального управління і технологія влади здійснюється за допомогою впливу на ті світоглядні структури, представників вільного стану, які сформувалися під впливом знаменитих поем Гомера «Іліада» й «Одіссея». Важливе значення мали поети, а зокрема їх слова. Саме поети стають тією інтелектуальною елітою, яка управляє свідомістю мас, а саме людей, котрі мають доступ до інформації і знань. Театр перетворюється на суспільну трибуну маніпуляторного впливу. Вплив тих часів був різним, так як і об'єкти, на які впливали, походили з різних класів, поверхнево їх можна поділити на освічених і неосвічених [3].

Цей період відзначається зародженням філософії і поділу філософських поглядів на ідеалістичні – споконвічна першість розуму, і матеріалістичні – споконвічна першість матерії.

Суспільна свідомість епохи Середньовіччя характеризується глибокою релігійністю і символічністю. А. Гуревич визначає релігійність «корінною рисою середньовічного світогляду» [4, с. 350].

Своєрідним відображенням маніпуляції суспільною свідомістю через ціннісно-нормативні орієнтири стало висвітлення подій четвертого Хрестового походу його учасником, лицарем Р. де Кларі в його книзі «Завоювання Константинополя» [5, с. 175]. У роботі робиться спроба пояснити причини, з яких хрестоносці, що офіційно оголосили про цілі походу як про похід звільнення «Святої землі» від

арабів-іновірців виявляються завойовниками християнського населення, загарбниками і грабіжниками православного Константинополя.

Для епохи Нового часу всеохоплюючої нормою стає раціоналізм, вища раціональність у рамках антропоцентристського світогляду. Маніпуляція являє собою специфічну форму духовного управління, яке виражається у формі прихованого, анонімного панування, здійснюваного ненасильницьким шляхом [4, с. 76].

Інструментально-прагматична раціональність, заявлена епохою Просвітництва, призвела, зрештою, до тотального поневолення «системою». Замість суб'єктивного підходу, утверджується псевдоіндивідуалізм, що дорівнює масовому виробництву. Управління суспільством виходить за межі раціонального, набуває форми ірраціонального, трансформується в систему тотального адміністрування, в якій людина – не індивідуум, здатний критично мислити, а людина-стандарт, що підкорюється стереотипам. У ХХ столітті відбувається процес створення «маси» суспільної свідомості, як ґрунт для активного впливу на нього в потрібному для маніпуляторів руслі.

Основним стереотипом свідомості в цей період стає свідомість «суспільства споживання». Через сферу потреб, бажань і переконань здійснюється маніпулятивна практика. Поведінка в цьому випадку стає зумовленою, передбачуваною. Через програмування потреб, бажань і переконань здійснюються управління і контроль.

«Масова» людина не здатна критично мислити, її свідомість повинна формуватися ззовні й управлятися. Маніпуляція стає формою ідеологічної практики, легітимізувати соціумом. З цього питання цікава точка зору Х. Ортега-і-Гассета. Він пише, що феномен маніпуляції суспільною свідомістю пояснюється необхідністю духовного управління, духовної диктатури. «Більшість людей, – пише Х. Ортега-і-Гассет, – не має думки. Народу притаманні лише оціночні судження. Непристосованість до теоретичного мислення заважає йому ухвалювати розумні рішення і складати правильні думки. Але без думки людське суспільство було б хаосом, навіть більше – «історичним ніщо», тому «Думку слід втиснути в людей під тиском ззовні, як мастило в машину» [6].

Таким чином, маніпуляція суспільною свідомістю уявляється як форма неусвідомленого управління, технологія влади, що має основу і є феноменом соціально-культурного простору в своєму онтологічному вимірі.

Головною ознакою маніпуляції суспільною свідомістю є її опосередкованість і сталість. Це дає можливість припустити, що виникнення процесу маніпуляції виникло спільно з появою людини як соціального суб'єкта, наділеного свідомістю.

Принциповим щодо проблеми маніпуляції суспільною свідомістю є визнання того факту, що вона не залежить від однієї людини або груп, а являє собою якість відносно незалежне новоутворення, пов'язане з духовно-правовими стереотипами, котрі змінюються в процесі суспільного розвитку.

У розрізі історичної ретроспективи маніпуляція суспільною свідомістю змінює свої форми, розширює спектр технологій, вдосконалює методи, адаптується до умов, що змінюються залежно від історичної дійсності, але незмінними залишаються її соціальні підстави – відносини влади, її опосередкованість ціннісно-нормативним середо-

вищем, стереотипами і міфологізацією суспільної свідомості. Маніпуляція володіє онтологічним статусом на всіх етапах розвитку людської історії.

Трохи зупинившись на архетипах, зауважимо, що під архетипами розуміється сформованість у підсвідомості деяких образів, подальший вплив на які здатен викликати в психіці індивіда певні позитивні асоціації і через це впливати на інформацію, що отримується індивідом «тут і зараз», тобто інформацію, оцінювану індивідом в цей час. Архетип формується через планомірне надходження будь-якої інформації (тобто, за допомогою надходження інформації протягом якого-небудь часу), причому найчастіше формується в дитинстві (ранньому дитинстві) або юності.

Що стосується ситуації на сьогодні, то процес маніпулювання оточує нас з усіх боків. Головним джерелом маніпуляції сьогодні є засоби масової комунікації. До них належать: засоби масової інформації, кінематограф, театр, цирк, всі видовищні заходи та література, комп'ютер, різні види реклами, відео і звукозапис – усе те, за допомогою чого можна впливати на масову аудиторію.

Коротко розглянемо, як відбувається процес впливу інформації на психіку індивіда чи мас. Головний мозок людини складається з двох великих півкуль. Ліва півкуля містить свідомість, права – несвідоме. На поверхні півкуль є тонкий шар сірої речовини. Це кора головного мозку. Під нею міститься біла речовина. Це підкіркові, сублімінальні, відділи мозку. Психіка людини представлена трьома складовими: свідомістю, несвідомим і бар'єром між ними – так звана цензура психіки. Інформацією є будь-яке повідомлення, яке надходить до людини із зовнішнього світу. Інформація проходить через цензуру психіки. Таким чином цензура психіки стоїть на шляху інформації, що з'являється в зоні сприйняття її індивідом (через репрезентативні і сигнальні системи) і є свого роду загороджувальним щитом, що перерозподіляє інформацію між свідомістю та несвідомим психіки (підсвідомістю). Частина інформації, в результаті роботи цензури психіки надходить у свідомість, а частина (більша за обсягом) витісняється в підсвідомість. При цьому зауважимо, що інформація, яка перейшла в підсвідомість, по закінченні якогось часу починає впливати на свідомість, а отже через свідомість на думки і на поведінку людини. Нагадаємо, що в підсвідомість відкладається будь-яка інформація, яка коли-небудь проходила повз індивіда, і не важливо, запам'ятав він її чи ні. Будь-яка інформація, яку людина могла побачити або почути, вловлюється психікою із залученням органів зору, слуху, нюху, дотику тощо, така інформація незмінно відкладається в підсвідомість, у несвідоме психіки, звідки і починає незабаром свій вплив на свідомість.

Перше масове мовлення розпочалося у фашистській Німеччині під час Олімпійських ігор 1936 р. (Гітлер першим зрозумів і почав використовувати маніпулятивні можливості ТБ). Трохи раніше, у квітні 1935 р. в Берліні з'явився перший телесалон на 30 осіб з двома телевізорами, а восени 1935 р. було відкрито телетеатр із проектором на 300 осіб. У США в 1946 р. телевізор мали тільки 0,2 % американських сімей. У 1962 р. ця цифра зросла до 90 %, а до 1980 р. телевізори мали майже 98 % американських сімей, причому деякі сім'ї мали по два-три телевізори. У Радянському Союзі регулярне телевізійне мовлення розпочалося в 1931 р. з будівлі Московського радіовузла на Нікольській вулиці (нині Російська телевізійна і радіомовна мережа). А перший телеприймач з'явився в 1949 р. (називався КВН-49,

був чорно-білим, екран був трохи більше розмірів поштової листівки, для збільшення зображення застосовувалася лінза, приставляють до екрану, яка збільшувала зображення приблизно вдвічі). До середини 1980-х у СРСР існувало два-три канали, причому, якщо перший канал могли дивитися майже 96 % населення країни, то два канали «ловилося» не у всіх (залежно від регіону), приблизно 88 % у масштабах країни. Три канали було тільки у третій частині країни, причому більшість телеприймачів (на дві третини) ще до 1990-х залишалися чорно-білими.

Під час проведення телетрансляції відбувається вплив на психіку за допомогою активації різних форм передачі інформації; одночасна участь органів зору і слуху потужно впливає на підсвідомість, за рахунок чого здійснюються маніпуляції. Через 20...25 хв. перегляду телевізійної передачі мозок починає вбирати будь-яку інформацію, яка надходить за допомогою телетрансляції.

Один з принципів маніпуляції масами – навіювання. На цьому принципі заснована дія телереклами. Наприклад, людині показується деякий рекламний ролик. Припустимо, спочатку в такої людини відбувається явне відторгнення матеріалу. Така людина дивиться, слухає, виправдовуючи себе тим, що нічого подібного не купуватиме, і цим ніби заспокоює себе. Насправді, якщо протягом тривалого часу в інформаційне поле людини потрапляє який-небудь сигнал, то інформація неминуче відкладається в підсвідомості. А отже, якщо в подальшому постане вибір між тим, який товар купити, така людина несвідомо віддасть перевагу тому товару, про який вже «щось чула». Більш того, саме цей товар в подальшому буде викликати в її пам'яті позитивний асоціативний ряд як щось знайоме. У підсумку, коли людина стає перед вибором товару, про який їй нічого не відомо, і товару, про який вона вже «щось чула» – то інстинктивно (тобто підсвідомо) потягнеться до знайомого товару, причому в цьому випадку найчастіше є важливим фактор часу. Якщо протягом тривалого часу перед нами проходить інформація про якийсь товар, він вже автоматично стає чимось близьким нашій психіці, а отже, людина несвідомо може зробити вибір на користь такого товару (такої марки товару, бренду). В телевізійному сигналі, особливо під час реклами, використовуються три основних принципи технології пасивного трансю (гіпнозу): релаксація, концентрація уваги і навіювання. Розслабившись і зосередившись перед екраном телевізора, людина поглинає всю інформацію, а так як у людини, на відміну від тварин, дві сигнальні системи, то це значить, що люди однаково реагують як на реальний почуттєвий подразник (права півкуля мозку), так і на людську мову (ліва півкуля мозку). Інакше кажучи, для будь-якої людини слово є таким само реальним фізичним подразником, як і всі інші. Транс підсилює дію слів (ліва півкуля мозку) і емоційно сприймаються картинок-образів (права півкуля мозку). Тому, відпочиваючи біля телевізора, будь-яка людина саме в цей момент і в цьому стані стає надзвичайно психофізіологічно уразливою, оскільки свідомість людини переходить в гіпнотичний стан, так званий «альфа-стан» (стан, який нейрофізіологічних супроводжується альфа-хвилями на електроенцефалограмі кори головного мозку). Крім того, телевізійна реклама обов'язково часто повторюється. У цьому випадку застосовується ще один важливий принцип гіпнозу: повторення різко посилює силу навіювання, зводячи в підсумку поведінку багатьох людей до рівня звичайних рефлексів нервової системи.

Найчастіше ми не бачимо різниці у рівні сили впливу того чи іншого чинника, але людина може протистояти маніпуляції з боку засобів масової інформації та інших джерел у тому випадку якщо вона озброєна знаннями. Знаннями щодо технології та структури маніпулювання. Перевірка, аналіз, структурування інформації – це ті прийоми, яким слід навчати індивіда в період формування його свідомості. Інформаційне середовище, ера технологій дають людям можливість для самореалізації, але також існує небезпека самообману.

Висновки. Таким чином, небезпечність негативної маніпуляції полягає в тому, що вона провокує суспільство рухатися деструктивним шляхом, але так само є і позитивна маніпуляція, яка надає людям можливість розвиватися гармонійно – прикладом тут служить популяризація здорового способу життя, пропаганда спорту, стимулювання бажання вчитися у молоді. Органам законотворчої та виконавчої влади треба звернути більшу увагу на це питання, оскільки їх діяльність безпосередньо пов'язана з життєдіяльністю громадян і культурою, в якій функціонує державний устрій. Якщо ми хочемо формувати нормальний діалог між владою і народом, то повинні намагатися надавати першим можливість стабільно і якісно виконувати свої функції, а другим слід дати доступ до інформації на всіх рівнях, відмовитися від негативної маніпуляції з боку зовнішніх чинників, дбати про розвиток своєї держави з урахуванням потреб в першу чергу тих, хто будує цю державу. Треба акцентувати увагу на молодому поколінні, як на тих, кому доведеться обстоювати інтереси нашої держави на світовій арені в інформаційно агресивному майбутньому. Правильна, високоморальна освіта – це головний чинник збереження і стабільного розвитку нашої культури.

Список літератури

1. Князева И. В. Историческая эволюция форм манипуляции общественным сознанием / И. В. Князева // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2010. – № 14. – С. 221–222. – (Сер. «Философия. Социология. Право»).
2. Фуко М. Воля к истине. По ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко. – М. : Магистериум ; Касталь, 1996. – 448 с.
3. Грачев Г. Манипулирование личностью: организация, способы и технологии информационно-психологического воздействия / Г. Грачев, И. Мельник. – М., 1999. – № 20 (91). – Вып. 14. – (Сер. «Философия. Социология. Право»).
4. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / А. Я. Гуревич. – М. : Искусство, 1984. – 350 с.
5. Клари Р. Завоевание Константинополя / Робер де Клари. – М. : Наука, 1986. – 175 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс [Электронный ресурс] / Х. Ортега-и-Гассет // Библиотека научной и пропагандистской литературы / Союз коммунистической молодежи Российской Федерации. – Режим доступа : http://www.skmr.ru/library/library_files/ortega.htm.

Yuriy GUBAREV-ZOLOTUKHIN

Master's program attendee

Kharkiv national economic university

(Kharkiv, Ukraine)

MASS CONSCIOUSNESS CONTROL

This article describes the major mechanisms of mass consciousness control and historical characteristics of the manipulation practice development. It also describes and identifies the negative and positive sides of mass manipulation process.

Keywords: *manipulation, mass consciousness control, management, power, manipulation archetype.*

УДК 35.073.515.4

Сергій ДОРОШЕНКО

*аспірант Класичного приватного університету
(Запоріжжя, Україна)*

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК НАСЛІДОК АРХЕТИПІКИ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Статтю присвячено науковому та практичному осмисленню державно-приватного партнерства через призму архетипіки в державному управлінні. Проаналізовано взаємозв'язок структурних елементів людської психіки, прихованих у колективному несвідомому, із виникненням та сучасним станом ДПП, як одним з інструментів державного управління. Головна перевага ДПП – гнучкість його застосування, як і самого інтелекту людини, та придатність до вирішення системних проблем соціально-економічного розвитку суспільства згідно з логікою соціальної поведінки.

Ключові слова: *архетип, державне управління, державно приватне партнерство, колективне несвідоме, інстинкти, психіка, суспільні відносини, соціально-економічний розвиток.*

Постановка проблеми. Парадигма соціально-економічних відносин у суспільстві породжує труднощі у системі розподілу благ створених цим суспільством. Сучасна цивілізація переживає глобальну системну кризу. І головними чинниками у цьому процесі є універсальні первинні вроджені психічні структури, що є сутністю колективного несвідомого та складають архетипіку в теорії управління як таку [1].

Держава у будь-якому випадку – це форма організації людей, інстинктивно об'єднаних для вирішення спільних проблем. Важливі науково-практичні завдання

що все більше постають перед суспільством будь-якої держави, призводять до необхідності створення такого алгоритму державного управління який би дозволяв досягати синергетичного ефекту від спільної діяльності громад та інституцій різних форм власності. Специфіка таких форм соціально-економічних відносин формується з огляду на те що людиною рухають інстинкти, а також умовні та безумовні рефлекси. У цьому контексті інстинкт самозбереження передбачає пошук таких форм відносин за яких суб'єкт отримував би максимальну вигоду при мінімальних зусиллях, а також те що у сучасному суспільстві називається «впевненість у завтрашньому дні».

Актуальність теми. Актуальність цієї теми дослідження полягає у науково-практичній новизні та можливостях застосування такого гнучкого інструменту державного управління як державно-приватне партнерство, а з огляду на те що в Україні парадигма використання інструменту ДПП перебуває на стадії формування та адаптації до реалій економічної системи нашої держави необхідність подальших досліджень об'єктивно зростає. Більш того, з огляду на те що відмова від адміністративно-адресної та перехід на саморегулюючу систему економіки – це питання не стільки реформ скільки менталітету народу і, як наслідок, вищого управлінського корпусу, то пошук, а головне адаптація інструментів соціально-економічного розвитку має першочергове значення для всієї системи державного управління України. На захист цієї тези може стати висновок Віденської комісії про те що Конституція України є однією з найкращих у Європі, але виконання її положень є незадовільним, що є наслідком архетипіки у соціальних відносинах (до речі, не тільки України, але й більшості країн пострадянського простору). Таке узагальнення пояснюється ментальною спорідненістю та культурною близькістю народів сучасної України, Росії та Білорусії.

Аналіз останніх досліджень. Специфіка теми цієї статті передбачає що аналіз існуючих досліджень повинен складатись з двох блоків: цікавими є, по-перше, дослідження у сфері архетипіки як такої та архетипіки державного управління, а по-друге, дослідження у сфері державно-приватного партнерства та механізмів його реалізації.

Розглядаючи питання архетипу не можна обійти фундаментальні положення визначені К.-Г. Юнгом. Архетип в аналітичній психології, заснованій Юнгом, – універсальні первісні вроджені психічні структури, що складають зміст колективного несвідомого, розпізнаються в нашому досвіді і є, як правило, в образах і мотивах сновидінь. Він заперечував ідеї, згідно з якими особистість повністю визначається її досвідом, навчанням і впливом оточення. Юнг вважав, що кожен індивід з'являється на світ із «цілісним особистісним ескізом, який потенційно представлений з самого народження», і що «оточення зовсім не дає можливості особистості нею стати, а лише виявляє те, що вже було в ній закладено», таким чином відмовившись від низки положень психоаналізу. Разом з тим Юнг виділяв декілька рівнів несвідомого: індивідуальне, сімейне, групове, національне, расове і колективне несвідоме, яке містить у собі універсальні для всіх часів і культур архетипи. Юнг вважав, що існує певна успадковувана структура психіки, яка розвивалася сотні тисяч років, яка змушує нас переживати і реалізовувати наш життєвий досвід цілком визначеним чином. І ця визначеність виражається в тому, що Юнг назвав архетипами, які впливають на наші

думки, почуття і вчинки. Такими є базові положення які дають ключі до розуміння сучасних науково-практичних досліджень та тенденцій у сфері вивчення архетипіки, у тому числі в державному управлінні.

До сучасних дослідників у сфері вивчення архетипіки також можна віднести Ф. Ілясофа, І. Біріча, С. Маленка, Е. Афоніна. Останнім часом особлива увага приділяється архетипіки в державному управлінні, як практичній сфері застосування науково-теоретичних досліджень.

У свою чергу, істотний внесок у розгляд проблем ДПП внесли такі вчені, як В. Варнавский, М. Джеррад, Д. Дельмон, В. Еггерс, І. Запатріна, В. Лихачев, С. Осборн, К. Харріс [2, с. 10]. Також найважливіші тенденції та суперечності становлення та розвитку державно-приватного партнерства в різних країнах світу ґрунтовно висвітлено в працях зарубіжних і українських вчених М. Айрапетяна, А. Алпатова, Р. Бекетта, З. Варналія, В. Гейця, О. Головінова, М. Готтре, М. А. Клименка, П. Кучмана, Л. Леона, К. Павлюка, А. Рейда, П. Савранського, Л.Федулової, Ю. Фомічова, Ф. Харвіча, у законодавчих актах, нормативно-правових документах багатьох країн, програмних та аналітичних доповідях ОЕСР, Європейської Комісії розкрито інституційні засади розвитку та регулювання ДПП за сучасних умов [3, с.186].

Визначення не вирішених раніше завдань. На разі до кола невирішених завдань належать питання ефективного застосування ДПП в Україні. Саме «ефективність» застосування цього інструменту є визначальним показником. Це пов'язано в першу чергу з тим що інструмент ДПП як такий практикується у багатьох розвинених країнах світу, а Україна на сучасному етапі намагається прилаштувати існуючі практики використання до реалій сьогодення на своїй території. Таким чином, склалась ситуація, коли відокремлені елементи цілісних системних підходів до ДПП в інших країнах зібрані у безсистемну цілісність українського підходу. І визначальним фактором у цій проблемі є неврахування архетипіки під час розробки інструментарію використання ДПП в Україні. Взагалі розгляд теми архетипіки в державному управлінні може допомогти у вирішенні багатьох існуючих проблем.

Метою статті є наукове та практичне осмислення державно-приватного партнерства через призму архетипіки в державному управлінні. Необхідно проаналізувати взаємозв'язок структурних елементів людської психіки, прихованих у колективному несвідомому, із виникненням та сучасним станом ДПП як одним із інструментів державного управління.

Викладення основного матеріалу. Державно-приватні партнерства успішно впроваджуються практично в усіх галузях економіки і сферах суспільства. В рамках ДПП реалізуються проекти з будівництва й утримання шкіл, доріг, мостів, громадських місць, лікарень, інфраструктури водопостачання, водовідведення і електропостачання, аеропортів, громадського транспорту і всіх інших ключових компонентів сучасної цивілізації. Для того щоб створити середовище, в якому потенціал ДПП може бути якнайповніше використаним, важливо, щоб орган влади, який має намір започаткувати партнерство, розумів справжні мотиви, що спонукають приватні структури до участі у реалізації публічних проектів. Усвідомлення складності управління подібними проектами вимагає від органу влади належної правової та процедурної підготовки [4, с. 9].

Розгляд ДПП у взаємозв'язку з архетипікою державного управління необхідно починати із науково-практичного осмислення рушійних сил колективного несвідомого і пов'язаних з цим процесами як у суспільстві в цілому так і в елементах психіки кожної людини зокрема.

Будь-який процес в системі має частотні характеристики, які формують логіку поведінки елементів у цій системі. Поведінкові реакції будь-якої системи на вплив зовнішнього середовища будуються на основі інформаційного забезпечення, властивого кожній з них. Це положення є справедливо стосовно живих організмів. У тваринному світі інформаційне забезпечення поведінки наука називає, по-перше, інстинктами і безумовними рефлексами, які зумовлені генетично для кожного з видів, і, по-друге, умовними рефлексами, в яких відображено індивідуальний досвід живого організму з адаптації до середовища проживання, що не успадковується генетично під час зміни поколінь.

Людина Розумна як біологічний вид з цієї точки зору відрізняється від тваринного світу, перш за все, тим, що завдяки усному мовленню, образотворчому мистецтву та письменності кожному поколінню, що входить у життя, доступні для освоєння не тільки досвід і життєві навички дорослих поколінь, що живуть, але певною мірою і зафіксовані культурою досвід і життєві навички поколінь, що пішли з життя.

Інформаційний стан суспільства – це стан інформаційного забезпечення його поведінки, обумовлене біологічно і соціально (культура) кожним новим поколінням.

Життя суспільства – це процес оновлення його інформаційного стану, що відбувається і на рівні фізіології, і на рівні культури суспільства, формуючи певну архетипіку. На рівні соціальної обумовленості йде процес оновлення прикладного теоретичного знання та навичок, внаслідок якого нові технології та управлінські рішення витісняють колишні рішення того ж самого призначення, і в цілому розширюється безліч технологій і технічних рішень.

Якщо до першої чверті ХХ ст. через технологічно незмінний світ проходили багато поколінь, то в наші дні, навпаки, на життя одного покоління припадає кілька змін технологій, технічних рішень, теоретичних знань і практичних навичок, необхідних як у побуті, так і в професійній діяльності, можливості що визначає підтримку досягнутого та подальшого зростання соціального статусу людини.

Ця обставина зумовлює якісні зміни в психології людей, в морально-етичній обґрунтованості і цілеспрямованості їх діяльності, в обранні засобів досягнення ними цілей; зумовлює якісні зміни того, що можна назвати логікою соціальної поведінки: це – масова статистика психології особистостей, що виражається в реальних фактах життя [5].

У цьому контексті логіка соціальної поведінки є прямим наслідком зміни співвідношення еталонних частот біологічного та соціального часу. Під її впливом еволюціонує алгоритм людської поведінки, що, в свою чергу, відображається на підходах і методах державного управління системою та вирішенні проблем і нових завдань що ставить перед суспільством життя.

Об'єктивне явище, яке названо тут зміною співвідношення еталонних частот біологічного та соціального часу, – власна характеристика глобальної біологічно-соціальної системи. Це інформаційний процес, що відбувається в ієрархічно організованій системі. З теорії коливань і теорії управління відомо, що якщо в ієрархіч-

но організованій багаторівневій (різноякісній) системі відбувається зміна частотних характеристик процесів, які проявляють кожне з безлічі властивих їм якостей, то система переходить в інший режим своєї поведінки. Це спільна властивість ієрархічно організованих систем, що володіють безліччю різноманітних якостей, до класу яких належать як людське суспільство в цілому, так і ієрархічно організована психіка кожного з людей.

Державне управління на основі колишньої логіки соціальної поведінки, обумовленої колишньою статистикою розподілу людей за типами устрою психіки, вже втрачає стійкість, тобто передбачуваність, і породжує багато негараздів і соціальних проблем.

Формування логіки соціальної поведінки, що відповідає новому співвідношенню еталонних частот, відбувається в наш час, і кожен з нас в ньому бере участь і свідомо та цілеспрямовано, і несвідомо на основі засвоєного в минулому автоматизму поведінки.

Таким чином весь інструментарій яким користується суспільство у конкретний час є похідними від структурних елементів людської психіки, прихованих у колективному несвідомому цього суспільства. Як наслідок, виникнення механізму ДПП є компромісом між членами суспільства, його верствами та групами інтересів.

Його поява обумовлюється внутрішньо-соціальною боротьбою кожного за можливість розширення спектру споживання. Згідно з теорією споживання Маслоу спектр споживання складається із п'яти базисних складових (піраміда Маслоу):

- фізіологічні потреби (потреби найнижчого рівня) є необхідними для виживання; вони охоплюють потребу в їжі, воді, захисті, відпочинку;
- потреби в безпеці охоплюють потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби будуть задовольнятися в майбутньому (покупка страхового полісу або пошук надійної роботи з гарними видами на пенсію);
- соціальні потреби (потреби в приналежності, дружбі, любові) охоплюють почуття приналежності до чого-небудь або кого-небудь, підтримки;
- потреби в повазі охоплюють потреби в особистих досягненнях, компетентності, повазі з боку оточуючих, визнанні;
- потреби в самовираженні, самореалізації – потреби в реалізації своїх потенційних можливостей і зростанні як особистості [6].

Маслоу вважає, що психічні (фізіологічні) потреби середнього громадянина задовольняються на 85 %, екзистенційні – на 70, соціальні – на 50, престижні – на 40, самовираження – на 10 %. Статистика говорить, що тільки 1...2 % людей прагне до вершини піраміди А. Маслоу.

Механізм ДПП забезпечує вирішення перших двох шаблів, питання фізіології та безпеки, які є базисними. І якщо питання фізіології є зрозумілими, то безпекові потребують додаткового пояснення. Так, безпека полягає не лише у прямому сенсі її розуміння як загроза життю, але, що є більш значущим, у безпеці від проблем соціально-економічного характеру (зношення матеріально-технічної бази середовища проживання, втрата потенційних можливостей економічного розвитку, екологічні загрози, енергетична безпека тощо). Головна перевага ДПП – гнучкість його застосування, як і самого інтелекту людини, та придатність до вирішення сис-

темних проблем соціально-економічного розвитку суспільства згідно з логікою соціальної поведінки.

Упродовж другої половини ХХ ст. у багатьох країнах органи влади були вимушені вирішувати близькі за характером фінансові проблеми. Розвиток суспільств і ринків неминуче призвів до зростання попиту населення на громадські послуги, а, отже, до збільшення відповідних бюджетних видатків. Тривалий час органи влади задовольняли попит населення за допомогою традиційного інструментарію, а саме збільшення обсягу бюджетних надходжень шляхом збільшення обсягів чи бази оподаткування. Однак наприкінці минулого століття комплекс чинників – стрімке зростання державного дефіциту, поглиблення глобалізації, протести громадськості щодо зростання податків – позбавив уряди можливості збільшувати надходження до відповідних бюджетів. Така перешкода стала поштовхом до пошуку нових моделей фінансування громадських послуг і публічної інфраструктури. На початку 1990-х років стало очевидним, що держава не може використовувати механізм приватизації для підвищення ефективності використання чи розвитку інфраструктури, яка традиційно є монополією держави і з правової та політичної позицій не може бути передана у власність бізнесу. Йшлося, насамперед, про соціальну інфраструктуру (лікарні, школи, дитячі садки), стратегічні об'єкти (авто- і залізничні магістралі, газо- і нафтопроводи), комунальні об'єкти (водогони, теплоцентралі, місцеві дороги). У багатьох країнах світу сильну опозицію щодо можливості приватизації цих об'єктів сформували профспілки. Варто згадати, що в деяких країнах, де були здійснені прецеденти приватизації базової інфраструктури, наприклад у регіоні Південної Америки, неефективна державна монополія була замінена на більш успішну приватну монополію, вартість послуг якої, крім того, зросла [7, с. 52].

З огляду на те що архетипіка в державному управлінні породжує певний інструментарій реалізації державної політики, ДПП не повинно бути чимось закріпленим та незмінним.

Виходячи з дослідження використання механізмів співпраці державного і приватного секторів у світовій практиці можна стверджувати, що кожна країна використовує свої інструменти та форми при впровадженні системи ДПП. В результаті такої діяльності здійснюється не лише використання фінансових та інших ресурсів приватних партнерів та скорочення бюджетних витрат, а й успішне управління при реалізації проектів чи програм ДПП у різних сферах господарювання.

Інструмент ДПП представляється у цьому контексті гнучкою ідеєю пристосованою до тієї чи іншої економічної системи. Саме тому цей інструмент використовується у багатьох країнах, але в кожній по своєму. І спектр його застосування теж різниться у різних країнах. Але всіх об'єднує ідея ДПП, яка своєю гнучкістю застосування дозволяє пристосувати її до практично будь-якої економічної системи. І ця гнучкість відповідно до архетипіки є визначальним фактором для впровадження ДПП у будь-якій країні. Доказом цього слугує приклад України. Так, не вдаючись до глибокого аналізу специфіки державного управління, не кажучи вже про архетипіку, інструмент ДПП був формалізований у Законі України «Про державно-приватне партнерство» [8]. Як наслідок він являє собою дисонансний набір методів застосування інших країн та не відповідає реальному стану соціально-економічної системи України. Такий стан справ у впровадженні ДПП є притаман-

ним для багатьох країн що розвиваються. Так, в Україні для отримання якісних результатів від використання ДПП в державному управлінні науково-практичний підхід до його формування повинен ґрунтуватись з огляду на архетипіку українського суспільства.

Подальше вивчення та використання світового досвіду ефективної взаємодії держави та бізнесу сприятиме успішному застосуванню принципів, форм та механізмів ДПП в Україні як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

З огляду на викладене, парадигма використання ДПП має забезпечувати такі основні тенденції:

- переважне використання ДПП у сферах традиційної державної відповідальності: об'єктах загального користування (громадський транспорт, комунальна інфраструктура, соціальна інфраструктура, об'єкти культури, історичні пам'ятки тощо) і суспільних послугах;

- відкритий, прозорий діалог між державою, громадою та бізнесом: держава та громада визначають, які саме суспільні послуги й інфраструктура є пріоритетними, а приватні інвестори формують відповідні пропозиції, що мають максимально відповідати вимогам держави та громад;

- зростання інвестиції в проекти ДПП у період економічної кризи (як фактор безпеки) з метою консолідації зусиль держави та бізнесу в напрямі подолання її негативних наслідків та забезпечення посткризового розвитку;

- державне стимулювання приватних інвестицій шляхом надання економічних пільг та гарантій представникам бізнесу, що реалізують суспільно важливі проекти ДПП.

При цьому найважливішими особливостями механізмів забезпечення державно-приватного партнерства є такі:

- довготривалість відносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і приватними партнерами; збереження державної та комунальної форми власності на об'єкти ДПП з одночасним упровадженням механізмів управління інфраструктурою приватними партнерами;

- відкритість і прозорість діяльності органів державної та місцевої влади щодо визначення приватних партнерів;

- забезпечення надання якісних і здешевлених послуг як показник результативності й ефективності державно-приватного партнерства;

- поєднання ресурсів фінансово-кредитних установ під гарантії органів державної та місцевої влади;

- розподіл ризиків, визначення зобов'язань та відповідальності в договорі державно-приватного партнерства;

- захист інтересів та задоволення потреб громади, контроль за якістю надання послуг приватними партнерами, обговорення та моніторинг проектів за участю громадських організацій.

Висновки. Таким чином науково-практичне осмислення ДПП через призму архетипіки в державному управлінні надало змогу проаналізувати взаємозв'язок структурних елементів людської психіки, прихованих у колективному несвідомому, із виникненням та сучасним станом ДПП як з одним із інструментів державного управління.

Стає очевидним, що для ефективного застосування ДПП в Україні існуючі теоретико-методологічні засади та нормативно-правові акти мають зазнати певних змін. Насамперед необхідно відкоригувати методологію та практику застосування ДПП з огляду на архетипіку українського суспільства, а наступним кроком повинна стати повна інтеграція механізму ДПП до системи державного управління в Україні.

Рекомендації органам законодавчої та виконавчої влади. Аналіз виникнення та науково-практичного застосування державно-приватного партнерства дозволяє визначити такі рекомендації органам законодавчої та виконавчої влади:

- формування інституційного середовища, зокрема нормативно-правового й методичного забезпечення розвитку ДПП, узгодженого із світовою практикою;
- запровадження сучасних моделей ДПП на основі вивчення та реалізації досвіду розвинутих країн;
- адаптація використовуваних у світі механізмів ДПП до умов України;
- створення центрів підтримки пілотних проектів ДПП, реалізація пілотних проектів, їх моніторинг і поширення передового досвіду;
- інформаційне забезпечення розвитку ДПП, поширення передового досвіду, впровадження відповідних навчальних дисциплін;
- стимулювання приватних інвесторів до реалізації інфраструктурних проектів шляхом удосконалювання бюджетної підтримки й податкового законодавства;
- подолання корупції, розробка та запровадження ефективної системи мотивації й контролю в органах, відповідальних за реалізацію ДПП з боку держави.

Реалізація зазначених пріоритетних завдань дозволить налагодити ефективну співпрацю між усіма членами суспільства як носіями колективного несвідомого й залучити фінансові ресурси іноземного приватного сектору з метою реалізації суспільно важливих проектів ДПП в Україні.

Список літератури

1. Архетип (психологія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ru.wikipedia.org.
2. Варнавский В. Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски / В. Г. Варнавский ; Институт мировой экономики и международных отношений РАН. – М. : Наука, 2005.
3. Аналіз світового досвіду розвитку державно-приватного партнерства та проблеми його застосування в Україні / під ред. А.В. Мостепанюка. – К. : Бізнес-інформ, 2012.
4. Винницький Б. Досвід та перспективи впровадження державно-приватних партнерств в Україні та за кордоном / Б. Винницький, М. Лендъел, Б. Онищук, П. Сегварі. – К. : К.І.С., 2008
5. Краткий курс Концепции общественной безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kob.su.
6. Пирамида Маслоу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ru.wikipedia.org.
7. Harvey B. Shrinking the State: The Political Underpinnings of Privatization / Harvey B. Feigenbaum, Jeffrey R. Henig, Chris Hamnett.

Sergey DOROSHENKO

Post-graduate student

Classic private university

(Zaporizhzhia, Ukraine)

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP (PPP) AS A CONSEQUENCE OF ARCHETYPICAL PATTERNS IN THE STATE ADMINISTRATION

The article is devoted to the scientific and practical perception of public-private partnership through the prism of archetypes in the state administration. The interrelation of structural elements of human psyche, hidden in the communal unconsciousness, has been analyzed with the emergence and the current state of PPP as one of the elements of state government. The main advantage of PPP is its flexibility of usage, as is the human intellect itself. In addition, it is the application in the solution of systematic problems of the socio-economic development of the society in accordance with the logic of the social behavior.

Keywords: *archetype, state administration, public-private partnership, the commune unconsciousness, instincts, psyche, public relations, socio-economic development.*

УДК 32.019.52

Альберт ЗЕЛЯК

слухач магістерської програми за спеціальністю «Публічне адміністрування»

Харківського національного економічного університету

(Харків, Україна)

КОМУНІКАЦІЇ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ ТА ЇХ АРХЕТИПІКА

Викладено основні моделі, аспекти та практичні засади комунікацій в суспільному розвитку; здійснено аналіз комунікативних практик у публічній сфері. Особлива увага звертається на використання архетипних образів під час комунікативного впливу. Також розглянуто проблеми розширення сфери застосування комунікацій, її функції і роль в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: *комунікації, архетипні аспекти, засоби масової інформації (ЗМІ), політичні комунікації, цінності, моделі, Інтернет.*

Постановка проблеми. Політична комунікація в Україні відрізняється від політичної комунікації в розвинених демократіях так само, як і суб'єкти політичного процесу в Україні. Перш за все, політичні партії і вища державна влада відрізняються від політичних партій і вищої державної влади в суспільстві з розвинутою демократією.

Під політичною комунікацією ми розуміємо процес передачі політичної інформації в межах певної політичної системи, а також між цією системою і суспі-

льством у цілому, під час якого політичні еліти намагаються сформувати сприятливу для себе громадську думку за допомогою засобів масової інформації.

Отже, учасниками процесу політичної комунікації є влада, ЗМІ і «маси», а суттю – переконання, побудова повідомлень, створення та розповсюдження символів та інтерпретація значень.

Якість політичних комунікацій визначається рівнем розвитку громадянського суспільства – тобто суспільства, в якому влада залежить від громадян та існує для громадян, а не навпаки. Чим демократичнішим є суспільство, тим інтенсивнішими будуть політичні комунікації, обмін політичною інформацією на горизонтальному рівні між членами суспільства та організаціями і на вертикальному рівні – між різними елементами політичної системи, причому горизонтальний обмін має набагато важливіше значення. Метод розповсюдження політичної інформації і наявність контролю за поширенням політичної інформації є одним з основних критеріїв для визначення типу політичного режиму – як авторитарного (наявність суворого контролю), так і демократичного (інформаційний плюралізм і доступність інформації максимально широким верствам суспільства).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці архетипів та їх функціонуванню в соціальній і політичній діяльності присвячено роботи К. Юнга [1], М. Еліаде [5], Б. Кримського [7], Е. Афоніна [2]. Але дослідження процесу формування архетипових принципів під час здійснення комунікацій не можна вважати вичерпним, що відкриває простір для подальших наукових розробок.

Виходячи з викладеного вище, **метою** цього дослідження є розгляд архетипної моделі політичної комунікації, основних засобів її здійснення і того, як вона функціонує в Україні.

Виклад основного матеріалу. Архетип – це формалізована і багаторазово використовувана модель деякого поняття предметної області [1]. Це визначення лежить в основі розгляду існуючих моделей політичної комунікації. Ідеальна (архетипна) модель політичної комунікації передбачає наявність діалогу між «правлячою елітою» і «керованими масами» за допомогою незалежних ЗМІ, за якого:

- відбувається рівноправний обмін інформацією про політичний процес і його конкретні прояви;
- ця інформація є точною, повною, достовірною, завершеною і перевіреною;
- цей діалог ведеться у відповідності до основних культурно-цивілізаційних цінностей, що сповідаються в цьому суспільстві;
- політичний процес та інформування про нього відбуваються у відповідності до основних прав людини і цивільних свобод: свободи політичних та інших переконань, свободи слова і друку, свободи зібрань та об'єднань, свободи одержувати і поширювати інформацію;
- політичні комунікації не є лінійним односпрямованим вертикальним процесом (від еліт до мас, що пасивно їх сприймають), це сукупність різноспрямованих повідомлень, обмін якими відбувається між різними членами громадянського суспільства на горизонтальному рівні та між членами громадянського суспільства і «правлячою елітою» за допомогою зворотного зв'язку.

Розвиток теорії політичної комунікації співпав із становленням інформаційного суспільства. Ще в 1940-х американець Г. Лассуелл запропонував просту

формулу політичної комунікації, до якої включив джерело інформації, повідомлення, засіб зв'язку, адресата і результат комунікації [8, с. 50].

Технічно застосування формули Г. Лассуелла до аналізу політичних комунікацій зводиться до отримання відповідей на питання, хто, що, яким каналом, кому і з яким результатом повідомив. Через деякий час формула політичної комунікації була вдосконалена Р. Бреддоком, який ввів до неї питання «за яких обставин?» і «з якою метою?» (рис. 1).

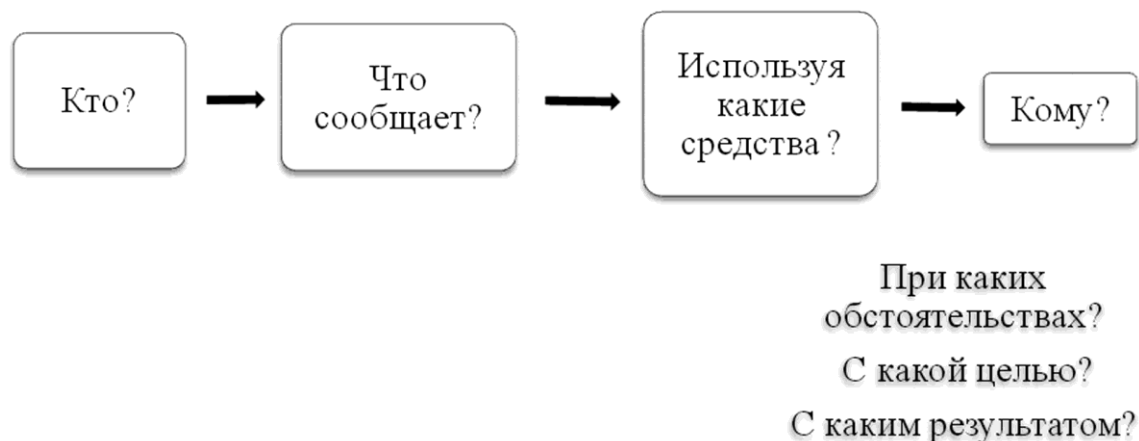


Рис. 1. Формула політичної комунікації Р. Бреддока [10]

Подальший розвиток модель політичної комунікації отримала у К. Шеннона і У. Вівера, які додали до неї елементи «передавача», в якому «повідомлення», відправлене «джерелом», перетворюється на «сигнал», адаптований для передачі відповідним «каналом зв'язку». «Сигнал», спотворений «перешкодами» під час передачі, надходить у «приймач», де відновлюється до формату, в якому він може бути наданий «адресату». При цьому «перешкоди» в політичній комунікації, що виникають через безліч «сигналів», які передаються одночасно, найчастіше перетворюють політичні комунікації на гру в «зіпсований телефон». Завдання ускладнюється якщо «передавач», тобто ланка, в якій інформація приводиться до формату, необхідного для передачі її каналами зв'язку (ЗМІ), вносить додаткові «перешкоди», особливо зважаючи на те, що «декодування» сигналу, тобто виділення з нього «значення», здійснюється самим «адресатом» (рис. 2).

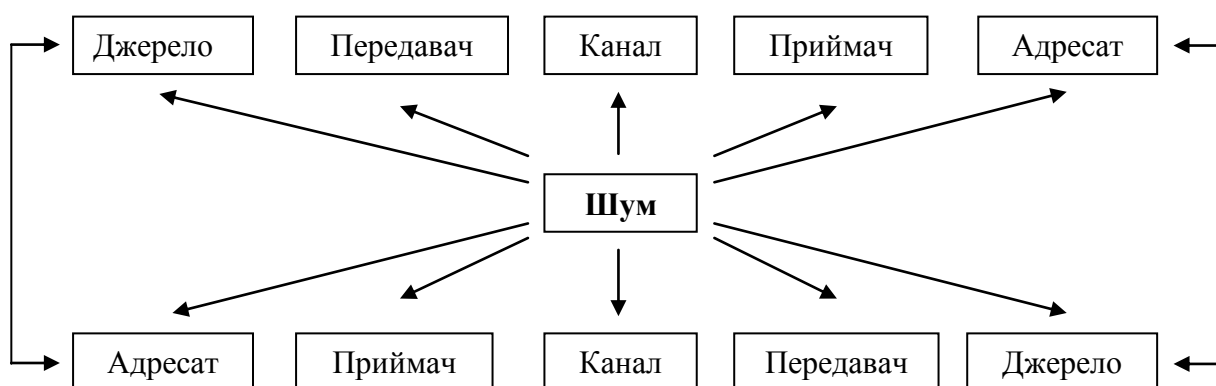


Рис. 2. Модель політичної комунікації К. Шеннона і У. Вівера [10]

Усі перелічені моделі політичної комунікації не беруть до уваги зворотний зв'язок. Навіть якщо такі політичні комунікації і враховують фактор «громадської думки», вони не досягають завдання використання ЗМІ для зміни думки значної частини суспільства на користь еліт.

Уже в 1960-х паралельно з розвитком і масовим поширенням інформаційних технологій і мовних ЗМІ виникло розуміння необхідності зворотного зв'язку, яке знайшло своє відображення в тому, що поряд з терміном «засоби масової інформації» дедалі частіше вживається термін «засоби масової комунікації». Удосконалена модель політичної комунікації як обміну інформацією між правлячими елітами, бюрократією і масами містить у собі елемент безпосереднього зворотного зв'язку. Наприклад, голландські дослідники Й. Бордвік і Б. Ван Каам запропонували такі варіанти моделей політичної комунікації:

- модель мовлення (односпрямований, вертикальний потік інформації з центру до «мас»);
- діалогова модель (автономний горизонтальний обмін інформацією у форматі дискусій, (теле) конференцій);
- консультаційна модель (індивідуальні користувачі інформації на периферії запитують інформацію в центрі й отримують потік відповідей);
- реєстраційна модель («центр» запитує інформацію в індивідуальних суб'єктів інформаційного обміну й отримує потік відповідей, які збираються в «центральний банк даних», доступ до якого закрито для індивідуальних суб'єктів) [10, с. 9].

Головними питаннями, що визначають якість комунікації в кожній з цих моделей, є питання контролю вибору місця, часу і предмета комунікації, а також контролю за зберіганням інформації та доступом до неї.

Оскільки архетип – це первинний образ, оригінал, загальнолюдські символи, покладені в основу міфів, фольклору та самої культури в цілому, що переходять з покоління в покоління [1], ми розглянемо міфи, що існують в політичних комунікаціях.

Так, основними міфами є те, що:

- ЗМІ підривають авторитет політичних лідерів, виставляючи їх в негативному або смішному світлі;
- ЗМІ цікавляться лише політичними скандалами;
- ЗМІ друкують і транслюють лише ту інформацію, за яку їм платять.

Реально ж у цій сфері існують такі проблеми:

- ЗМІ здебільшого розважають, інтерпретують, оцінюють, а не інформують;
- кампанії в ЗМІ, «бренди» й «іміджі» впливають на результати виборів більше, ніж ідеологія, політичні кроки та програми;
- ЗМІ намагаються самі стати гравцями, обстоюючи інтереси своїх власників, а не суспільства, замовчують не вигідну для своїх власників інформацію та ігнорують альтернативні думки.

Зі сфери політичної комунікації «по-українськи» випадає функція зворотного зв'язку (якщо не вважати такою «листи читачів» і «листи громадян», що мають звичку з'являтися в потрібний час), а також механізм публічних дискусій (дебатів, конференцій, слухань, зустрічей тощо) із залученням експертів, різних «груп інте-

ресів» і громадськості (відомий як процес масових консультацій із суспільно значущих проблем, або деліберативний процес).

При цьому втрачається головний сенс політичної комунікації – створення передумов до приходу до публічної влади, тобто влади, яка користується підтримкою і достатнім рівнем довіри громадян, що складають структуровані соціальні групи (громадянське суспільство), які ведуть публічну дискусію про опрацювання, ухвалення та просуванні владних рішень й про управління державою. Лише наявність публічної політики, заснованої на дієвому зворотному зв'язку, надає можливість забезпечити прозорість політичного процесу та політичної боротьби.

Політики живуть і діють у режимі міфу (архетипу), багаторазово озвученого й описаного в ЗМІ до того стану, коли він перетворюється на «реальність», яка і пропонується виборцю. При цьому політики і державні діячі – від президента до лідера будь-якої з численних партій – публічно заявляють, що у нас немає незалежних ЗМІ, оскільки «всі комусь служать», публічно журяться з цього приводу, одночасно витрачаючи часом титанічні зусилля на встановлення контролю або хоча б отримання «гарантованого» доступу до ЗМІ.

Одним з парадоксів українських ЗМІ є те, що, нарощуючи впливовість, вони, за рідкісними винятками, стають більш уразливими і, як результат, більш залежними.

Розуміння політичної комунікації – процесу передачі політичної інформації – практично повністю збігається з розумінням українськими політичними та бізнес-елітами терміна «паблік рілейшнз», які, між тим, аж ніяк не є тотожними поняттями.

Так, на сьогодні в Україні найпопулярнішими політичними передачами є «Свобода слова» на телеканалі ICTV, «Шустер LIVE» на ТРК «Україна» і «Велика політика» на телеканалі «Інтер». У кожній з передач є свій офіційний сайт. Так само в Україні видаються такі газети і журнали, як «Сьогодні», «Факти та коментарі», «Дзеркало тижня», «Фокус», «Голос України» [3].

Те, що сьогодні ставка в політичній комунікації робиться не на телебачення, а на Інтернет, пов'язується з багатьма чинниками. Це оперативність, мобільність, вартість, плюралізм думок, досить широке охоплення аудиторії. Але основним можна назвати саме можливість двосторонньої побудови зв'язку. Справа в тому, що до цього всі доступні суспільству комунікаційні канали були спрямовані на інформування й оповіщення, тоді як Інтернет надає можливість вступити з владними структурами в діалог, хоч і не завжди конструктивний. У цьому полягає головний прорив web-технологій для політичної комунікації.

Інтернет виявився специфічним інтерактивним засобом масової комунікації. Він активно використовується в політичному процесі, кидаючи виклики його традиційним інститутам і механізмам. Чи займе Інтернет провідну роль для політичної комунікації, чи ні, залежить у першу чергу від його технічних характеристик – швидкість, охоплення, вартість.

Результати аналізу свідчать, що кількість користувачів Інтернету з кожним роком зростає (рис. 3). За нашими прогнозами, у 2013 р. частка українців, які користуватимуться Інтернетом, досягне 50, а в 2014 р. – 59 %.

На Україні у кожного міністерства, відомства, інституту влади є офіційний сайт. На кожному з них є функція, що забезпечує можливість звернення громадян.

Наприклад, до Головного управління забезпечення доступу до публічної інформації Адміністрації Президента України протягом березня 2013 р. надійшло 244 запити. Регіони України – лідери за кількістю інформаційних запитів у березні: Київ – 57; Дніпропетровська область – 18; Львівська область – 14. Із 1 січня по 31 березня 2013 р. надійшло 728 запитів, у тому числі від ЗМІ – 52 або 7 % від загальної кількості. На частку фізичних осіб припадає 577 запитів або 79 % від загальної кількості [9]. На всі запити та звернення було дано своєчасні відповіді, отже, можна стверджувати, що зворотний зв'язок існує.

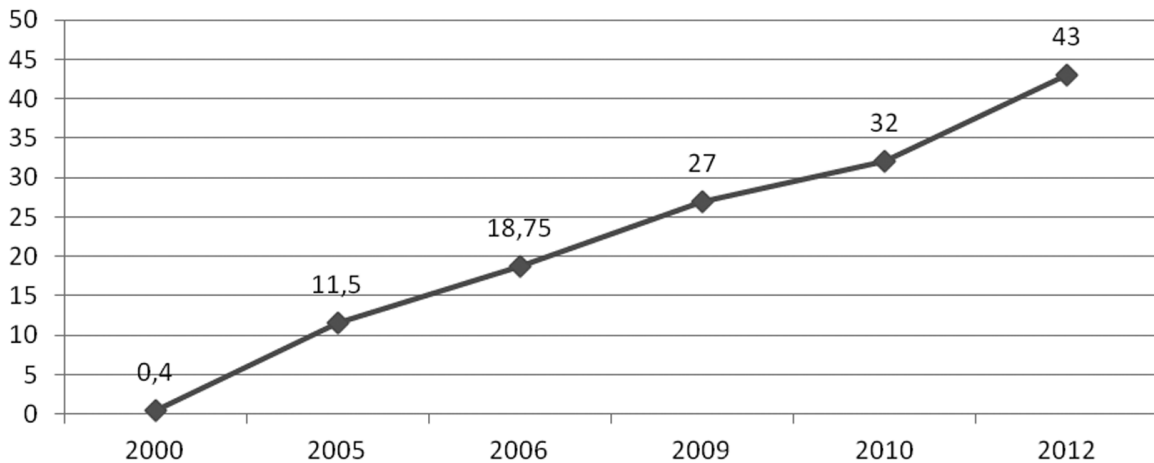


Рис. 3. Частка, %, населення України, що користується Інтернетом [4]

Інтернет може сприяти подоланню негативної тенденції до зниження рівня політичної участі, спростивши прямий контакт громадян та уряду. Інтернет знижує витрати на узгодження можливих шляхів політичної взаємодії між індивідами, що дотримуються схожих поглядів, але не взаємодіючих безпосередньо в реальному світі.

Таким чином, Інтернет-технології надають досить широкі можливості для політичної комунікації. Інтернет увібрив в себе всі друковані засоби, радіо і телебачення, але доповнив їх можливістю встановлення зворотного зв'язку в реальному часі.

Інтернет – це свобода й відображення суспільства. Зараз це відображення не є дуже привабливим. Щоб вийти на високий рівень справді цивілізованої країни з високою політичною культурою і високим ступенем участі (грамотної участі) жителів у політичному житті країни, потрібно зробити дуже багато. Неможливо впевнено стверджувати, як саме розвиток Інтернет-технологій позначиться на політичному процесі. Але рух у цьому напрямку містить потенціал, здатний докорінно змінити уявлення про державу в цілому. Важко уявити, що політики відмовляться від політичної реклами через Інтернет, урахувуючи всі її можливості.

Висновки і рекомендації. Проблеми політичної комунікації в сучасному українському суспільстві можна спрощено звести до такого:

— влада є закритою щодо громадян і представляє лише себе – посадові особи, організації та партії не зацікавлені у наданні громадянам повної інформації про свою діяльність;

— влада в цілому, окремі посадовці та політики чинять тиск на ЗМІ, використовуючи широкий арсенал засобів – від недосконалої законодавства та відсут-

ності справді незалежної судової влади до погроз;

— ЗМІ часто не зацікавлені в оприлюдненні отриманої ними інформації;
— суспільство в цілому пасивно сприймає інформацію в ЗМІ про зловживання влади. Приклад – навіть «справа журналіста Гонгадзе» і «касетний скандал» не змогли активізувати громадськість;

— відсутні усвідомлена необхідність, стратегії і механізми комунікації між політичним «класом» і суспільством (своєрідне «відділення країни від держави»).

Тобто, можна зробити висновки, що, по-перше, з еволюцією моделей політичної комунікації в остаточній архетипній моделі з'явився зворотній зв'язок у взаємодії влади та громадськості. По-друге, в Україні основними способами здійснення цього зв'язку є ЗМІ, радіо, телебачення, газети, журнали та Інтернет. Інтернет зараз є найбільш прогресуючим і таким, що активно розвивається, засобом політичної комунікації, оскільки кількість користувачів Інтернетом і звернень до владних структур за його допомогою зростає з кожним роком. Але при цьому існують і проблеми, виділені вище, які на сьогодні є не вирішеними, однак у майбутньому з розвитком інформаційного суспільства, дотримуючись сценарію стабільного соціально-економічного розвитку держави та політичних комунікацій у ній, вони будуть вирішені, а вітчизняна архетипна модель стане фундаментом для формування й реалізації дієвих комунікацій у рамках взаємодії «влада – громадськість».

Список літератури

1. Архетип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Архетип>.
2. Афонін Е. А. Громадська доля у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 160 с. – (Сер. «Б-ка молодого державного службовця»).
3. Газети та журнали України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaoport.net/cat/sredstva-massovoy-informacii/gazety-i-zhurnaly>.
4. Інтернет в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет на Украине](http://ru.wikipedia.org/wiki/Интернет_на_Украине).
5. Элиаде М. Аспекты мифа [Електронний ресурс] / М. Элиаде. – Режим доступу : <http://www.bogoslov.ru/persons/390878/index.html>.
6. Корінний А. А. Інформація і комунікація / А. А. Корінний. – К. : Наук. думка, 1986. – 144 с.
7. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
8. Основи теорії комунікації / за ред. В. А. Василика. – К. : Гардарики, 2003. – 615 с.
9. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://president2010.info/ru/page/81>.
10. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – К.: Рефл-бук, 2001. – 656 с.

Albert ZELYAK

Master's student

Kharkiv state economic university

(Kharkiv, Ukraine)

COMMUNICATIONS IN THE PUBLIC SPHERE AND THEIR ARCHETYPICAL PATTERNS

The article talks about the main patterns, aspects and practical basis for communications in the societal development. Communication practices in the public sphere have been analysed. There is a special emphasis on the usage of archetypal images during the action of communication. In addition, the author investigates the problems of communications application as well as their functions and role in the information society.

Keywords: *communications, archetype aspect, mass media, political communications, values, patterns, internet.*

УДК 351.823.1:338.43.02:94 (477)

Надія ПАВЕЛКО

аспірант Класичного приватного університету

(Запоріжжя, Україна)

АРХЕТИПНА ПРИРОДА ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Розглянуто історичний розвиток державної аграрної політики як ідейної спадщини українського народу. Особливу увагу приділено визначенню архетипної природи державної аграрної політики та осмисленню значення аграрної галузі для держави в умовах нової економічної і політичної парадигми.

Ключові слова: *архетипна природа, державна аграрна політика, історичний розвиток, український народ, аграрна галузь України.*

Постановка проблеми. Органи державної влади визнають, що формування державної аграрної політики України є пріоритетним напрямом сучасного етапу державотворення, який супроводжується загостренням відносин суспільства і держави. Відповідна обставина ставить на порядок денний проблему ефективності взаємодії механізмів державного управління, пов'язаних із формуванням аграрної політики, що забезпечить функціонування сільськогосподарського виробництва, стабільність держави та її громадян у продовольчій безпеці. Не менш важливу роль мають архетипи й цінності, що становлять історію та відіграють ключову роль у плануванні стратегії державної аграрної політики в Україні, адже на сьогодні державне управління стає більш залежним від рівня розвитку суспільного «са-

мопочуття», пануючих ідеалів та цінностей і психосоціальних властивостей суспільства. Таким чином, дуже важливо розробити правильну та притаманну власним культурним традиціям, цінностям та архетипам державну аграрну політику.

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлюється пошуком нових шляхів гармонізації та оптимізації взаємодії влади та суспільства, зокрема тих шляхів, які укорінилися в глибинах національного духу та відповідають внутрішнім психокультурним особливостям суспільства. Звернення до виявлення архетипної природи державної аграрної політики України обумовлюється загальною кризовою ситуацією в сучасному не лише економічному, а і суспільному розвитку, оскільки архетипи як репрезентанти історичного досвіду містять у собі внутрішній потенціал соціального узгодження. За таких умов державна аграрна політика може постати як гарант вірності обраному курсу державних і суспільних перетворень, що особливо важливо для підтримання економічної стабільності. Архетипи як духовне наповнення нації визначають національну ідентичність за допомогою поєднання минулого, теперішнього та майбутнього. Архетипна природа державної аграрної політики відображає модель духовності, яка зазнає змін під впливом історичного розвитку аграрної сфери, визначаючи ціннісні пріоритети й орієнтації органів державної влади. Ось чому реконструкції архетипів можуть набувати актуального значення і допомагати оцінювати ті чи інші культурні процеси як національні феномени.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розробку теоретико-методологічних та організаційно-практичних засад розвитку державної аграрної політики в Україні внесли В. Амбросов, М. Болдуєв, Б. Данилишин, В. Ільяшенко, М. Латинін, Т. Лозинська, О. Могильний, П. Саблук, М. Сахацький, М. Хорунжий. Концептуальні засади архетипів стали предметом досліджень Е. Афоніна, О. Донченко, С. Кримського, К.-Г. Юнга. Але, попри наявність великої кількості робіт, присвячених дослідженню як архетипів, так і проблем розвитку аграрної політики в Україні, залишається недостатньо розробленою проблема впливу архетипів на формування державної аграрної політики в Україні.

Метою статті є визначення цінностей та ідейної спадщини українського народу з урахуванням історичного розвитку державної аграрної політики. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: визначити архетипну природу державної аграрної політики й осмислити значення аграрної галузі для держави в умовах нової економічної і політичної парадигми.

Виклад основного матеріалу. За К.-Г. Юнгом, архетип є «символічною формулою, яка починає функціонувати скрізь там, де або ще не існують свідомі поняття, або ж де останні за внутрішніми або зовнішніми засадами взагалі неможливі» [8, с. 513]. Аналіз архетипів національної культури дає змогу виявити схильності й тенденції, що в різні епохи відрізняються засобами вираження, але структурно утворюють певні прототипи. Інтерпретація архетипів відповідає умовам наукової раціональності, методу дослідження національної культури та національного менталітету. Таким чином, для визначення архетипної природи державної політики в аграрній сфері необхідним є комплексне уявлення певних психологічних характеристик етносу та частотний аналіз їх проявів. Індивідуальне, як зауважував ще К.-Г. Юнг, найефективніше проявляється через архетипні уявлення особи чи

етносу. Перевагою методу архетипів є його здатність до висвітлення найдавніших та майбутніх часів культурно-історичного життя етносів. Водночас вивчення архетипів національних культур допомагає аналізувати їх взаємодію й усвідомлення транснаціональних процесів, а це дає змогу вивести питання про розвиток державної аграрної політики відповідно до певної національної традиції.

Відомий український філософ і культуролог С. Кримський за допомогою теорії архетипних структур визначає українське національне буття в концептосфері «Дім – Поле – Храм». Розділяючи його думку, вважаємо, що ця концептосфера є віддзеркаленням українських національних архетипів. Однак у контексті дослідження архетипної природи державної аграрної політики України нас буде більше цікавити зміст концепту «Поле». Саме цей концепт був обраний для позначення традиціоналістських стереотипів, установок і ціннісних орієнтацій, що домінують у свідомості українського суспільства.

У широкому сенсі концепт «Поле» означає зв'язок природи з хатнім столом, харчуванням. Власне, в інших змістовних компонентах, але в тій самій орієнтованості на цінності модернізації суспільства, залишається актуальною українська національна ідея і в наш час, тільки тепер йдеться про побудову в Україні сучасної державної аграрної політики з урахуванням історичних цінностей та ідейної спадщини українського народу. Символічний образ поля асоціюється з архетипом землі як джерелом багатства та національного єднання на власному етнічному ґрунті [3, с. 273–274]. Отже, земля відображається в традиційній українській свідомості як оброблене селянське поле, освячене працею та хліборобськими обрядами. Більш того, український менталітет породив грандіозну ідею про величезні історичні ресурси країни, які, як скарби, заховано у Високих Могилах. Вважалось, що земля зберігає і передає українцям силу і славу предків. Таким чином, територія України відрізняється великою кількістю курганів, які є свідками міфологічної віри у приховану велич української історії. Знавець українського менталітету В. Липинський вважав, що земля як етнічне підґрунтя має особливу енергетику, що впливає на долю та ідентифікацію українського народу. Так, з архетипом землі пов'язаний флористичний орнамент в українській народній творчості, який символізував аграрні цикли відродження врожаю. Загалом, в українському менталітеті та пов'язаній із ним національній культурі спостерігається паралелізм зображення життя природи та людини, органічний зв'язок природного та соціального. Не тільки життя людини вимірюється степом («Життя прожити – не поле перейти»), а і її гідність («Коли ж я у полі, тоді я на волі»). Степ для українця – не просто географічне чи екологічне явище, а соціальний ґрунт. «Прив'язаність до рідного ґрунту для українця, – пише з цього приводу С. Грица, – має особливий сенс, бо вона асоціюється з синдромом вічного страдництва за відсутність рідної хати – своєї держави» [3, с. 277].

Вважається, що перші держави виникли на території Стародавнього Сходу, в Азії та Африці, цьому сприяли доступ до прісної води і помірний клімат, а це, у свою чергу, було запорукою розвитку сільського господарства. Європейський шлях формування держави пов'язується більшою мірою з класовим розшаруванням суспільства і формуванням приватної власності на землю, худобу та рабів. Проте в кожній з теорій державотворення простежується взаємозв'язок виникнення держа-

ви з можливістю володіння ресурсами аграрної сфери. Таким чином, сільське господарство – це не лише галузь економіки, але і місце існування значної кількості населення країни – 31,2 % (на початку ХХ ст. – понад 75 %). У сільськогосподарській галузі формується особливий спосіб життя, який концентрує духовні і культурні витоки всієї нації. Він сприяє збереженню історично освоєних агроландшафтів, культурній різноманітності країни, її економічному добробуту. Саме тут формуються моральні засади суспільства, його національна психологія та історія. Саме ці народногосподарські функції аграрної галузі часто не підлягають грошовій оцінці, але мають ключове значення не лише для соціально-демографічного розвитку України, але і для розвитку й освоєння її території. Безумовно, це має братися до уваги під час визначення масштабів і напрямів державної аграрної політики України, адже формування аграрної політики в умовах нової економічної і політичної парадигми – це не тільки новітні технології в агропромисловому виробництві, економічні реформи та розвинута інфраструктура, але і вміння проектувати, впроваджувати та утверджувати нові цінності і традиції.

Досліджуючи історичний розвиток формування національної аграрної політики, треба розглядати її як комплекс заходів не лише політичного і соціально-економічного, а й духовно-культурного плану. У першу чергу, аграрну політику спрямовано на селянство, яке є носієм певної системи моральних цінностей, уявлень, ідей та традицій, адже саме від сприйняття ним реформ стосовно аграрної сфери значною мірою залежала ефективність аграрної політики. Упродовж першої половини ХІХ ст. з розвитком товарно-грошових відносин сільське господарство почало набувати підприємницького характеру, насамперед за рахунок товаризації великих поміщицьких та середніх господарств. Відміна кріпацтва в 1861 р. загалом стимулювала розвиток сільського господарства України. Проте з часом почала актуалізуватися проблема малоземелля значної частини селян, яка особливо ускладнилася на початку ХХ ст. Загострювали ситуацію на селі збереження великого поміщицького землеволодіння, наявність обмежень щодо купівлі, продажу та застави землі. Столипінська аграрна реформа 1907 р. прискорила перехід села на індустріальну основу, створила сприятливі умови для розвитку приватного селянського землеволодіння, стимулювала розвиток агрономічних заходів і посилила тенденцію до зростання товарного виробництва. Аграрна політика українських національних урядів у 1917–1920 рр. концентрувалася на вирішенні питання наділення селян землею. Однак чинник політичної та економічної нестабільності, викликаний революційними подіями в цей період, підштовхував уряди вирішувати вказану проблему активними методами, без урахування необхідності її вирішення еволюційним шляхом. Реалізація аграрної політики більшовицької партії характеризувалася знищенням приватної форми власності в сільському господарстві, застосуванням реквізиційних методів щодо селян у процесі реалізації продовольчої розкладки, що призвело до втрати стимулів до праці й, відповідно, різкого погіршення стану аграрного сектору. Після перших невдалих спроб насадження комунізму, деякі представники влади змушені були визнати, що психологія селян досить повільно піддається комуністичному і колективістському впливові [4, с. 81]. Найпершою перешкодою на шляху до колективних форм господарювання вважалося притаманне селянам «бажання мати своє власне господарство, бути господарем і воло-

дарем у своїй родині» [5, с. 11]. Тож, характерною соціально-психологічною особливістю українського селянства була схильність до індивідуалізму, що супроводжувалось неприйняттям колективних форм господарювання.

Нова економічна політика (1922–1928) викликала зміни в духовному житті селянства, «оживила» його економічні та політичні інтереси, пригнічені політикою «воєнного комунізму», стимулювала господарську ініціативу. За твердженням Ю. Котляра, центральне місце в духовній сфері селянина 1920-х посідали ідеї і соціальні почуття, які виникали на ґрунті аграрних відносин. Саме духовні основи, пов'язані з землею, визначали типологічні особливості внутрішнього світу селянина. Прагнення мати більше землі і вести на ній індивідуальне господарство було проявом глибинної селянської соціально-психологічної сутності [2, с. 15]. У цей період спостерігається знищення національних традицій використання землі та створення командних інституцій управлінської бюрократії. Із середини 30-х років починає формуватися нова система сільського господарства, яка передбачала не лише державне регулювання розвитку аграрного сектора, але і безпосереднє управління виробництвом. Державою було монополізовано процес розподілу як основних ресурсів для аграрних товаровиробників, так і виробленої останніми готової продукції, більша частка якої надходила до державних заготівельних організацій. Ідеологія радянської аграрної політики базувалася на намаганні сформувати у свідомості селян стереотип щодо переважання суспільних інтересів над особистими, що було необхідним для забезпечення вирішення проблем розвитку інших галузей за рахунок сільського господарства. Наслідком такої політики було те, що сільськогосподарська праця стала найдешевшою в системі виробництва в СРСР та Україні зокрема [1, с. 10].

Суттєві зміни в аграрній політиці, які стимулювали ефективніший розвиток галузі, відбулися у 1953–1958 рр. у вигляді реалізації заходів щодо підвищення матеріальної зацікавленості колгоспів, значного підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, збільшення державних видатків на розвиток села та поліпшення його технічного і кадрового забезпечення. Негативним аспектом аграрної політики в цей період було подальше стримування розвитку особистих господарств колгоспників. Відсутність чіткої довгострокової стратегії розвитку аграрного сектору економіки з визначеними цілями та механізмами їх реалізації зумовлювала фрагментарний характер аграрних трансформацій [7].

Отже, зміст аграрної політики полягав лише у вирішенні питань земельних відносин, форм господарювання та виробничих аспектів функціонування сільського господарства. Лише в 1980-х визріло розуміння необхідності проведення комплексної політики щодо розвитку села, яка мала передбачати одночасне вирішення як виробничих, так і соціальних аспектів його життєдіяльності. Проте негативні тенденції розвитку аграрної економіки в цей період вимагали радикальних трансформацій у формах і методах державного регулювання аграрної сфери, відносин власності, а також тривалого періоду для формування принципово нової свідомості господарювання. Тому позитивна спрямованість зазначених реформ потенційно не могла бути реалізована, оскільки суттєво скріплювалася та консервувалася стійкими змінами у свідомості селян, що унеможливило їх практичне втілення.

Таким чином, архетипна природа державної аграрної політики визначає, що

будь-які практичні результати від реформ в аграрному секторі, враховуючи характерну для села консервативність, передбачають певний історичний строк, що може тривати десятиліття. Тож, характерними рисами більшості розглянутих в історичному аспекті аграрних трансформацій в Україні було їх чітке супроводження з боку держави у вигляді розробки та використання відповідних механізмів планування, організації та контролю вказаних процесів. Аграрна політика дореволюційного періоду характеризувалася виваженістю підходів до реформування аграрної сфери, що здійснювалося за попередньої ґрунтовної підготовки і реалізація якого була розрахована на тривалий період з урахуванням необхідності забезпечення еволюційності розвитку процесів реформування. При цьому сама необхідність проведення трансформацій в аграрній сфері була викликана об'єктивними факторами суспільного розвитку на відповідному історичному етапі.

Будь-яка політика, зокрема аграрна, не може обмежитися лише технічними методами і практичними завданнями, оскільки за такої умови її зміст був би неогрунтованим і неповним. Спираючись на певну ідеологічну основу, вона має виходити насамперед із провідної соціальної концепції, що реалізовується в практичних проявах. Аграрна політика протягом історичного шляху була керованою різними ідеями, що надавали їй той чи інший практичний зміст, тому в ній проявляється боротьба соціальних ідей, що поглиблює суспільні антагонізми [6]. Вважаємо, що змістом державної аграрної політики України в умовах нової економічної і політичної парадигми має бути українське селянство, а її завданням – охорона його інтересів і сприяння його розвитку.

Зокрема, національною специфікою селянства було психологічне неприйняття свавільного характеру державної влади, будь-якого насилля, неусвідомлення своєї сили і незалежності. Указані ментально-психологічні особливості селян України значною мірою сприяють формуванню аграрної політики і на сучасному етапі. Таким чином, архетипи приватновласницьких інстинктів визначили запровадження індивідуальних форм господарювання. Цікавим фактом є те, що в Україні земля була, є та залишатиметься сталою цінністю для суспільства при всіх реформуваннях влади. Тож, архетип «Поле» в українському менталітеті відповідає аграрним джерелам української культури, господарському ладу землевлаштування, обрядово-календарним циклам сільського життя та курганним пам'яткам освячення землі тощо.

Висновки. Отже, на наш погляд, архетипна природа державної аграрної політики визначається концептом «Поле», який характеризує аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя, звичаїв та обрядів. Цей концепт був обраний нами для позначення традиційних стереотипів, установок і ціннісних орієнтацій, що домінують у свідомості українського суспільства. Архетипна природа державної аграрної політики простежується крізь всю історію української духовності – від язичницьких обрядів землеробства через християнські цінності та ідеали вільного хутора до наукових розробок учених і соціально-економічних програм органів державної влади України. У розглянутому історичному екскурсі державної аграрної політики відслідковується відсутність розуміння пріоритетності аграрного сектора економіки в розвитку держави, що відповідним чином впливало на формування й ефективність її здійснення. Тобто, нечітке усвідомлення державними органами влади значення і ролі аграрної сфери для

держави загалом руйнує фундаментальні основи українського селянства: родинні цінності, соціальну солідарність та зв'язок між поколіннями, адже формування відносин між державою та селянством має глибоке історичне коріння, що значною мірою проявляється і дотепер і є одним із ключових факторів, що мають стимулювати реалізацію аграрної політики, адекватної цілям розвитку суспільства. Таким чином, органам державної влади необхідно звернути увагу на розгляд проблем в аграрній сфері не тільки з економічної, а і з ментальної позиції.

Перспективами подальших досліджень у вказаному напрямі є оцінка впливу змін у виробничих відносинах аграрної сфери на ефективне вирішення продовольчої проблеми та характер соціальних процесів у сучасному українському селі.

Рекомендації органам законодавчої та виконавчої влади. Органам законодавчої та виконавчої влади необхідно взяти відповідальність за добробут українського суспільства та збереження у власності українського народу земельних ресурсів. Державне управління повинне полягати в регулюванні правових земельних відносин, які мають закріплювати статус селянина як власника землі. Таким чином, предметом аграрної політики має стати система державних і суспільних дій, які визначають умови функціонування сільського господарства, економічну незалежність і соціальну захищеність суспільства. Отже, державним органам влади необхідно дотримуватися принципу: аграрна політика, що здійснюється в інтересах селянства, відповідатиме інтересам цілої нації, оскільки національне буття України розкривається через життєве наповнення концепту «Поле».

Список літератури

1. Євдокимова Д. М. Економічний розвиток України крізь призму технократичного підходу / Д. М. Євдокимова // Стратегія економічного розвитку України. – 2000. – № 2–3. – С. 185–189.
2. Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). / Ю. В. Котляр. – Київ ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – Кн. 1. – 156 с.
3. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності / С. Б. Кримський // Проблеми теорії ментальності / відпов. ред. М. В. Попович. – К. : Наук. думка, 2006. – С. 273-301.
4. Лебедь Д. З. Крестьянство в революции / Д. З. Лебедь // Октябрьская революция. Первое пятилетие. – Х. : ГИУ, 1917-1922. – С. 68.
5. Петровський Г. І. Подбаймо про роботу на селі / Г. І. Петровський // Партія і село. Статті й промови за 1924 рік проводирів комуністичної партії (більшовиків) України тт. Гр. Петровського, В. Чубаря, Д. Лебеда, Е. Квірінга. – Х. : Червоний шлях, 1925. – С. 24.
6. Сціборський М. О. Земельне питання [Електронний ресурс] / М. О. Сціборський. – Париж : Українська книгарня-накладня, 1939. – 109 с. – Режим доступу : <http://www.socialnationalist.org.ua/klasiki/mikola-sciborskiie-zemelne-pitannya>.
7. Шевченко Н.О. Аграрна політика в історичному контексті [Електронний ресурс] / Н. О. Шевченко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2010_4/32.pdf.

8. Юнг К.-Г. Психологические типы / К.-Г. Юнг ; пер. с нем. С. Лорие. – М. : АСТ ; Хранитель, 2008. – 761 с.
-

Nadiya PAVELKO

*Post-graduate student of the Classic private university
(Zaporizhzhya, Ukraine)*

ARCHETYPAL NATURE OF STATE AGRICULTURAL POLICY IN UKRAINE

The article reviews the historical development of the state agricultural policy, as the ideological heritage of the Ukrainian people. Special emphasis is made on the definition of the archetypal nature of state policy and analyzing the meaning of the agricultural sector of the state under the conditions of a new economic and political paradigm.

Keywords: *archetypal nature, state agricultural policy, historical development, Ukrainian people, agrarian sector of Ukraine.*

УДК 351.82:347.453.1

Аліна ПОМАЗА-ПОНОМАРЕНКО

*аспірант Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України
(Харків, Україна)*

МЕХАНІЗМ ЗБАЛАНСУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН: АРХЕТИПНА ПРИРОДА

Проаналізовано архетипну природу механізму збалансування та державної підтримки реалізації інтересів у сфері земельно-орендних відносин. Теоретично обґрунтовано складові цього механізму, а також визначено шляхи їх практичного впровадження в діяльність органів публічної влади.

Ключові слова: *земельно-орендні відносини, інтереси, архетипи, механізм, принципи, технологія, органи публічної влади.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження. Усі перетворення, які сьогодні відбуваються в соціально-економічній сфері, у тому числі і в земельній, поки що не призвели до позитивних змін. Крім того, спостерігається загострення інтересів, з одного боку, суб'єктів державного регулювання земельно-орендних відносин, а з іншого – учасників останніх. Причиною цього, на наш погляд, є не тільки застаріла система контролю за використанням земельних ресурсів, а і поширення архетипу «тінь» (небажання змінювати систему через особисту вигоду посадо-

вих осіб органів публічної влади, яку вони намагаються ретельно приховати). Отже, актуальним питанням сьогодення в масштабах усієї країни є вдосконалення державного регулювання земельно-орендних відносин щодо збалансування та державної підтримки реалізації інтересів у сфері вищевказаних відносин, що можна зробити за умови принципового усунення неузгодженостей і прогалин, наявних у вітчизняній правовій базі, та наближення останньої до європейської.

Аналіз досліджень і публікацій. Невирішені частини загальної проблеми.

Відзначимо, що засади побудови механізмів державного регулювання різноманітних соціально-економічних відносин розроблено в працях багатьох учених – О. Амосова, Е. Афоніна, О. Балакіревої, С. Благодетелевої-Вовк, М. Білінської, Л. Бойко, А. Дегтяра, Д. Карамішева, А. Кузнецова, М. Латиніна, В. Мартиненка, Н. Мельтюхової, А. Мерзляк, О. Радченка, А. Третяка. Водночас низка проблем, пов'язаних з архетиповою природою, внутрішнім устроєм механізмів державного регулювання земельно-орендних відносин, спрямованих на збалансування та державну підтримку реалізації інтересів у сфері таких відносин, залишилась поза увагою науковців, окремі аспекти вивчено недостатньо. Вважаємо, що вирішити ці питання можна лише визначивши принципи й алгоритм використання засобів державного впливу, що, у свою чергу, потребує розроблення певної технології.

Отже, **мета** нашої розвідки – визначити архетипову природу механізму збалансування та державної підтримки реалізації інтересів у сфері аналізованих відносин, установити складники цього механізму, а також намітити шляхи їхнього практичного впровадження в діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Основні результати дослідження. Зазначимо, що під земельно-орендними відносинами (далі – ЗОВ) розуміємо такі відносини, що ґрунтуються на об'єктивно існуючих економічних, правових, організаційних, психологічних, культурних і державноуправлінських взаємозв'язках і взаємозалежностях (громадян та/або юридичних осіб, та/або органів публічної влади), обумовлені відповідними договорами й спрямовані на задоволення публічних і приватних інтересів.

Визначальним чинником розвитку досліджуваних відносин насамперед є регульований державою вплив, який забезпечують певні механізми (правовий, організаційний та економічний), що характеризуються здатністю до комбінування. Розгляд сучасного стану функціонування вказаних механізмів, а також їх удосконалення, на нашу думку, доцільно здійснювати з урахуванням категорії «інтереси», а також архетипів, оскільки саме вони відіграють роль вимог, що висуваються до відносин, на задоволення яких розраховують учасники, а призначенням держави є коригування цих вимог.

Слід зауважити, що архетипи дозволяють розкривати своєрідність складних станів народів і конкретної людини. Пробудження відповідного архетипу, за К. Юнгом, відбувається під впливом певної проблемної, кризової ситуації. Серед запропонованих ученим архетипів у контексті різноманітних суспільних відносин необхідно виділити архетипи «персона» і «тінь» [4]. Проаналізувавши наукові розробки Т. Парсонса [5, с. 503-504], можемо стверджувати, що перший архетип («персона») є аналогічним поняттю рольової поведінки в соціології, другий же слід ідентифікувати як щось зворотне, неприйнятне, суперечливе (тобто, як відхилення від норми). З огляду на це та враховуючи функціональне призначення землі, можемо

припустити, що ЗОВ – це різновид соціально-економічних відносин, під час розвитку яких виявляється й намагається здобути незалежність сфера особистого, яке суперечить колективному, через що такі відносини можуть набувати форми «соціально шкідливих».

Крім того, вартими уваги також є погляди, по-перше, Е. Нойманна, який виокремив такий архетип, як «шлях», шаблон якого визначає (звісно, спочатку несвідомо) поведінку людей, що рухаються до сакральної мети. Прикладом вияву цього архетипу є використання таких виразів, як «шляхи розвитку», «орієнтації», «напрямки» тощо [12, с. 6-9]. А по-друге, слід підтримати позицію тих учених (зокрема, В. Патракова), які виділяють архетип «42 паралелі», що характеризується єдністю протилежностей [6, с. 282]. Йдеться, зокрема, про прагнення одних народів до реформ, миру, міжнародної кооперації тощо або, навпаки, про відсутність у деяких країнах позитивних зрушень, а також політичної, економічної та ін. стабільностей. Варто, проте, уточнити, оскільки через Україну проходять й інші паралелі (46...51), архетип має називатися «40...50 паралелі північної широти».

Як відомо, інтереси також мають складну природу, а тому можуть бути явними (задекларованими), латентними, економічними, політичними тощо. Така різноспрямованість інтересів породжує появу цілої низки суперечностей, що виникають як усередині однієї підсистеми (публічної чи приватної), так і між ними обома. Стосовно сфери ЗОВ, то в ній ми пропонуємо виокремлювати публічні й приватні інтереси, що мають економічну (явну та приховану), екологічну, культурну, стратегічну та ін. спрямованості. Дослідивши наявні практики узгодження названих інтересів у сфері ЗОВ, можемо стверджувати, що питання балансу, підтримки, реалізації й захисту таких інтересів і досі залишається не вирішеним, а відповідний механізм набуває особливої ролі як у науковому, так і в практичному втіленні. Одразу відзначимо, що останній механізм аж ніяк не є другорядним стосовно правового, організаційного та економічного, навпаки, його призначення – інтеграція елементів таких механізмів. З огляду на це актуальним наразі є визначення принципів, а також розроблення певної технології використання засобів державного впливу, що є складниками запропонованого механізму. Для того щоб ця технологія відповідала вимогам сучасності, а також потребам суспільства взагалі, на наш погляд, вона має забезпечувати на першому етапі ідентифікацію інтересів, що наразі здійснюється, на жаль, не відповідними фахівцями (незалежними експертами), а суб'єктами державного регулювання без належної участі об'єкта впливу; на другому етапі – порівняння інтересів, визначення серед них пріоритетних і пошук шляхів їх реалізації; а на останньому – здійснення аналізу ступеня реалізованості інтересів та їх захист.

Практичне втілення у життя такої технології зводиться до набуття властивостей правових засад шляхом унесення корективів до нормативно-правової бази, які полягають, по-перше, в удосконаленні, спрощенні процедури відведення земельних ділянок для подальшої їх оренди. Так, не розробленим, а тому не впровадженим сьогодні залишається механізм відповідальності органів публічної влади за невчасне надання ними висновку щодо погодження чи відмови у погодженні документації із землеустрою. По-друге, не забезпечено право переоформлення права тимчасового користування землею державної та комунальної власності фізичними або юридичними особами без розробки технічної документації.

Слід відзначити, що корективи також мають стосуватися *зобов'язання певних осіб учинити дії на користь ініціатора оренди землі*. Зокрема, склалася безвихідна ситуація, за якої особа, зацікавлена в одержанні землі в оренду, не може подати до відповідного органу публічної влади необхідні документи (висновок державної землевпорядної експертизи, акт про розмежування земельної ділянки та ін.), тому що сусідні землекористувачі відмовляються підписувати вищезазначений акт. Оскаржити їх дії в суді неможливо, оскільки не існує правового припису щодо легітимного зобов'язання сусідніх землекористувачів учинити дії на користь ініціатора оренди.

Як відомо, плата за оренду земельних ділянок може мати натуральну або грошову форму. Проте практика свідчить, що перша (*натуральна*) форма є *недоцільною, що призводить до таких зловживань*: 1) завищуються ціни за послуги (або на продукцію), які надаються орендодавцю замість грошової винагороди; 2) пропонується продукція й надаються послуги низької якості; 3) така орендна плата сплачується орендарем менше 3...4 разів на рік (після отримання врожаю); 4) відбувається ухиляння справжніх платників податків від їх сплати тощо. Виходом із цієї ситуації може бути ухвалення норм, які б, з одного боку, конкретизували, надавали вичерпний перелік обставин, за яких є можливим використання натуральної форми орендної плати, а з іншого – визначали б механізм сплати орендної плати за землю, тобто періодичність (не менше чотирьох разів на рік), мінімальний та максимальний розмір орендної плати (зокрема, 3...7 % від суми нормативної грошової оцінки земельної ділянки) та установлювали б менш демократичну відповідальність за недотримання умов договору та ін.

Ще одним проблемним питанням, що вимагає вирішення, є *відсутність відповідної підтримки орендарів з боку землевласників щодо нотаріального посвідчення договору оренди землі*. Крім того, слід унести корективи в правову базу щодо *заборони використовувати землю до державної реєстрації договорів оренди землі* (вважаємо, що необхідно встановити чіткий строк, наприклад до двох місяців, протягом якого слід подати договір на реєстрацію).

Актуальним сьогодні також є ухвалення норми, яка гарантувала б *право орендаря на продовження договору оренди землі, укладеного з метою будівництва певних споруд чи приміщень на короткий строк*. Так, непоодинокими є випадки, коли орган публічної влади, відмовляючи в продовженні договору оренди землі, посиляється на «недоцільність» здійснення подальшої оренди, не пояснюючи орендарю смислового наповнення цього терміна. Крім того, склалася негативна практика, що *обов'язок страхувати землю від впливу якихось негативних процесів та явищ здебільшого покладається на орендодавців*. Зважаючи на це, сьомий блок корективів законодавства має стосуватись *залучення до страхування землі і орендарів*.

На шляху до державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень можна зіткнутися із проблемою, пов'язаною зі стягненням завищеної плати за оцінку землі, що позначається на добробуті громадян, більшість з яких, як відомо, має достаток нижчий за середній. Ураховуючи сучасний стан соціально-економічного розвитку нашої країни, вважаємо, що виходом з такої ситуації може бути *організація гарантійного фонду для матеріальної допомоги в державній реєстрації своїх прав землекористувачам на базі громадських організацій, створених*

під конкретний грант і розташованих для зручності в усіх регіонах країни. Звісно, діяльність цих організацій має бути публічною, що видається можливим за умови активізації в такому напрямку ЗМІ. Водночас підкреслимо, що запропоновані положення з часом ще можуть бути уточнені та скориговані.

Варто зазначити, що не вирішеним також залишається питання, пов'язане з контролем за використанням та охороною земель. Незважаючи на те, що процедури здійснення державного, самоврядного й громадського контролю встановлено законодавчо, *норми*, що визначають останні два його види (самоврядний і громадський) [3], *мають декларативний характер*. Отже, спостерігається ситуація, коли органи місцевого самоврядування, звертаючись до суду з вимогою щодо зобов'язання орендаря звільнити земельну ділянку з підстав вчинення ним недопустимих дій, змушені також надавати на підтвердження останнього факту документ, складений відповідною інспекцією.

Окремий блок займають питання, на жаль, ще недостатньо досліджені, пов'язані із законодавчими прогалинами та неузгодженостями важливих правових документів:

- відсутнє легітимне визначення поняття «земельно-орендні відносини»;
- наявні суперечності правових приписів усередині однієї норми (наприклад, ч. 3 і 5 ст. 186-1 Земельного кодексу України) [3] через унесені в законодавство зміни [9], нібито спрямовані на спрощення процедури погодження проектів відведення земельних ділянок для подальшої їх оренди;
- уводяться надмірні обмеження в ст. 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» щодо можливості передачі в оренду об'єктів державної власності [9; 10];
- відсутнє чітке унормування (регламентування) дій посадових осіб органів публічної влади у сфері ЗОВ, що негативно позначається на дотриманні внутрішньої виконавської дисципліни службовцями, на інформаційній та консультативній роботі останніх і на протидії проявам корупції;
- не узгоджені між собою законодавчі акти (що цікаво – ухвалені з різницею в два тижні) стосовно скасування й утворення комісій із питань погодження документації із землеустрою [8; 9];
- не узгоджені між собою положення нормативно-правових актів щодо обов'язковості перевірки дотримання будівельних норм, чинного містобудівного законодавства органами державного архітектурно-будівельного контролю *в процесі формування* земельних ділянок [3; 9];
- мають місце не обґрунтовані належним чином інституціональні зміни. Відтепер, зокрема, правомочним уносити відомості до Державного земельного кадастру й надавати останні є Державне агентство земельних ресурсів України, але за умови додаткового самостійного розподілу цих повноважень між територіальними органами різних рівнів [9];
- у новій редакції викладено правові норми, що раніше вже були скасовані (наприклад, ч. 4 ст. 20 Земельного кодексу України [3]) та ін.

Перелічені недоліки вітчизняної правової бази є перепорою для активізації механізму збалансування та державної підтримки реалізації інтересів у сфері ЗОВ, усунення яких дасть поштовх для нормального його функціонування.

Однак на шляху до вдосконалення державного регулювання ЗОВ важливим також є встановлення такого елемента, як *принципи*, стосовно яких наразі відсутній єдиний підхід до формулювання. Зважаючи на те, що визначальним для вказаного механізму є категорія «інтереси», а в попередніх роботах ми запропонували модель формування й підтримки балансу останніх [7, с. 122], можна зробити висновок, що елементи цієї моделі мають бути ураховані під час систематизації аналізованих принципів. Отже, виділяємо загальні та спеціальні принципи: легітимності, економічності, науковості, доцільності, тобто відповідності методів, інструментарію та заходів поставленій меті; адресності, справедливості та своєчасності надання державної допомоги, гарантованості та стабільності надання останньої, необхідного розмаїття та порівняння інтересів, мінливості, взаємозалежності та унеможливлення латентності останніх, підпорядкованості одних інтересів іншим, виваженого поєднання різних видів допомоги (правової, інформаційної, консультативної, матеріально-фінансової, ресурсної, психологічної тощо), відбору компромісів, гарантування можливості захисту інтересів та ін. Відзначимо, що для досягнення позитивних результатів ці принципи повинні втілюватися лише в комплексі.

Ступінь дотримання запропонованих принципів характеризує рівень розвитку ЗОВ. З огляду на це та ураховуючи головне призначення технології, можемо стверджувати, що у сфері ЗОВ реалізація цих принципів може мати такий вигляд. Етапу збалансування інтересів має передувати етап їх *опосередкованого та/або безпосереднього виявлення й аналізу* з метою визначення серед них пріоритетних. На жаль, на практиці пошук і порівняння інтересів у сфері ЗОВ майже не відбувається, тому засобами для останнього можуть слугувати, по-перше, аналіз нормативно-правових актів, проведення референдумів, соціопитувань і громадських слухань, а по-друге, – узагальнення питань, викладених у зверненнях громадян до органів публічної влади. Окремий спектр робіт щодо ідентифікації інтересів слід проводити в напрямку дослідження програмних документів партій та громадських організацій і матеріалів ЗМІ. Очевидно, що реалізація цих засобів має бути покладена на відповідних фахівців, проте на початковій стадії це можуть здійснювати відділи внутрішньої політики місцевих державних адміністрацій, спеціалісти по зв'язках із громадськістю, а також загальних відділів, депутати місцевого скликання або їхні помічники, органи самоорганізації населення та ін. Щоправда, вплив останніх, на жаль, наразі практично відсутній через їх нерозвиненість.

На другому етапі має відбуватися *збалансування інтересів* як усередині однієї підсистеми (публічної чи приватної), так і між ними обома. Це, на наш погляд, варто робити, починаючи з місцевого рівня, за допомогою програмно-цільового методу, що вимагає:

- формулювання стратегічної мети (необхідності розвитку ЗОВ та узгодження інтересів учасників останніх між собою, а також з публічними інтересами);
- проведення відкритих семінарів для депутатів, їх помічників і членів громади щодо особливостей і переваг ЗОВ та важливості збалансування інтересів, наявних у цій сфері;
- підготовки посадових осіб органів державної влади та виконкому місцевої ради з питань регулювання розвитку ЗОВ та узгодження інтересів, наявних у цій сфері;

- виявлення інтересів і потреби у ЗОВ на території громади, їх оцінка (наприклад, за допомогою ключових положень кваліметрії);
- розроблення (разом з потенційними учасниками ЗОВ, представниками громади) і затвердження відповідних програм;
- реалізації вищевказаних програм;
- внутрішнього й незалежного моніторингу результативності виконання місцевих програм, їх коригування.

Підкреслимо, що особливої уваги також потребує *задоволення аналізованих інтересів та з'ясування ролі держави в підтримці останнього*. Разом з тим зауважимо, що пошук різноманітних шляхів реалізації інтересів є проблематичним. Проте, зважаючи на предмет розгляду, можемо стверджувати, що найбільш поширеним варіантом узгодження й задоволення інтересів є укладення відповідного договору. Це, очевидно, зумовлюється тим, що законодавчо закріплено припис щодо обов'язковості укладення такого договору та ще й у письмовій формі [11, ст. 1, 14].

Слід уточнити, що учасникам ЗОВ (у тому числі і потенційним) повинна надаватися своєчасна, адресна, гарантована, обґрунтована допомога за умови виваженого поєднання її різноманітних видів, якщо необхідно, то і на конкурсній основі, а також безпосередньо тим, хто її дійсно потребує. Вважаємо, що в правовому полі дефініції «допомога» і «підтримка» слід використовувати як синонімічні; це фіксують тлумачні і термінологічні словники сучасної української мови [1, с. 240]. З огляду на це поняття «державна допомога» і «державна підтримка» слід використовувати як тотожні, що позначають різні роботи, послуги та пільги, які надаються державою й отримуються майбутніми та теперішніми учасниками ЗОВ.

Крім того, за тлумачним словником «допомога» може вживатися і в значенні терміна «захист». Зважаючи на це, пропонуємо говорити також про *необхідність захисту різноманітних інтересів*, наявних у сфері ЗОВ. Наразі ситуація з визначенням органу судової гілки влади, до якого слід звертатися із позовною заявою за захистом порушених прав під час укладання та виконання умов договорів оренди землі, є проблематичною. Зокрема, незрозуміло, яким – загальним або спеціальним (господарським, адміністративним) – судом буде вирішуватися спір. Вирішити ж це питання можна двома шляхами: активно використовувати практику досудового вирішення спорів (зокрема, у земельних комісіях, що утворюються в органах публічної влади) або створити, як стверджує Й. Дорош, окремий і єдиний у своєму роді судовий орган – Земельний суд [2, с. 32].

Висновки і перспективи подальших розробок. Рекомендації органам публічної влади. Отже, механізм збалансування та державної підтримки інтересів у сфері ЗОВ характеризується комплексністю (здатністю до інтеграції елементів інших механізмів). У його складі варто виокремлювати, по-перше, загальні й спеціальні принципи, а по-друге, технологію застосування засобів регулювання, яка має забезпечувати ідентифікацію інтересів, пошук шляхів їх задоволення й захист. Упровадження цих складових слід покласти на відповідних фахівців, проте на початковій стадії це можуть здійснювати відділи внутрішньої політики місцевих державних адміністрацій, спеціалісти по зв'язках із громадськістю, а також загальних відділів, помічники депутатів місцевого скликання, а також органи самоорганізації населення (з часом).

Крім того, констатуємо, що вищевказаний механізм – одна з головних архетипових парадигм державного управління, а також форма регульованого державою впливу на ЗОВ, який потребує системного, науково обґрунтованого вдосконалення. Головним у досягненні принципу системності вважаємо урахування категорії «інтереси» й архетипів «тінь», «шлях» і «40...50 паралелей північної широти», адже неврахування латентних інтересів та архетипу «тінь» може призвести до виникнення «соціально шкідливих» відносин і збільшення кількості проявів корупції. Використання другого архетипу («шлях») дасть змогу здійснити реформування регульованого державою впливу на ЗОВ від загального до конкретного, з чітким визначенням напрямків (орієнтирів) і спрямуванням такого впливу на розвиток аналізованих відносин. Усвідомлення ж важливості третього архетипу є запорукою наукового обґрунтування потреби застосування досвіду тих країн, розташованих на 40...50 паралелях північної широти, які, на відміну від України, досягли позитивних результатів у врегулюванні земельних відносин. Серед них слід виділити Францію, Польщу, Російську Федерацію, КНР, США, Канаду.

Таким чином, урахування зазначених вище категорії та архетипів набуває невідкладного характеру й стратегічного значення та зумовлює вибір наступних тем досліджень.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
2. Дорош Й. Напрями удосконалення екологічної політики в галузі земельних відносин / Й. Дорош // Землевпорядний вісник. – 2012. – № 2. – С. 28–33.
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III // ВВР України. – 2002. – № 3-4. – С. 27.
4. Карл Густав Юнг и аналитическая психология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jung.psy4.ru/arc.htm>.
5. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс. – М : Академический проект, 2000. – 880 с.
6. Патраков В. Архетип 42 паралелі і принцип синхроністичності К. Г. Юнга / В. Патраков // Публічне управління: теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з держ. управління : спец. вип. – Х., 2011. – С. 276-284.
7. Помаза-Пономаренко А. Л. Аналіз концептуальних підходів щодо формування й підтримки балансу публічних і приватних інтересів у земельно-орендній сфері / А. Л. Помаза-Пономаренко // Економіка та держава. – 2012. – № 12. – С. 121–124.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення [Електронний ресурс] : Закон України від 02 жовт. 2012 р. № 5395-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5395-17>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів [Електронний ресурс] : Закон України від

- 16 жовт. 2012 р. № 5462-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5462-17>.
10. Про оренду державного та комунального майна : Закон України від 10 квіт. 1992 р. № 2269-XII // ВВР України. – 1992. – № 30. – С. 416.
 11. Про оренду землі : Закон України від 06 жовт. 1998 р. № 161-XIV // ВВР України. – 1998. – № 46–47. – С. 280.
 12. Neumann E. The Great Mother: An Analysis of the Archetype / E. Neumann. – Princeton University Press, 1991. – 425 p.
-

Alina POMAZA-PONOMARENKO

Post-graduate student of Kharkiv regional institute of public administration

National Academy of Public Administration at the President of Ukraine

(Kharkiv, Ukraine)

BALANCING AND STATE SUPPORT MECHANISM FOR REALIZATION OF INTERESTS UNDER IN LAND LEASE RELATIONS: ARCHETYPICAL NATURE

This article analyzes the archetypal nature of balancing mechanism and state support of realization of interests in land lease relations. The author theoretically justifies the foundation of this mechanism as well as indentifies the means of its practical implementation to the public authorities' functions.

Keywords: *land lease relations; interests; archetypes; mechanism; principles; technology; public authorities.*

ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ (АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА)

УДК 332.122.62

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО
*аспірант кафедри економічної теорії
Сумського державного університету
(Суми, Україна)*

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ СТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОСИСТЕМИ ІННОВАЦІЙ З УРАХУВАННЯМ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНСТИТУЦІЙНИХ АРХЕТИПІВ

Розглянуто особливості формування інноваційної екосистеми на регіональному рівні в контексті архетипової парадигми. Запропонована концепція регіонального розвитку на основі архетипів відкритих інновацій і мотиваційної складової інноваційно-інвестиційних процесів.

Ключові слова: *архетип, інноваційна екосистема, інститут, регіон.*

Постановка проблеми. Побудова ефективної національної інноваційної системи як системи інститутів дозволила високорозвинутим країнам реалізувати технологічні прориви і забезпечує підтримку конкурентоспроможності економік. Інноваційні процеси найуспішніше протікають в сприятливому середовищі – екосистемі, яка забезпечує необхідними ресурсами і встановлює зв'язки між окремими елементами і формується під впливом багатьох чинників, у т.ч. суспільних архетипів.

Актуальність теми дослідження. Питання формування екосистем інновацій на регіональному рівні є досить розробленим за кордоном, але в Україні, проте, переважно превалює елементний підхід, який передбачає розгляд формування окремих інституційних елементів інноваційної системи, тоді як відсутність системного підходу до їх формування зводить нанівець всі зусилля. Красномовним є той факт, що Україна, будучи лідером по патентуванню винаходів, перебуває «в хвості» по рівню практичного використання розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування регіональних інноваційних систем присвячені праці С. Борраса, Х. Брачика, Г. Етцковича, Л. Лидесдорфа, Ф. Кука, К. Сейбла, А. Скотта. Серед вітчизняних учених слід назвати В. Александрову, І. Брикову, З. Варналія, М. Данилович, А. Поручника, В. Реутова, Д. Стеченко, О. Христенко. Дослідження архетипів у контексті управління взагалі й інноваціями зокрема проводили В. Захаров, В. Єгоркін, В. Кондратьєв, О. Фрейдіна, Р. Юсупов, проте системного аналізу питань формування регіональної інноваційної системи з погляду архетипів не здійснювалося.

Виділення невирішеної частини проблеми. Саме аналіз і врахування архетипів в управлінні інноваційною сферою як на загальнодержавному, так і на регіо-

нальному рівні, дозволить істотно підвищити ефективність цих процесів і створить підґрунтя для розвитку ефективної національної інноваційної системи, яка не в останню чергу базується на соціокультурному базисі.

Метою статті є аналіз особливостей формування регіональної системи інновацій на основі визначення архетипів (стимулюючих і стримуючих) та розробка рекомендацій щодо оптимізації процесів на основі архетипової парадигми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність питання розвитку регіональних інноваційних екосистем обумовлюється новою роллю регіонів. У розвинених країнах світу, особливо в ЄС, останнім часом спостерігаються дві провідні тенденції: зростання політичної ваги регіонів і збільшення кількості регіональних ініціатив, спрямованих на стимулювання економічного розвитку. Вагомість регіональної компоненти у побудові ЄС підкреслюється гаслом співтовариства – «Європа регіонів». Теоретичною основою сучасних підходів є концепція «нового регіоналізму», заснована на об'єднанні централізованих («уніз») і децентралізованих («угору») підходів. При цьому зусилля спрямовуються на стимулювання внутрішніх резервів саморозвитку регіонів, і значна увага приділяється міжрегіональним і міжнародним формам співпраці. Модель регіонального економічного розвитку ЄС ґрунтується на стратегічному партнерстві між місцевими органами влади, державним і приватними секторами і громадськими організаціями [10, с. 6–7].

Управління інноваційною екосистемою базується на її аналізі як сукупності взаємозалежних структур, діяльність яких спрямована на продукування і комерціалізацію наукових знань і технологій і забезпечення інноваційних процесів, які мають могутню національну основу, культурні традиції, політичні і культурні особливості.

Згідно з традиційним підходам екосистема інновацій базується на п'яти основних елементах:

- 1) наука, інженерно-технічні співтовариства, вищі учбові заклади, які відіграють роль основних постачальників інноваційних ідей для комерціалізації;
- 2) індустрія венчурних інвестицій, яка забезпечує приток в екосистему фінансових ресурсів і бізнес-компетенцій;
- 3) інфраструктура, яка забезпечує функціонування інноваційних компаній;
- 4) стійкий попит на високотехнологічну продукцію, технології і стартапи;
- 5) законодавче правове поле, яке забезпечує комфортні умови для інноваторів.

В Україні ж переходу до інноваційної моделі розвитку перешкоджають:

- недостатня інформованість компаній і підприємств про існування нових технологій і можливості доступу до них за допомогою інноваційної інфраструктури;

- слабо розвинені механізми стимулювання підприємств регіону до розвитку технологічної кооперації і використання інновацій;

- слабе залучення наукового потенціалу в процеси регіональної економіки;

- фрагментарність інноваційної інфраструктури; у ній слабо розвинені зв'язки між організаціями інноваційної інфраструктури регіону;

- недостатньо розвинений системний механізм фінансової підтримки послуг інноваційної інфраструктури для регіональних компаній і наукових організацій;

- слабе використання кращих практик розвитку інноваційної інфраструктури.

Однією з головних причин цього є те, що часто на рівні практичного управління інноваційними процесами в регіоні використовуються або досить обмежений

досвід, або найбільш загальні методологічні підходи, або закордонні рекомендації, розроблені для вирішення подібних задач, але в інших економічних і соціально-культурних умовах. Вказані умови підвищують ймовірність системних помилок при прийнятті управлінських рішень на регіональному рівні. Тому ми пропонуємо розглянути архетипи, що впливають на процес управління регіональною інноваційною екосистемою, які доцільно класифікувати за джерелами виникнення і об'єктами впливу відповідно на архетипи державного управління і архетипи учасників інноваційної системи, представлених переважно приватним сектором.

Згідно з К. Г. Юнгом, архетипи не є жорсткою програмою, яка моделює поведінку людини, це скоріше «розпорядження загального плану», які не регулюють форму, а задають певний напрямок діяльності». Певну конкретику вони знаходять лише у рамках того чи іншого культурного середовища. Найбільш явно архетипи виявляються в економічному менталітеті, який, на думку Р. Н. Юсупова, є «стійкою і органічною єдністю неусвідомлюваних архетипів і свідомих стереотипів, які забезпечують національну специфіку сприйняття і осмислення економічної інформації, а також будь-яких явищ і процесів соціально-економічної дійсності в цілому» [12].

У відомій моделі «тропічного лісу» (підхід, який використовується в Кремнієвій Долині) інноваційна екосистема розглядається як така, що складається з двох частин – «заліза» і «софту». Під «залізом» розуміється створена на території фізична інфраструктура інновацій, а як «софт» розглядається культура інновацій, в якій з'являються нові типи поведінки і соціальної взаємодії, які сприяють інноваційному розвитку.

Побудову регіональної інноваційної екосистеми не можна розглядати поза загальнодержавним управлінням і системою національної ідентичності, за якою ховається провідний чинник самодостатності соціокультурної системи (геополітичної, економічної і релігійно-духовної). Проте наявність регіональної асиметрії і низки успішних і провальних прикладів поза рамками початкових чинників (які не формувалися цілеспрямовано) у рамках однієї країни дає привід стверджувати про наявність певних специфічних умов на регіональному рівні.

Розглянемо інноваційні архетипи на рівні приватних економічних суб'єктів.

Спільне дослідження Innovating on your own terms компаній IBM Institute for Business Value та Innosight узагальнило досвід експертів IBM і 700 топ-менеджерів 90 найбільших компаній світу. У підсумковому звіті були описані «інноваційні архетипи», що визначають підхід до інновацій, притаманну їм інноваційну стратегію і найбільш типові способи її реалізації. Відповідно до цього підходу інноваційний архетип визначає:

- організаційний формат розвитку інновацій, який є найбільш природним і продуктивним (найчастіше — вибір між самостійним генеруванням, трансфером з наукової сфери, копіюванням або модифікацією існуючих технологій);
- джерела і способи пошуку і збору інформації;
- внутрішні механізми впровадження інновацій;
- пріоритетні підходи при пошуку інновацій.

У табл. 1 наведена розширена класифікація архетипів залежно від виду інноваційного архетипу [4] і запропонований авторський підхід до ролі регіональної влади залежно від типу і за умов активної політики.

*Архетипіка і державне управління:
інституційні форми, механізми та практики*

Таблиця 1 – Інноваційні архетипи і роль регіонального управління

Інноваційний архетип	Підготовка інновацій	Акценти і співпраця	Бізнес-модель	Тип регіональної політики	Роль органів влади
Творці брендів	продуктові інновації, орієнтовані на створення брендів; середні обсяги виробництва; орієнтація на елітного кінцевого споживача	висока спеціалізація, сильна кооперація з постачальниками, аутсорсинг НДДКР	орієнтація на бренди преміального сегменту; сильний захист інтелектуальної власності	кластери, бізнес-інкубатори	висока
Швидкі імітатори	удосконалення інновацій і доведення їх до масового ринку	середній рівень спеціалізації, вибіркова кооперація, інтенсивний аутсорсинг НДДКР	орієнтація на низькі затрати, порівняно низький ступінь захисту інтелектуальної власності	кластери	висока
Пристаюванці до масового ринку	адаптують і покращують існуючі продуктові інновації	широкий фокус виробництва, інтенсивний аутсорсинг НДДКР, обмежена участь в підприємницьких мережах із постачальниками	орієнтація на низькі затрати, слабкий захист інтелектуальної власності, орієнтація на бренди	усі можливі форми трансферту технологій	низька
Революціонери дизайну	орієнтація переважно на технологічні інновації, перехід від масового виробництва до пошуку вузьких ринкових ніш	ініціатори побудови виробничих мереж, модульний принцип проектування, обмежений аутсорсинг НДДКР	інновації, орієнтовані на зниження затрат, відносно сильний захист інтелектуальної власності	технопарк	висока
Оптимізатори кінцевого виробничого циклу	преміальні продуктові інновації на основі використання нових систем і компонентів	вузька спеціалізація, дуже обмежений аутсорсинг НДДКР	контроль над інтелектуальною власністю	технопарк	висока
Фахівці з оптимізації витрат	інновації на основі нових технологій виробництва, орієнтація на споживача	широкий фокус, середній рівень аутсорсингу НДДКР, формальне партнерство	продукти з низькими затратами, відносно сильний захист інтелектуальної власності	усі можливі форми трансферту технологій	висока

Інноваційна екосистема повинна забезпечувати мотиваційний ефект, тобто слабкі інноватори повинні прагнути до активізації інноваційних процесів, а підприємства, які не запроваджують інновації, повинні зрозуміти, що це – доступний і потенційно ефективний вид діяльності.

Щоб потоки ідей поширювалися в системі і реалізовувалися у виробництві, варто перейти від менеджменту конкретних проектів і людей до менеджменту екосистем в цілому. Аналіз інноваційно-інвестиційних проектів у Сумській області показав переважання саме точкового підходу, коли органи влади спрямовують зусилля лише на розробку і реалізацію кількох проектів, нехтуючи системністю.

Одним з ключових процесів у створенні «тропічного лісу», на думку Хоровіта [11], є перехід від ЕГОсистеми, коли вирішальну роль відіграють окремі люди, до ЕКОсистеми, коли всі рівні діють у рамках довірчих стосунків.

Важливим чинником деструктивної архетипізації є принципи механізму державних закупівель, оскільки добре відомо, що інноваційна продукція в більшості випадків дорожче, ніж традиційна, проте, вона приносить відчутні вигоди при експлуатації, і цей факт необхідно враховувати при складанні держконтрактів.

У контексті попереднього варто розглянути базовий архетип інноваційного розвитку – амортизацію, тобто подолання вимирання «старих» штучних об'єктів (матеріальних або ідеальних). Оскільки без цього процесу життєдіяльність людства в його взаємозв'язку з штучними системами стала цілком неможливою, його можна вважати за природний. Процес комплексної прискореної загальної амортизації зазвичай зв'язується з модернізацією як системним процесом. Для боротьби з руйнуванням об'єктів штучного середовища люди використовували спосіб, аналогічний природному, – заміну застарілих штучних об'єктів новими. Проте у 1990-х унаслідок скорочення виробництва відновлення засобів трудового процесу виявилось не потрібним. Більш того, скорочення виробництва і масове безробіття призвели до того, що створена в СРСР система професійної підготовки виявилася надлишковою і була повністю зруйнована. В результаті перебудови базовий «інноваційний» архетип – архетип загальної амортизації — перестав відтворюватися [1, с. 7].

Пріоритетне значення має розвиток процесів взаємодії і комунікацій. Згідно з провідними концепціями інновації переважно активно розвиваються у відкритих і гнучких спільнотах разом із дистанцією влади. У випадку вітчизняної практики зберігаються високі соціальні бар'єри і формалізований характер системи, які ускладнюють комунікацію і знижують потенціал спільної дії.

Згідно з викладеним вище можна виділити деструктивні архетипи зовнішнього чинника («хтось зацікавлений має сам прийти до нас») і архетип директивного управління, який проявляється, зокрема, у логіці індустріального розвитку і заснований переважно на вертикальних командно-адміністративних зв'язках центру і великих компаній, в якому наука і університети займали підлегле положення.

У контексті управління доцільно використовувати архетипи систем управління, ґрунтуючись на працях С. Біра і А. Поспелова [10]. Розглянемо два архетипи. Перший – загальний архетип з елементами «об'єкт управління – система управління – зовнішнє середовище». У моделі реалізуються такі принципи управління, як «чорний ящик», зворотний зв'язок, взаємодія системи з зовнішнім середовищем. Особливості моделей управління відображають часткові архетипи:

– архетип жорсткого управління – система з розімкненим контуром управління (система управління лише з прямим зв'язком), яка реалізує закладений алгоритм управління, не цікавлячись результатами роботи. Механізм здійснює управління вхідними потоками відповідно до норм, стандартів і правил. Механізм придатний для початкового етапу формування регіональної інноваційної системи;

– система управління із замкненим контуром управління, що створюється за допомогою зворотного зв'язку, який реалізує алгоритм «жорсткого» управління і алгоритм коригувальних дій, обумовлених силою зворотного зв'язку, яка залежить від міри невідповідності отриманих результатів плановим. Механізм придатний для управління екосистемою у випадку інновацій у державному секторі;

– система управління з адаптацією: створення в системі з замкненим контуром управління нового блоку – блоку адаптації, основне призначення якого пов'язане з вибором способу управління з множини допустимих варіантів, які сприяють наближенню системи до планованої траєкторії. Механізм придатний для управління і розвитку існуючої екосистеми.

Щодо інноваційної системи осмислено роль людського чинника. Найважливішою є порівняно нова для нашої країни роль (keystone) людини, яка є не підприємцем, дослідником, інженером, а фігурою, здатною об'єднати різні елементи екосистеми. Поява такої фігури є випадковістю, яка дозволяє виживати екосистемі і забезпечує її стійкість.

Соціальний контракт точно описує взаємні зобов'язання і виражає стан, до якого ми завжди прагнемо, займаючись інноваціями. Але спочатку в цей контракт потрібно повірити.

У рекомендаціях проекту Europe Aid «Наука і комерціалізація технологій» [5] розглядається досвід створення регіонального центру комерціалізації технологій на прикладі Росії і Німеччини. У Росії (регіональна практика в Україні нічим не відрізняється) місія центру була сформульована як державна функція та орієнтувала діяльність центру у формат агента регіональної адміністрації. Як основні клієнти розглядалися місцеві науково-дослідні організації і промислові підприємства, у яких не було і, власне, не мало бути потреби в моніторингу чи формуванні портфеля інноваційних проектів. Можливість для залучення коштів державних програм у сфері інноваційного розвитку існувала, але вимагала інших компетенцій центру. Спеціальної регіональної програми, пов'язаної з задачами сприяння комерціалізації технологій, в регіоні не існувало. Залучений персонал мав досвід викладання, але не володів компетенціями, потрібними для надання конкурентоспроможних послуг. Таким чином, вибрана стратегія створення центру не могла забезпечити ефективний організаційний розвиток.

У протилежність цьому, в Німеччині агенція PVA-MV AG (м. Росток, Померанія) була створена у формі консорціуму для отримання прибутку. Консорціум діє на основі угоди про взаємодію і одержує цільове державне фінансування з коштів Програми з комерціалізації Федерального міністерства освіти і науки (BMBWF) і регіонального бюджету (50 на 50).

Висновки і перспективи подальших досліджень. В основі функціонування екосистеми не повинна лежати ідея «примусовості взаємодії». В ідеалі кожен з учасників інноваційного процесу має власні цілі, що одночасно сприяє формуванню

зв'язків у екосистемі та інноваційному розвитку економіки в більшому масштабі.

За умови створення екосистем, слоган «Сила України – в самотності її регіонів, завдяки чому в ній є все!» набуде не тільки культурний, але й інноваційний зміст, оскільки основна частка (за деякими оцінками – до 80 %) іноземних інвестицій в економіку східноєвропейських держав була залучена за ініціативою і при безпосередньому сприянні територіальних органів влади і місцевого самоврядування.

Список літератури

1. Захаров В. К. Модернизация и внегосударственное управление / В. К. Захаров // *Public Administration in the 21st Century: Traditions and Innovations*. 9th Int. Conf. – М. : Moscow University Press, 2011. – V. 2. – P. 5-12.
2. Егоркин В.Г. Философия инноваций / В.Г. Егоркин // *Общество. Среда. Развитие («TERRA HUMANA»)*. – 2006. – № 1. – С. 14-25.
3. Катукоев Д. Д. Институциональная среда глобализированной экономики: развитие сетевых взаимодействий / Д. Д. Катукоев, В. Е. Малыгин, Н. В. Смолянская. – М. : Ин-т экономики РАН, 2012. – 45 с.
4. Кондратьев В. Б. Автомобильная промышленность: перспективы развития после кризиса [Электронный ресурс] / В. Б. Кондратьев // *Перспективы*. – 01.10.2010. – Режим доступа : http://perspektivy.info/rus/ekob/avtomobilnaja_promyshlennost_perspektivy_razvitija_posle_krizisa_2010-10-01.htm.
5. Лукша О. Центр коммерциализации технологий – организационное развитие: как создать, управлять, организовать мониторинг и оценку деятельности / О. Лукша, П. Сушков, А. Яновский // *Проект Europe Aid «Наука и коммерциализация технологий»*. – 2006. – 124 с.
6. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. – СПб : Питер, 2005. – 336 с.
7. Методи та механізми фінансування місцевого економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.mled.org.ua/media/docs/Financial_Methods_and_Mechanisms_Report__Kyiv_2012.pdf.
8. Місцевий економічний розвиток: моделі для успіху / під кер. М. Дацишина. – К. : Інститут реформ, 2003. – 41 с.
9. Розенберг Н. Как Запад стал богатым. Экономическое преобразование индустриального мира / Н. Розенберг, Л. Бирдцелл ; пер. с англ. – Новосибирск : Экор, 1995. – 352 с.
10. Фрейдина Е. В. Исследование систем управления / Е. В. Фрейдина. – М. : Омега-Л, 2008. – 367 с.
11. Хван В. Тропический лес. Секрет создания следующей Силиконовой долины / В. Хван, Г. Хоровитт ; пер. с англ. – Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2012. – 332 с.
12. Юсупов Р. Н. Формирование инновационного менталитета [Электронный ресурс] / Р. Н. Юсупов // *Матер. V Междунар. студ. электронной научн. конф. «Студенческий научный форум – 2013»*. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/pdf/7496.pdf>.

Vitaliy OMELIANENKO

Post-graduate student of Economic theory department

Sumy state university

(Sumy, Ukraine)

ADMINISTERING THE PROCESSES OF REGIONAL ECOSYSTEM INNOVATIONS CREATION CONSIDERING THE PECULIARITIES OF INSTITUTIONAL ARCHETYPES

The article describes the creation of innovative regional ecosystem and its peculiarities in the context of the archetypes paradigm. It suggests a framework of regional development based on archetypes of open innovations and the motivational component of innovation and investment processes.

Keywords: *archetype, innovation ecosystem, institution, region.*

УДК 721.012.22

Юлія ЧЕРКАСОВА

студентка 5 курсу інженерно-екологічного факультету

Сочинського державного університету

(Сочі, Росія)

ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ГРОМАДСЬКОГО ЗНАЧЕННЯ У ЖИТЛОВИХ РАЙОНАХ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Обґрунтовано актуальність збереження ресурсів в їх первісному, до проектної ситуації, стані. Вирішується проблема гармонізації функціонального і природних компонентів місця проектування і пошуку нової функціональної спрямованості житлового району. На прикладі проектування багатофункціонального парку в житловому районі вирішується проблема наповнення не функціональної раніше території. При цьому відносно нові напрями в мистецтві і скульптурі стають стилістичними складовими спроектованого об'єкту.

Ключові слова: *проектування, містобудування, екологія, архетип, схема.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Катастрофічний стан міст нашої країни не тільки не забезпечує нові потреби сучасної людини і міського способу життя, але і здебільшого втрачає сьогодні історико-культурну своєрідність. Усе це тягне за собою зміну архетипів містобудівного контролю і вимагає невідкладної кардинальної зміни пріоритетів. Цілком очевидно, що подальше прямолінійне нарощування нормативної забезпеченості регламентованого обслуговування не лише не покращує, але значно погіршує всі характеристики міського середовища. Завдяки примноженню мізерних сценаріїв

міського життя, рутинних форм обслуговування і безлюдних убогих просторів на периферії міста по всій містобудівній системі, включно з історичним центром, транслюються потворні типи бездуховного середовища, що відповідають нормативним формулам [7, с. 20].

Актуальність теми дослідження пов'язана з постійним зростанням та ускладненням структурних компонентів сучасного просторово-територіального утворення і посиленням взаємозв'язків системи «велике місто», де мешкає понад 40 % усього міського населення РФ. При цьому фундаментальною складовою будь-якого великого міста є його територія, яка виступає необхідною умовою його функціонування і розвитку.

У сучасних умовах на території багатьох великих міст відбуваються хаотичні і різноманітні за своєю суттю процеси, що є причинами соціально-економічних, екологічних і транспортних проблем і призводять до її диференціації за функціональною завантаженістю, нерівномірною щільністю різноманітних об'єктів, екологічною і соціальною ситуацією, охопленням і забезпеченістю транспортною інфраструктурою та ін. [2, с. 54].

Проблема розвитку міських просторів і комплексного підходу до проектування є близькою м. Сочі як майбутній столиці Зимових Олімпійських ігор 2014 р. У Сочі існують база й основа, в яку необхідно вписати олімпійську спрямованість і культурну складову. Перехід від важкої матеріальної структури до віртуальної і м'якої – ось мета перетворення післявоєнної архітектури столиці Олімпіади-2014.

Перш за все, місто потребує розвитку суспільних просторів. Суспільні простори – це хребет, скелет міста. Суть архітектури має полягати в корисності, якості споруди і її смислового навантаженні і в приємному візуальному сприйнятті. Сочі не є унікальним – воно має ідентичність з іншими містами, наприклад містами Іспанії та Італії. Необхідно поліпшити екологію, оскільки в місті дедалі частіше спостерігаються хаотична забудова і знищення природних ресурсів. Необхідно переглянути і транспортну систему, і відсутність візуальних комунікацій міста в цілому. Місто – не театр, але у нього є театральні характеристики. У Сочі відсутня міська спрямованість за рахунок акупунктурного підходу проектування суспільних просторів. Відсутні необхідні архетипи для проектування міських просторів, загублено і комплексний підхід до проектування середовищних просторів. Треба досліджувати можливості, що полягають у завданні включити тотальну структуру в простори, досліджувати зв'язки навколо об'єкту міського середовища із залученням особистого відчуття. Новий результат – нескінченність дослідження. Простір слід насичати образами, які розвиватимуть загальне відчуття від міста.

Місто продовжує «завойовувати» довколишні території, скорочуючи природний потенціал. Одним з найважливіших завдань під час моделювання нового елементу системи суспільних центрів є досягнення цілісності і підвищення якості міського середовища. Це завдання породжує необхідність, з одного боку, повнішого, багатоаспектного опису наявних ресурсів якісного перетворення міського середовища, з іншого – одночасного розпізнавання ключових проблем: з погляду вирішення актуальних соціальних питань, з погляду поліпшення характеристик матеріально-просторового середовища і з погляду сучасних організаційно-економічних можливостей [4, с. 104].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комплексного розвитку великих міст присвячено праці таких учених, як Т. Безденежних, В. Бузирьов, Н. Васильєва, В. Гневко, А. Гутнов, Г. Лаппо, Т. Малєєва, О. Нестерова, І. Пугачов, В. Рохчин, Я. Русакова, Т. Семенова. Праці зарубіжних учених з цієї проблематики представлено роботами Дж. Бродбента, А. Саллівана, Дж. Форрестера, М. Фуко.

Хрестоматійним для вітчизняної профільної літератури прикладом є, мабуть, короткий опис містобудівно-середовищної концепції багатофункціонального центру на заставі Серпуховської (станція метро «Тульська», Москва). Завдяки міцності зовнішніх зв'язків (зокрема, агломераційних) і розмірам зон впливу воно дозволяє розкрити сучасний характер і обсяг інформації, зібраної в результаті передпроектного дослідження якості міського простору, що посідає на ранговій шкалі потенційних центрів міста одне з найвищих місць. Аналіз генетичних зв'язків містобудівно-середовищного вузла на станції метро «Тульська» показує, що ситуація є достатньо багатоманітною на просторові інваріанти, історичні компоненти, функціонально-просторові особливості та різноманітність повсякденної активної життєдіяльності. Водночас ці ресурси розвитку суспільного центру не лише не використовуються, але і перебувають у стані деградації, а в існуючих проектах реконструкції площі всі ці суперечності ще більше посилюються.

Запропонована концепція перетворення застави Серпуховської засновується на впливі комплексу проблем типологічного розвитку міського центру. У ній детально описано антропоцентричні, системно-середовищні, соціально-функціональні, технологічні й організаційні характеристики.

Запровадження якісних критеріїв оцінки міського середовища і системних ознак громадських центрів дозволяє здійснити методологічне оновлення містобудівного контролю, перехід від нормативних установок до містобудівно-середовищних та економічних концепцій [8, с. 45].

Визначення невирішених раніше завдань. Місто дедалі більше втрачає своє функціональне призначення – відпочинок, відбувається сліпий шейпінг, втрата і руйнування міських ресурсів, втрата своєрідності, зниження привабливості історичних районів, деградація традиційних естетичних і ландшафтних якостей міських районів. Це – знищення цінної, унікальної флори міста і нещадна забудова.

Метою статті є встановлення доцільності створення відкритих міських просторів соціальної значущості, пошук смислових пріоритетів, що дозволяють грамотно проектувати парки з урахуванням архетипів, що зумовлюють їх не тільки художній образ, але і філософський характер. Необхідно створити новий архетип, який буде скелетом для проектування відкритих суспільних просторів, дозволить вписувати об'єкт проектування в існуюче середовище, не руйнуючи природні і ландшафтні характеристики. Метою формування і проектування парку є створення ресурсопороджучого об'єкту, здатного не просто забезпечувати ті або інші потреби, але і здійснювати розширене відтворення економічних і соціокультурних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Ураховуючи здатність зелених насаджень сприятливо впливати на стан навколишнього середовища, їх необхідно максимально наближати до місця життя, роботи, навчання і відпочинку людей. Дуже важливо, щоб місто було біогеоценозом, хай не абсолютно сприятливим, але хоча б та-

ким, що не шкодить здоров'ю людей. Хай тут буде зона життя. Для цього необхідно вирішити купу міських проблем. Усі підприємства, несприятливі в санітарному плані, мають бути виведені за межі міст. У розміщенні зелених насаджень необхідно дотримуватись принципу рівномірності і безперервності для забезпечення надходження свіжого замиського повітря в усі житлові зони міста. Найважливішими компонентами системи озеленення міста є насадження в житлових мікрорайонах, на ділянках дитячих установ, шкіл і спортивних комплексів [1, с. 55].

Мінімізуючи роль таких традиційних компонентів парку, як алеї і площі, народний парк підвищує значущість усіх видів відкритих просторів, де людина може пересуватися пішки, на велосипеді, верхи або на човні. Максимальне збереження природних біотопів (луки, болота, масиви лісу), що доповнюється розташуванням окремих груп рослинності і частковою зміною рельєфу для адаптації території до активного дозвілля, включно із заняттям спортом та організацію масових культурних заходів просто неба, стає сенсом ландшафтних перетворень.

Динамічне оновлення уявлень про зовнішній вигляд сучасного парку значною мірою проявляється в переході від утилітарно-практичної організації до образно-символічного наповнення його простору. Смислові пріоритети дозволяють надати парковому середовищу не лише художній характер, але і певний філософський відтінок [3, с. 47].

Метою розробки проекту модернізації житлового району є забезпечення пріоритетності питань охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, захисту здоров'я населення, доцільного планування території і формування екологічно безпечного середовища життєдіяльності, створення архетипового підходу до проектування таких ландшафтних територій соціального значення.

У проектуваному об'єкті ми постаралися досліджувати можливості середовища і Кавказького національного парку, ввести діалог з неповторним ландшафтом, житловою забудовою і малими архітектурними формами.

У проекті модернізації і благоустрою мікрорайону Малий Ахун вирішуються як функціональні проблеми, так і проблеми, пов'язані з естетичним та екологічним наповненням середовища. У нашому дизайн-проекті пропонується вирішення цієї проблеми шляхом проектування багатофункціонального парку в стилі мінімалізму і концептуалізму. У спроектованому парку «Ленд-Арт» людина може не тільки насолодитися перебуванням в зеленому куточку, але і комплексно, всією сім'єю провести вільний час. У цьому проекті даються тільки основні напрями переміщення в просторі у вигляді дорожньо-транспортної мережі. Для того щоб потрапити в частину парку, що цікавить, людина повинна вибрати шлях сходження з провідного напрямку. Для того щоб психологічно звільнитися від проблем, – самостійно ухвалити рішення вибору свого подальшого шляху.

У парку розташовуються скульптури в стилях мінімалізм і концептуалізм. У нашому випадку скульптура набуває не тільки естетичного характеру, але і функціонального призначення. Людина в скульптурі у прямому розумінні цього значення. Гості парку можуть не лише насолодитися скульптурою як мистецтвом, але і взяти участь у ній – стати частиною пейзажу.

Інсталяцію, що презентується, створено в русі, що виник на стику стилів міні-

малізм і концептуалізм. Мінімалізм – мистецтво, що пододало межі живопису і скульптури. Концептуалізм – рух, в якому матеріальність мистецтва ставиться під сумнів ще більшою мірою. Йдеться про ідеї. Важливими є алгоритм та ідея, а зовсім не їх реалізація. Схема-ідея і є мистецтвом. Скульптура в цьому контексті утілюється не для того, щоб увічнити минуле, а для того, щоб допомогти забути про нужди. Це побудовано не на століття, а проти століть, щоб заперечити хід часу і історії.

Інсталяція пропонує нам траєкторію руху і розкривається у міру нашого переміщення в просторі. Вона організовує і створює простір навколо себе. Інсталяція – це те, крізь що ми можемо пройти, досвід переміщення, перебування в просторі і скульптурі – злиття із скульптурою. Скульптура в цьому контексті є не предметом і часом, а досвідом, який гість парку має пережити. Скульптура виявляється більш постійною, ніж архітектура через свою нефункціональність – в цьому разі ми спростовуємо це. Мистецтво повинно розвиватися, набувати іншої – нової – якості. Ми визначаємо нове призначення скульптури – функціональність. Людина наповнює скульптуру своїм перебуванням у ній. Вона насолоджується скульптурою як предметом мистецтва і як обсерваторією, крізь яку вона може спостерігати, як змінюються пейзаж і час навколо неї, при цьому людина може спілкуватися з усім світом – за допомогою візуального контакту з природою через скульптуру. Ми даємо можливість людині увійти до скульптури, стати її частиною, усвідомити своє перебування в ній. Інсталяція додає парку символічного наповнення, зумовлює його філософську спрямованість. Архетипи людської свідомості визначають природне середовище як біоценоз, тому штучно створений ландшафт або різноманіття функціональних розділень роблять паркове середовище некомфортним для людського сприйняття. Проектувальники не повинні доповнювати існуючий ландшафт штучними доробками. Необхідно вписати об'єкт в геологічно існуюче природне середовище, зробити архітектуру частиною пейзажу.

Вирішальним етапом розробки просторової моделі є побудова середовища парку як безперервної системи громадських просторів. За будь-якого варіанту функціонально-технологічної структури і попри всю різноманітність обмежень просторового розвитку парку система громадських просторів є головною єднальною ланкою, каркасом, що забезпечує структурні зв'язки багатофункціонального парку з оточенням, наскрізні програми діяльності парку «Ленд-Арт» і буденний режим його функціонування. Система громадських просторів парку дозволяє ввести новий зразок міського інтер'єру, насиченого інформацією, комплексом супутнього і попутного обслуговування, сучасним технічним устаткуванням, елементами міського дизайну.

Під час побудови багатоядерної планувальної структури пішохідних комунікацій на території парку потрібний ступінь композиційної єдності або різноманітності досягається ступенем схожості або відмінності архітектурних засобів вирішення зв'язків і вузлів цієї структури. Ознаками схожості або відмінності можуть служити розміри, конфігурації, форма, конструкція, матеріал, фактура, колір, ритм та ін. елементи і зв'язки структури. Так само композиційне виділення головного ядра структури та його схожість за низкою ознак з іншими ядрами навіть в разі відмінності їх композиційних прийомів побудови планувальних зв'язків може забезпечити композиційну єдність середовища.

Таким чином, вибір провідної ознаки схожості елементів і зв'язків планувальної структури центру забезпечує композиційна єдність, а збільшення ознак відмінності вузлів і зв'язків планувальної структури збільшує різноманітність середовища.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під час розробки соціально-технологічних моделей парку були враховані і використані можливості кооперації організаційних структур сфери культурного обслуговування, що передбачають сумісне проведення міських заходів за участю більшості міських об'єктів культури і дозвілля.

Критерієм вдалої моделі функціонування парку став прогноз сили впливу його діяльнісно-середовищних нововведень на культурне життя в місті, можливість трансляції нових ідей по всій системі [4, с. 81].

Взаємодіючи з мисленням людини, архетип активізує певні поведінкові схеми і робить психіку чутливою до інформації відповідного зразка. Самі по собі архетипи є несвідомими, але можуть існувати в свідомості у формі архетипічних образів – як позитивних, так і негативних.

Існування архетипів у мисленні людини зумовлює особливості сприйняття нею навколишнього середовища. Універсальність архетипів під час сприйняття навколишнього світу за допомогою архетипічних образів полягає в тому, що соціальні, національні, культурні та інші особливості того, хто їх сприймає, не відіграють вирішальної ролі. Наприклад, закритий простір в людській уяві асоціюється з обмеженим або навіть невеликим за площею простором, відсутністю огляду прилеглих територій, чітко вираженими межами простору.

Але кожного разу базовий архетип проявляється унікально і своєрідно, заломлюючись крізь призму історико-культурних та естетичних преференцій епохи. Отже, формування архетипу проектування в природному середовищі є важливим як для екології, так і соціокультурного суспільства.

Рекомендації органам законодавчої і старанної влади. Підтримка міст в їх первозданному вигляді не до снаги жодному муніципалітету, отже, деформації є неминучими. Збереження історичної архітектурної і художньої спадщини вітчизняних міст у контексті сучасної міської забудови – предмет турботи учених, письменників, кінематографістів, художників, архітекторів і дизайнерів. У цьому напрямі вже багато зроблено, але ще більше слід зробити в майбутньому. Повернення нашим містам їх історичної значущості – це предмет турботи політиків і муніципальних властей. Здійснення цієї програми зробить багато наших міст інвестиційно привабливими, сприятиме їх ідентифікації, підвищенню якості життя містян.

Органам виконавчої влади необхідно узагальнити наявний теоретичний і практичний досвід вивчення міських просторів за допомогою візуальних та інших методів.

Інженерно-геологічні дослідження мають проводитися відповідно до висновків комплексного вивчення інженерно-геологічних умов району (майданчика, ділянки, траси), будівництва, що проектується, та геологічного середовища. З метою отримання необхідних і достатніх матеріалів для проектування, будівництва й експлуатації об'єктів воно має охоплювати рельєф території, її геологічну будову, геоморфологічні та гідрогеологічні умови, склад, стан і властивості ґрунтів, геологічні та інженерно-геологічні процеси, зміну умов освоєних (забудованих) те-

риторій і прогноз можливих змін інженерно-геологічних умов у контексті взаємодії проєктованих об'єктів.

Список літератури

1. Комарова О. С. Монументальная пластика в городской среде Барнаула XIX–XX столетий : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.04 / О. С. Комарова. – Барнаул, 2004. – 284 с.
2. Русакова Я. Д. Организационно-экономический механизм управления комплексным развитием территории в крупных городах / Я. Д. Русакова // Городское управление. – 2012. – № 5. – С. 48–57.
3. Лекции по методике конкретных социальных исследований / под ред. Г. М. Андреевой. – М. : Изд-во МГУ, 1972.
4. Степанов А. В. Архитектура и психология : уч. пособие для вузов / А.В. Степанов, Г. И. Иванова, Н. Н. Нечаев. – М. : Стройиздат, 1993. – 295 с.
5. Человек. Среда. Общение : сб. статей / под ред. Х. Миккина ; Таллиннский пед. институт. – Таллинн, 1980. – 134 с.
6. Черноушек М. Психология жизненной среды / М. Черноушек ; пер. с чеш. – М. : Мысль, 1989. – 174 с. – (Человечество на пороге XXI века).
7. Методические рекомендации по проектированию комплексов общественных центров / Гос. ком. по архитектуре и градостроительству при Госстрое СССР (Госкомархитектуры). – М., 1991.
8. Трошина Т. В. Инженерно-экономические основы градостроительства : рабочая программа учебной дисциплины / Т. В. Трошина. – Оренбург : ОГИМ, 2009. – 34 с.
9. Бузырев В. В. Стратегическое планирование социально-экономического развития региона : уч. пособие / В. В. Бузырев. – СПб : СПбГИЭУ, 2006. – 80 с.
10. Геология, геоэкология, эволюционная география / Н. В. Васильева и др. ; под ред. Е. М. Нестерова. – СПб : Эпиграф, 2009.
11. Лаппо Г. М. Концепция опорного каркаса территориальной структуры народного хозяйства: развитие, теоретическое и практическое значение / Г. М. Лаппо // Известия РАН. – 1983. – № 5. – С. 16–28.
12. Пугачев И. Н. Методология развития эффективного и безопасного функционирования транспортных систем городов / И. Н. Пугачёв. – Владивосток : Дальнаука, 2009. – 260 с.
13. Рохчин В. Е. Проект Концепции перспективного социально-экономического развития города Ханты-Мансийска : науч. издание / В. Е. Рохчин ; Ин-т упр. и экономики ; ред. В. А. Гневко. – СПб : Изд-во Ин-та управления и экономики, 1998. – 133 с.

Juliya CHERKASOVA

5th year student of Engineering-ecological faculty

Sochi state university

(Sochi, Russia)

PLANNING OF TERRITORIES OF PUBLIC VALUE IN RESIDENTIAL AREAS (ARCHETYPE APPROACH)

The article explains the relevance of natural resources preservation in their original state, the one that existed prior to its final project condition. The problem being resolved is: harmonizing the functional and natural components of the projected area while searching for new functions for the residential area. Using the example of projecting a multifunctional park in the residential area the problem of utilizing the formerly not functional territory is resolved. In addition, the comparatively new artistic and sculptural styles become the integral parts of the projected site.

Keywords: *design, town planning, ecology, archetype, scheme.*

УДК 351:69(477)

Євгеній ЮРЧЕНКО

аспірант кафедри економічної політики та менеджменту

Харківського регіонального інституту державного управління

Національної академії державного управління при Президентові України,

заступник голови Сумської районної ради

(Київ, Україна)

ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХЕТИПІВ ТЕРИТОРІЙ ПІД ЧАС ПЛАНУВАННЯ І ЗАБУДОВИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Досліджено сучасний стан збереження архетипів територій під час здійснення державного регулювання містобудівних процесів в Україні, виокремлено проблемні питання в цій сфері. За результатами дослідження автором запропоновано теоретично обґрунтовані рекомендації щодо вирішення зазначених проблем та надано практичні настанови, які забезпечать урахування архетипів територій населених пунктів під час планування та забудови територій.

Ключові слова: *архетипи територій, будівельна сфера, планування та забудова територій, державний архітектурно-будівельний контроль.*

Постановка проблеми. Упровадження економічних реформ, ініційованих Президентом України [2], дозволило переглянути підходи до розвитку територій України та державного регулювання містобудівних процесів, значно поліпшити дозвільні та погоджувальні процедури в будівництві. Разом з тим органами державної влади та місцевого самоврядування не приділяється належна увага збереженню культурної спа-

дщини населених пунктів та їх відновлення, не приділяється увага збереженню архетипу територій під час здійснення планування та забудови населених пунктів, що, на наш погляд, має істотне значення для гармонійного поєднання історичного минулого та сучасного розвитку територій України. Важливим завданням на сучасному етапі розвитку українського суспільства, на нашу думку, є забезпечення збереження культурних та історичних центрів населених пунктів, пам'яток архітектури всіх рівнів, автентичного середовища лісопаркових зон та пам'яток природи під час регулювання містобудівних процесів на місцевому рівні, що істотно впливає на духовний розвиток сучасного суспільства.

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності забезпечення збереження архетипу територій населених пунктів під час планування і забудови населених пунктів, урахування інтересів територіальної громади під час планування містобудівних процесів, забезпечення ефективного громадського контролю за дотриманням містобудівного законодавства, а також у необхідності знаходження ефективних шляхів протидії самочинному будівництву та приведенню територій населених пунктів у стан, передбачений містобудівною документацією.

Аналіз останніх досліджень. Грунтовні наукові дослідження у сфері державного регулювання містобудівних процесів здійснювали Д. Барзилович, О. Бондаренко, В. Глеба, Д. Ісаєнко, Д. Ніколаєнко, Ж. Новицька, О. Рибак, І. Устінова, А. Шестаков, М. Шульга. Ними зроблено вагомий внесок у розробку й оновлення механізмів державного регулювання сфери містобудування та архітектури, проте недостатню увагу дослідниками приділено процесам забезпечення гармонійного розвитку історично сформованого архітектурного середовища з урахуванням архетипів територій під час здійснення державного регулювання містобудівних процесів в умовах сучасних глобалізаційних впливів.

Визначення не вирішених раніше завдань загальної проблеми. Збереження архетипів територій під час здійснення державного регулювання містобудівних процесів на сучасному етапі має важливе значення для подальшого ефективного розвитку територій, проте разом з позитивними тенденціями щодо розвитку в цьому напрямі існує низка невирішених проблем політичного, економічного, організаційно-правового та суспільного спрямування. Таким чином, вважаємо за доцільне здійснити аналіз сучасного стану державного регулювання містобудівних процесів, виокремити наявні в цій сфері проблеми та запропонувати шляхи поліпшення існуючої ситуації, які забезпечать збереження архетипів територій під час здійснення планування і забудови населених пунктів держави.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан державного регулювання містобудівних процесів в контексті забезпечення збереження архетипу територій, виокремити проблеми, що загрожують збалансованому розвитку територій, визначити роль органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості в забезпеченні збереження архетипу територій та запропонувати практичні заходи щодо вирішення визначених проблем.

Виклад основного матеріалу. У філософському енциклопедичному словнику термін «архетип» (грец. *ἀρχέτυπον*, від *αρχή* – початок і *τύπος* – образ) визначено як прообраз, ідею. Цей термін походить від античної філософії (Філон Олександрійський та ін.). В «аналітичній психології» К. Юнга архетипи – це споконвічні,

вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, що містяться в так званому колективному несвідомому й апріорно формують активність уяви, перебувають в основі загальнолюдського, символіки. Указані структури проявляються в міфах і віруваннях, сновидіннях, творах літератури та творчості тощо [5]. Дефініцію «архетипи територій» визначено В. Глебою як історичне ядро міста, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості [1]. Погоджуємося з підходом дослідника до визначення дефініції та її суті, але разом з тим вважаємо, що вказаний термін є більше придатним до визначення архетипу міських територій і не враховує сільські та селищні території, тоді як доцільно було б його розуміти як історичне ядро населеного пункту, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості. Разом з тим підтримуємо думку вказаного дослідника стосовно необхідності урахування історично-обумовлених критеріїв розподілу території за функціональним призначенням, що має свій архетип за наявними проблемами забудови та благоустрою під час здійснення планування та забудови територій [1].

З ухваленням Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» № 3038-VI від 17 лютого 2011 року [3] значним чином поліпшено регулювання містобудівних процесів на території України, проте все ж таки у сфері містобудування існує низка невирішених проблем. Основним документом, яким регулюється планування і забудова територій, на нашу думку, є генеральний план населеного пункту [6]. З ухваленням зазначеного Закону постала нагальна потреба перегляду генеральних планів населених пунктів та розробки схем планування територій Автономної Республіки Крим, областей та районів. Процедура перегляду містобудівної документації та залучення до цього процесу громадськості регулюється вищевказаним законодавчим актом. Разом з тим Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» визначено, що для населених пунктів, занесених до списку історичних населених місць України, в межах встановлених історичних ареалів у складі генерального плану населеного пункту визначаються режими регулювання забудови та розробляється історико-архітектурний опорний план, в якому зазначається інформація про об'єкти культурної спадщини [3]. Мають місце і негативні чинники, які впливають на процеси планування і забудови територій та збереження архетипів територій. Зокрема, нами визначено такі проблеми у цій сфері:

- відсутність політичної волі державних та місцевих політичних еліт до збереження архетипів територій;
- високий рівень корупційних ризиків у земельній, містобудівній та правоохоронній сферах;
- низький рівень мотивації посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування;
- висока вартість нерухомості в центральній частині міст та на територіях населених пунктів, наближених до земель рекреаційного призначення;
- відсутність дієвих нормативно-правових актів, що регулюють планування і забудову територій в історичних частинах населених пунктів, які б унормовували архітектурні вимоги до проектування та будівництва будівель і споруд (зокрема, архетипу історичної території), забезпечували б збереження автентичної забудови тощо;
- самочинне будівництво будівель та споруд;

- відсутність дієвого механізму громадського контролю під час планування та забудови населених пунктів;
- відсутність достатнього фінансового ресурсу для забезпечення реалізації судових рішень по знесенню самочинно збудованих будівель та споруд;
- відсутність достатнього фінансового ресурсу для відновлення пам'яток архітектурного та садово-паркового мистецтва.
- неврахування архетипів територій під час планування та забудови населених пунктів, руйнування важливих елементів архітектури за часів існування Радянського Союзу.

Таким чином, можемо узагальнити зазначені проблеми за напрямками, до яких відносимо політичні, економічні, організаційно-правові та суспільні. Указані проблеми негативно впливають на забезпечення збереження архетипів територій населених пунктів.

Головними проблемами, які впливають на збереження архетипів територій, на наш погляд, є відсутність реальної можливості територіальної громади вплинути на процеси планування і забудови територій, низький рівень самосвідомості громадян, вибіркоче застосування законодавства, правовий нігілізм та недостатні темпи розвитку національної економіки.

Для вирішення зазначених проблем необхідно:

- враховувати архетипи територій населених пунктів під час перегляду та розробки містобудівної документації;
- врегулювати процеси проектування та будівництва архітектурних споруд у межах історичних частин населених пунктів залежно від кількості населення сіл, селищ і міст (їх спеціального статусу). Указаний захід варто впроваджувати комплексно із запровадженням відповідальності за недотримання технічних вимог під час проектування та забудови історичних територій;
- активніше протидіяти самочинному будівництву та забезпечувати реалізацію рішень органів судової влади із знесення самочинно збудованих будівель та споруд, оскільки таке будівництво не лише порушує естетичний вигляд населених пунктів, але й несе загрозу життю та здоров'ю громадян;
- врегулювати питання відновлення зруйнованих та аварійних будівель і споруд, що мають історичну цінність (у разі наявності історичних проектних рішень) з окремою процедурою узгодження органами з питань охорони культурної спадщини;
- передбачити кримінальну відповідальність за руйнування пам'яток архітектури та садово-паркового мистецтва.

Головним суб'єктом, що має ініціювати забезпечення розвитку територій з урахуванням архетипів населених пунктів, на наш погляд, має бути громадськість. Єдиним засобом впливу громадськості наразі є інформаційний механізм – лише висвітлення проблеми в засобах масової інформації та мережі Інтернет, створення суспільного резонансу може сприяти поліпшенню ситуації на сучасному етапі. Громадськість має активно залучатися до процесу планування територій, вносити пропозиції та зауваження до містобудівної документації території під час перегляду генеральних планів, активно обстоювати збереження лісопаркових зон відпочинку, спонукати владу до врахування інтересів інвалідів, спортсменів, велосипедистів

тощо. Інструментом впливу на забезпечення інтересів громадян може бути залучення представницької влади до вирішення проблем гармонійного розвитку територій, зокрема депутати місцевих рад мають вживати вичерпних заходів щодо урахування думки територіальних громад під час ухвалення управлінських рішень щодо планування територій. Лише розвиток громадянського суспільства, на нашу думку, може забезпечити збереження архетипів територій під час здійснення процесів планування населених пунктів. Саме розвинута самосвідомість громадян може сприяти збереженню історичних центрів та пам'яток архітектури та природи. Крім цього, органам державного архітектурно-будівельного контролю варто більш активно залучати громадських інспекторів з державного архітектурно-будівельного контролю до здійснення заходів з моніторингу та виявлення фактів самочинного будівництва. Доцільним, на наш погляд, було б запровадження іноземного досвіду щодо заборони руху приватного та вантажного транспорту в центральних історичних частинах великих міст, оскільки додаткові навантаження негативно впливають на збереження історичної забудови, транспорт викликає забруднення навколишнього природного середовища.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Комплексне запровадження запропонованих заходів, спрямованих на вирішення зазначених проблем, що негативно впливають на забезпечення врахування архетипів територій населених пунктів під час планування і забудови територій, дозволить зберегти архітектурну спадщину та історично сформовані території, забезпечити розвиток сучасного українського суспільства з урахуванням історичного соціокультурного середовища та цивілізаційних символів з метою гармонійного розвитку населених пунктів України.

Рекомендації органам законодавчої та виконавчої влади.

З метою забезпечення гармонійного розвитку історично сформованого середовища під час здійснення державного регулювання містобудівних процесів в Україні пропонуємо:

— *Міністерству регіонального розвитку будівництва та житлово-комунального господарства України* – розробити законопроект про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», в якому передбачити обов'язкове урахування архетипів територій населених пунктів під час перегляду та розробки містобудівної документації; розробити Державні будівельні норми процесів проектування та будівництва будівель та споруд у межах історичних частин населених пунктів залежно від кількості населення сіл, селищ, міст (їх спеціального статусу); підготувати внесення змін до Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності», якими передбачити відповідальність за порушення Державних будівельних норм та правил, що регулюють проектування та будівництво в історичних частинах населених пунктів та в охоронюваних зонах пам'яток архітектури всіх рівнів; розробити законопроект про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України, якими встановити кримінальну відповідальність за руйнування пам'яток архітектури та садово-паркового мистецтва;

— *Міністерству фінансів України* – передбачити фінансування знесення самовільно збудованих архітектурних споруд у розмірі, підтвердженому розрахунками Державної архітектурно-будівельної інспекції України на ці потреби;

- Державній архітектурно-будівельній інспекції та її територіальним органам – активізувати роботу позаштатних інспекторів державного архітектурно-будівельного контролю під час здійснення моніторингу забудови територій з метою протидії самочинному будівництву, особливо в історичних частинах міст;
- Верховній Раді України – розглянути в установленому порядку та ухвалити розроблені органами виконавчої влади нормативно-правові акти.

Список літератури

1. Глеба В. Ю. Просторово-адміністративна організація міста Києва та архетипи територій / В. Ю. Глеба // Публічне управління: теорія та практика. – Х., 2010. – № 3-4. – С. 26-32.
2. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>.
3. Про регулювання містобудівної діяльності [Електронний ресурс] : Закон України від 17 лют. 2011 р. № 3038-VI. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=3038-17>.
4. Україна. Конституція (1996). Конституція України = Конституція України: [із змін. та допов.]. – Одеса : Неогоціант, 2005. – 80 с.
5. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 836 с.
6. Юрченко Є. О. Актуальні проблеми управління містобудівними процесами в Україні / Є. О. Юрченко // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ, «Магістр», 2012. – Вип. 1 (36). – С. 359-364.

Evgenii YURCHENKO

*Post-graduate student of Economic policy and management department,
Kharkiv regional institute of public administration
National Academy of Public Administration at the President of Ukraine
Vice-speaker of Sumy rayon Council
(Sumy, Ukraine)*

PLANNING AND DEVELOPMENT OF RESIDENTIAL AREAS PRESERVING THE TERRITORIAL ARCHETYPES

The article investigates the current state of preserving the archetypes of the territories while implementing the state regulation of town-planning processes in Ukraine as well the problems that exist in this area. According to the results of research the author suggests the theoretically based recommendations for the solution of mentioned problems as well as provides practical guidelines following which will allow preserving the archetypes of territories while planning and real estate building in the residential areas.

Keywords: *archetypes of the territories, construction, planning and area development, state architectural and building control.*



УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

• АРХЕТИПІКИ •

Виникнення. Українська школа архетипіки (УША) сформувалася як міждисциплінарний науковий напрям досліджень. УША тісно пов'язана з аналітичною психологією К.-Г. Юнга, типологією Майерс-Бріггс, творчістю соціологів Е. Афоніна та О. Донченко, психодіагноста Л. Бурлачука, культуролога Б. Кримського, історика А. Мартинова і політолога Ю. Романенко.

Становлення. Основними етапами становлення УША є:

– створення та адаптація для масових опитувань (кількісної) проєктивної особистісної методики «колірних переваг» (1987-1992 рр.; Е. Афонін), (якісної) особистісної психодіагностичної методики БАД (2000-2002 рр.; Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко);

– соціологічний моніторинг загальносистемних змін (в Україні – з 1992 р.; у Російській Федерації – з 2010 р.; у Республіці Білорусь – з 2010 р.);

– концептуалізація в соціетальній (з 1994 р.), циклічній (з 1996 р.) і, власне, архетиповій (з 2002 р.) парадигмах.

Статус. Проведення в 2010-2013 рр. теоретико-методологічних семінарів (ТМС) з міжнародною участю «Архетипіка і державне управління» дозволило охопити понад 150 учасників із 11 країн і близько 40 міст світу. У рамках ТМС-2013 було організовано Перший щорічний міжнародний конкурс молодих вчених.

Ключові публікації

1. Афонин Э. А. Великая коэволюция: глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ = Global problems of contemporaneity: historic-sociological analysis / Э. А. Афонин, А. М. Бандурко, А. Ю. Мартинов. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – Режим доступа : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2003/03aeagse.pdf>.
2. Афонін Е. А. Архетипи світових релігій в умовах глобалізації / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Віче. – 2002. – № 3. – С. 70-74.
3. Афонин Э. А. Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Суший // Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации. – М. : Изд-во МГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 111-122.
4. Афонін Е. А. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : ПАРАПАН, 2002. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2002/02aeavrg.pdf>.
5. Афонін Е. А. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265-289. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/books/2010/10aeakzv.pdf>.

6. Афонін Е. А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – Х. : Золота миля, 2008. – 504 с. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/books/2008/08aeasts.pdf>.
7. Афонін Е. А. Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Парламентське видво, 2000. – 312 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/rovni_text/Soc_Devel_2000.zip.
8. Афонін Е. Розвиток України: макросоціальний підхід / Е. А. Афонін // Віче. – 1996. – № 1. – С. 45-56.
9. Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К. : Либідь, 2001.
10. Донченко Е. А. Социетальная психика / Е. А. Донченко ; НАН Украины ; Ин-т социологии. – К. : Наук. думка, 1994.
11. Донченко Е. А. Социетальная психика как предмет социологического исследования : дис. ... д-ра социол. наук: 22.00.01 / Е. А. Донченко ; НАН Украины ; Ин-т социологии. – К., 1994.
12. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент / О. А. Донченко ; Нац. акад. пед. наук ; Ін-т соц. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
13. Афонін Е. А. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні / Е. А. Афонін, О. В. Суший, Л. М. Усаченко // Український соціум. – 2011. – № 4. – С. 7-30. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/stok/Aktual/Afonin_4_2011.pdf.
14. Крымский С. Б. Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – К. : Курс, 2000.
15. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Феномен української культури: методологічні засади осмислення : зб. наук. пр. – К. : Фенікс, 1996. – С. 91-112.
16. Афонін Е. А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77-93. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=60&c=1281>.
17. Публічне управління : теорія та практика : зб. наук. пр. Асоціації докторів держ. упр. – 2013. – Спец. вип. – [Мат-ли ТМС-2013, Київ]. – 2012. – Спец. вип. – [Мат-ли ТМС-2012, Барселона]. – 2011. – Спец. вип. – [Мат-ли ТМС-2011, Шарм-Ель-Шейх]. – 2010. – № 3-4. – [Мат-ли ТМС-2010, Феодосія].
18. Соціетальний фактор політичної модернізації // Український соціум. – 2008. – С. 110-123. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/usoc/2008_3/110-123.pdf.
19. Афонін Е. А. Соціетально-психологічний чинник трансформації і соціетальна структура кризового суспільства / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Соціальна психологія. – 2007. – № 1. – С. 3-11. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=66&c=1496>
20. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління / О. В. Суший ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
21. Цвет и психика = Color and Psyche [Текст] // Аэропорт. – 2006. – № 1. – С. 52-55. – Режим доступу : <http://afonined.livejournal.com/1179.html>.

Наукове видання

АРХЕТИПІКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМИ,
МЕХАНІЗМИ ТА ПРАКТИКИ

Збірник наукових праць
переможців та кращих авторів
Першого міжнародного конкурсу молодих учених

Редактори:
Едуард Афонін, Геннадій Рябцев.

Перекладач:
Світлана Буко.

Коректор:
Марія Цветкова.

Верстка:
Олександр Радченко, Юлія Попова.

Київ
НТЦ «Псіхея»
2013

Підписано до друку 21.05.2013.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 5,6.
Ум.-друк. арк. 5,1. Гарн. Таймс.
Наклад 300 прим.

Науково-технічний центр «Псіхея».
04080, Київ-80, вул. Фрунзе, 40 Г, тел. (+38 044) 234-68-39.
E-mail: oil@ukroil.com.ua.
Свідоцтво серії ДК № 4412 від 17.09.2012.